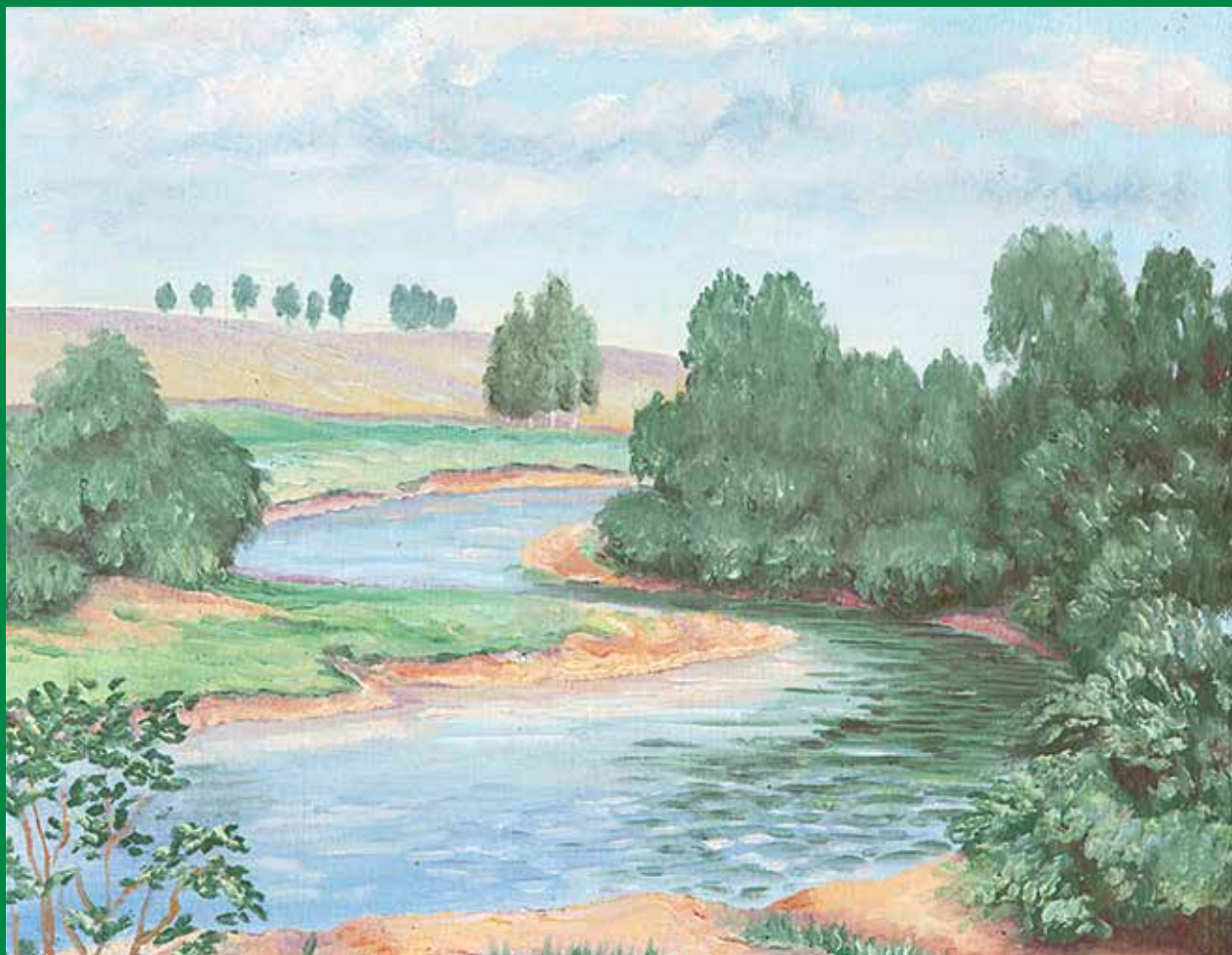

Indraja

Utenos kraštiečių kultūrinis žurnalas

Kaina 5 Eur

9 772029 975003

Stanislovui Karanauskui – 95

Parodoje „Žirgas mene“ – išskirtinė įvairovė

Dr. Eugenija Šimkūnaitė. Medžių horoskopai

Nr. 1 (88)
2023 m. kovas

Žurnalą „Indraja“ galite
prenumeruoti ir gauti į savo pašto
dėžutę visoje Lietuvoje.

Prenumeratos kaina
vienam ketvirčiui – 5 Eur
Žurnalas išeina 4 kartus per metus

Užsisakyti kraštiečiams skirtą žurnalą galima
laikraščio „Utenos diena“ redakcijoje (Maironio g. 34, Utena) bei
visuose Lietuvos pašto skyriuose.
Daugiau informacijos tel. (8 389) 61 460.

Indraja

2023 m. Nr. 1 (88)
Leidėjas UAB „Utenos diena“
ISSN 2029-9753

REDAKCIJA

Adresas: Maironio g. 34, 28193 Utena,
tel. (8 389) 61 460

REDAKTORIUS

Vytautas RIDIKAS
Tel.: 8 657 47 758, el. p. redaktorius@utenosdiena.lt

ŽURNALISTAI

Daiva ČEPĖNIENĖ
Visvaldas KULAKAUSKAS
Lina NARČIENĖ
Elvyra SABALYTĖ
Jurgita ULKIENĖ
Vilija VISOCKIENĖ
Deimantė ZARANKIENĖ

MAKETUOTOJA-DIZAINERĖ

Agnė RAUDONIENĖ

REDAKCIJINĖ KOLEGIJA

Prof. Arvydas ŠALTENIS – kraštiečių klubo „Indraja“ prezidentas, Lietuvos dailininkų sąjungos narys.
Regina KATINAITĖ-LUMPICKIENĖ – Lietuvos rašytojų sąjungos narė, poetė.
Petras PANAVALAS – Lietuvos rašytojų sąjungos narys, rašytojas, publicistas.
Vytautas INDRAŠIUS – rašytojas, kraštotyrininkas.

Spausdino UAB „Judex spauda“

Tiražas 1 000 egz.

Maketavo UAB „Utenos diena“
Platinti žurnalo tekstus be rašytinio redakcijos sutikimo draudžiama.

Leidinyje panaudotos Elvyros Sabalytės (2 psl.), Vytauto Ridiko (3, 27, 36, 39–41, 52–56 psl.), Alvydo Balandos (4, 15 psl.), Visvaldo Kulakausko (28–34 psl.), Vilijos Visockienės (46, 47, 49–51 psl.), Valdo Mintaučio (48 psl.), Utenos kraštotyros muziejaus fondų (12 psl.), iš knygos „Stasys Karanauskas“ (16, 17, 19 psl.), Aldonos Vasiliauskienės asmeninio archyvo (23–26 psl.), Edmundo Kutkos asmeninio archyvo (57, 60, 61 psl.), Zenono Tartilo asmeninio archyvo (58, 59 psl.)

Pirmame viršelio puslapyje tautodailininko Stanislovo Karanausko paveikslas „Peizažas“ drobė, 45,5x37 cm. 1981 m. (iš Utenos kraštotyros muziejaus fondų)

Trečiame viršelio puslapyje tautodailininkės Reginos Mačienės karpynys

SRTRF parėmė rubrikas

SUSITIKIMAI, ATMINTIS, ASMENYBĖ, ISTORIJA, ŠVENTĖS, PARODOS, MENAS, HOROSKOPAI

Projektą iš dalies finansuoja
Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas

UAB „Utenos diena“

2023 metų projektui „Utenos kraštiečių kultūrinis paveldas „Indraja“ skirta 13 500 Eur.

TURINYS

SUSITIKIMAI

Stanislovui Karanauskui – 95 **3 psl.**

Didžios tiesos ieškantis menininkas nuo Šventosios **9 psl.**

Ieškojimai ir atradimai **13 psl.**

Reto žingeidumo, darbštumo ir ritmo žmogus **14 psl.**

Susitikimai Molėtų viešojoje bibliotekoje **15 psl.**

KELIONĖS **20 psl.**

Kelionių vynas

ATMINTIS **23 psl.**

Šventojo Juozapato metai: bazilijonai Utenoje

ISTORIJA **27 psl.**

Šešėlis akmenyje

PASTOGĖ **28 psl.**

Įkalintuose Rašės vandenyse paskendę plevėsuojuantys Lunkų plaukai

KŪRYBA **35 psl.**

Veterinaras

MENAS **36 psl.**

Grafikės iš Leliūnų darbuose – užburiantys gimtinės vaizdai

JUBILIEJUS **39 psl.**

Į šiaudų kilimu nuklotą muziejaus menę – švęsti garbingos sukakties

ASMENYBĖ **42 psl.**

Dailininkas Mykolas Elvirijonas Andriolis, kurio motina mūsų kraštiečių

PARODOS **46 psl.**

Antazavėje žiūrovus žavėjo dviejų šeimos menininkų kūrybos paroda

PARODOS **48 psl.**

Vievyje – uteniškių paroda, puoselėjanti istoriją

PARODOS **49 psl.**

Parodoje „Žirgas mene“ – išskirtinė įvairovė

ŠVENTĖS **52 psl.**

Aukštaitijos metų atidarymo šventėje užsimota šio regiono sostinę perkelti į Uteną

ISTORIJA **57 psl.**

Utenos miesto augimas ir modernizacija

ISTORIJA **58 psl.**

Mano prisiminimai apie tėvą

ISTORIJA **60 psl.**

Kazimiero ir Uršulės Tartilų namas

POEZIJA **62 psl.**

Elvyra Tauragnė. Kovo teracijos

HOROSKOPAI **64 psl.**

Dr. Eugenija Šimkūnaitė. Medžių horoskopai

...ne tik apie pavasarines nuotaikas

Kažkada rašiau apie laimę gyventi. Taip nutiko ir šį kartą, nes mūsų garsus daugelio bičiulis, šiemet sulaukęs 95-erių metų sukakties, žavi ne tik erudicija, užsispyrimu kuo ilgiau gyventi, bet ir noru kurti ir palikti mums tikrą lobyną kūrinių. Jis ne tik medžio drožėjas, pastatęs gausybę monumentalių stogastulpių, bet nemažai prisilietęs ir prie mažosios skulptūros ir, negana to, dar yra ir tapytojas, kūręs savo paveiksluose ne tik visų mūsų aukštaičių mylimos Šventosios peizažus, įamžinęs savo gimtosios vietos vaizdinius. Ir dar rašytojas, poetas, sukūręs ne vieną nuostabų literatūrinį kūrinį.

Dar praėjusiais metais mūsų visų mylimame žurnale rašiau apie pasibaisėtinus reiškinius Ukrainoje, o praėjus metams vėl grįžtu prie to paties, nes kokie mes bebūtume optimistai, niekas ten nepasikeitė. Vis dar tebežūsta žmonės, vis dar griūna namai, vis dar ore kaukia sviediniai, vis dar rusų orda puola mūsų brolius ukrainiečius. Klaiku!

Mums visiems turbūt sunku net įsivaizduoti, kad XXI amžiaus pradžioje gali tokie dalykai mūsų civilizuotoje visuomenėje apskritai nutikti. Tačiau yra kaip yra. O tie mūsų veteranai, tarp kurių yra ir mūsų mylimas skulptorius, Dievo pabučiuotas menininkas, yra pergyvenę įvairius sukrėtimus ir netektis, gal todėl jie (tie senoliai) tokie ir stiprūs, tvirti kaip mūsų Lietuvos ąžuolai. Ir tai žavu. Nes tik užgrūdintas, mylintis savo tėvynę žmogus ir tegali tiek pasiekti, kiek mūsų veteranai geba. Gražus jų pavyzdys mūsų jaunajai kartai, kuri nežinia ką dar nuveiks ir nežinia kur bus. Kaip pastebiu, tai ir jaunų tautodailininkų mažai, o ir jaunų menininkų mūsų mūsuose ne taip jau gausu... Ir vargu, ar atsiras greitai laiku toks stogastulpių kūrėjas, kaip šį kartą mūsų žurnale aprašomas kūrėjas. Vargu, ar mūsų civilizuotame amžiuje atsiras daugiau jaunų tautodailininkų, kuriančių ir gražinančių Lietuvą bei mūsų Aukštaitiją?..

Kodėl rašau apie Ukrainą. Ogi Lietuvos Respublikos Seimas 2023 metus paskelbė Šv. Juozapato metais, minint 400 metų nuo jo kankiniškos mirties. Nuošalyje neliko ir mūsų žurnalas, ir jame rašome kaip Popiežius Urbonas VIII 1643 m. Juozapatą paskelbė palaimintuoju, o popiežius Pijus IX – 1867 m. šventuoju. Tai vienintelis ukrainietis – Rytų (graikų) apeigų katalikas – Popiežiaus paskelbtas šventuoju.

Toliau Jums, mūsų mieli skaitytojai, pristatome Utenos pakraščio kaimą, kurio žemes dar sovietiniais laikais nugvelbė Utena, pristatydama jame pramonės įmonių. Nepamiršome mes ir meno, meno žmonių, kūrėjų, kurie vis džiugina mus įvairias darbais ir pasiekimais, savo parodomis.

Suradome ir vieną perlą, kai kas Aukštaitijos metų atidarymo šventėje sumanė šio regiono sostinę perkelti į Uteną. Kita vertus, ji visada ir buvo tokia, tik nežinia kodėl ji per keletą dešimtmečių nukeliavo į kiek didesnę Panevėžio miestą. Nežinia kas ir kodėl taip nusprendė ar įteisino kokį dokumentą, nors aš visada teigiau, kad tikroji Aukštaitijos sostinė yra Utena. Gal tokį požiūrį lėmė kartų kaita, o gal tai buvo kažkokio užsispyrėlio noras teigti tokį nepriimtą mums faktą. Na bala nematė, tų visų reikalų, juk net ir istorija dažnai iškraipoma (puikiai žinome Rusijos veikėjų iškraipomus faktus apie Ukrainą), o ką jau kalbėti apie mūsų Aukštaitiją, kuri buvo paminėta kaip tokia esanti prieš 700 metų. Nežinau ar tada egzistavo Panevėžys, bet Utena tikrai buvo.

O šiemet su vienu kūrėju ir istorijos mylėtoju užsibrėžėme tikslą Jums, mūsų skaitytojai, praskleisti Utenos istoriją, jos pastatų atsiradimo versijas, nes mes turime žinoti, kur gyvename ir kas mus supa. Todėl šį kartą pirma publikacija – iš mūsų senosios J. Basanavičiaus gatvės, kurios pavadinimas išliko net sovietmečiu.

O pabaigoje – mūsų garsiosios žiniuonės, mūsų daugelio buvusios bičiulės sukurpti horoskopai, kurie turėtų praskaidrinti visų mūsų skaitytojų pavasarinę nuotaiką.

Su pavasariu sveikinant Jūsų redaktorius Vytautas RIDIKAS

Stanislovui Karanauskui – 95

Tautodailininkas, medžio skulptorius, tapytojas ir literatas Stanislovas Karanauskas gimė 1928 m. sausio 31 d. Vyžuonų valsčiaus Šaltinių kaime. Šiomet jam sukako 95-eri. Baigė Butėnų (Svėdasų valsčius) pradžios mokyklą. Paauglystėje, po sunkios ligos, neteko klausos. Toliau mokėsi savarankiškai. Daug reikšmės jo kūrybinei veiklai turėjo Liaudies kūrybos namų rengiami tautodailininkų seminarai, kūrybinės stovyklos ir jo paties atkaklus domėjimasis literatūra, istorija, tautinės kūrybos savybėmis, būties ir prasmės klausimais. Nuo 1951 pradėjo dalyvauti tautodailės parodose. 1956–1982 gyveno Vyžuonų seniūnijoje, Galelių kaime, kur kartu su jau šviesaus atminimo žmona Janina Vitonyte-Karanauskiene augino keturias dukras – Julytę, Rasakėlę, Laimutę ir Ritutę. 1962–1970 m. dirbo suvenyrų gamybos įmonėje „Tulpė“, 1970–1988 m. – Utenos kraštotyros muziejuje fotografu. 1982–2001 gyveno Utenoje. Nuo 2001 gyvena Milašiškės kaime Inturkės sen. Molėtų r. Pastaruoju metu, būdamas garbaus amžiaus, daugiausia laiko praleidžia pas dukras.

Tautodailininko medžio drožinių yra Lietuvos muziejuose, privačiose kolekcijose. Drožės be galo įdomios, dažnai su humoro gaidele, smulkiosios skulptūros darbelius, pamažu perėjo prie monumentaliosios skulptūros, tapusios pagrindine jo kūrybos sritimi. Daugybė tvirtų ąžuolinių stogastulpių ir skulptūrų skirta Lietuvos rašytojams, kultūros, meno, o ir paprastiems žmonėms atminti. Menininko kūrybai įkvėpimo teikia tautos senovė, jos dainos, padavimai, gamta, sakrališka kaimo žmogaus dvasia, kuri prasmingai išreiškta kryžiuose, stogastulpiuose, skulptūrose. Menininkui artima ir tapybos sritis. Nutapė gamtos vaizdų iš savo gimtųjų šaltinių, Galelių kaimų aplinkos, portretų, sukūrė medalių žymiems uteniškiams rašytojams.

Vienas pirmųjų Lietuvoje S. Karanauskas nuo 1970 m. pradėjo kurti stogastulpius, kurių iš viso yra padaręs per 100. Jo monumentalūs kūriniai skirti žymių Aukštaitijos krašto žmonių atminimui įamžinti jų tėviškėse.

Nuo 1986 m. jis yra Utenos literatų klubo „Verdenė“ narys. Jo posmai buvo spausdinti laikraščiuose bei kolektyviniuose poezijos rinkiniuose „Suskambusi tylą“ (1986 m.) ir „Eiliavimai“ (1996 m.), jis parašė vaizdingą apybraižą apie gimtąjį Šaltinių kaimą. S. Karanauskas išleido eilėraščių ir beletristikos rinkinį „Skiedryno dainos“ (1997 m.), iliustruotą jo paties tapytomis pastelėmis, stogastulpių ir drožinių nuotraukomis, eiliuotas senojo tikėjimo mitologines sakmes „Dangvyda“ (1998 m.), mitologinę poemą „Indraja“ (2003 m.) ir poemų rinkinį „Mėnulio ir Saulės vaikai“ (2007 m.).

S. Karanauskas buvo apdovanotas Lietuvos valstybine premija (1986 m.) už memorialinį ansamblį Riešės (Vilniaus r.) karių kapinėse, Kultūros ministerijos I laipsnio premija (1976 m.) už stogastulpį M. K. Čiurlionio keliui Varėnos rajone. Jis yra gavęs kasmetinę Utenos rajono kultūros skyriaus premiją už geriausią metų publikaciją ir Utenos rajono savivaldybės kultūros ir meno premiją (1998 m.). Utenos kraštotyros muziejus sudarė ir išleido albumą „Stasys Karanauskas. Medžio skulptūra“ (2005 m.). Šį kartą platesnė menininko Stanislovo Karanausko gyvenimo apžvalga yra sudėta iš knygos „Stasys Karanauskas“, kurią 2021 metais sudarė ir išleido Šv. Kazimiero ordino Utenos apskrities komtūrė Zita Mackevičienė.

Knygą „Stasys Karanauskas“ sudarė Šv. Kazimiero ordino Utenos apskrities komtūrė Zita Mackevičienė

* * *

Nuostabia kalba dukters Julijos Karanauskaitės-Stankevičienės perrašytas pateikiamas sutrumpintas paties Stanislovo Karanausko rankraštis-autobiografija, kuriame perteikiamas gimtojo Šaltinių kaimo grožis, paprastų, bet neprastų žmonių gyvenimai ir likimai (iš knygos „Stasys Karanauskas“). Kalba netaisyta.

Šaltiniai

*Nuo Užpalių lig Mickūnų
Palei Šventąją nuo seno
Eina kelias per smėlynus.
Nuo to laiko, kai gyveno
Žmonės šito gražaus krašto,
Ir milžinkapiai sugulę*

*Abiem pusėm seno kelio,
Ir Šaltiniai prie jo stovi
Ant Šventosios upės kranto,
Ir per amžius Akmenynėj
Girdis, matos – upė šnara.*

Tai mažas kaimelis, buvęs tolimiausias Utenos rajono Vyžuonų valsčiaus užkampis. Priglundęs vakaruose už Vilkabrukių miško, atokiau nuo kelio, einančio iš Utenos į Svėdasus ir toliau. Ketvertas pilkų kiemų, prisiglaudusių ant pašlaitės prie Šventosios upės, kurios nerami rėva Akmenynė neužšaldavo nė per didžiausius šalčius. Vakaruose, pro galukaimį, bėgo įsigrauzęs giliai, tarp kalvų vasarą beveik išdžiūstantis, o per potvynius labai sraunus upelis Naruntis. Kaime, tarp daugelio medžių, karaliavo šimtametės, galingos drevėtos vinkšnos. Jų uoksuose perėjo paukščiai, skardendami savo balsais. Iki namų ateidavo neramus ir bausis Akmenynės šniokštimo aidas. Gal todėl ir Šaltinių žmonės buvo neramaus būdo, dideli *svieto* pabalodos. Vieni kaulus išbarstė Sibire, kiti pasiekė Ameriką, Braziliją. Mano tėvas, kol vedė, taip pat šauniai pagyveno – išmaišė Rusiją, Balkanus, gyveno Vilniuje, Peterburge, laimės ieškojo Amerikoje, Brazilijoje pirkto latifundiją, bet matyt, iš sukčių... Degė kalkės Debeikių bažnyčios ir Vyžuonų *bravoro* statybai. Lygia dalimi ūkininkavo savoje ir nuomotoje žemėje. Viskam užteko laiko ir sveikatos. Vedęs niekur toliau iš namų nebesitraukė. Arė smėlynus, pritaikydamas žemės ūkio naujoves. Mokė savo dar mažus vaikus rūstaus gyvenimo išminties, patvirtindamas pamokymus dievaičio Perkūno vardu, taipogi svetimtautiškais, mums nesuprantamais, bet griausmingai skambančiais žodžiais.

Kaimo laukuose iš po smėlio marmalia-

vo trejetas šaltinėlių. Aplinkui iš visų pusių pušynėliai, o upės juosta vingiuota ir srauni. Vasarą slėnyje karšta lyg pirtyje. Tad į upę atsigaiivinti nuo kalnų traukdavo virtinės žmonių su vaikais kaip į Petro ir Povilo atlaidus Svėdasuose. Linksmi skardeno ir klegėjo paupės. Plaukdavo spalvoti vasarotojų laiveliai. O ir žuvavimas teikdavo daug pramogos. Praplaukdavo Žaliosios Kilius ir Skardžius upės pakraščiais, viena ranka irkluodami ir valdydami laivelius, o kita traukdavo ant ilgų kartelių įtaisytą tinklą – *ryželį*. Priplaukę Pagrauzės šaltinėlių, būtinai sustodavo, atsigulę ant žemės atsigerdavo šalto, dantis geliančio vandens, išvalydavo irklais rūdimis užaugusį upelį, nepamiršdami išbarti piemenų, kam žuvis upėje išbaidom.

Pagraužėje nuo senovės plukdydavo sielius. Buvo aukštumėlėje sargo žydo trobelė. Upei patvinus, visas didžiulis laukas pavirsdavo ežeru. Vanduo semdavo trobelę. Tada jau žydas imdavo pagalbos šaukti:

– Ui! Gevalt! Ratavokit! Baigiu prigert!

Tada mano senelis, išokęs į laivelį, plaukdavo parsivežti sušlapusio žmogaus.

Slėnio laukuose buvo daug užaugusių upės vagų, virtusių pievomis: Užurais-tės, Ilgoji, Vidurinė, Kapų bala, Paliūnė su karosų ir varlių rojum liūneliu, Telėtnikai abipus Narunčio ir Klyvio pievos Apidėmėje su didžiuliu, ilgu ir neaukštu akmeniu, matyt, žinyčios aukuru, o sykiu ir Jononių dvaro žemių riboženkliai. Laukuose nuo vakarų į rytus per du kilometrų buvo pilkapynai, apjuosti akmenų vainikais. Rasdavau ir akmeninių *kamštelių* – išgraužtų gręžiant akmeninius kirvukus, briedžio rago kauptuką Pagrauzėje. Taigi apylinkė buvo nuo seniausių laikų gyvenama.

Baudžiąvą Šaltiniai ėjo į Jononių dvarą. Ponas buvo Jaugėlis, žemaičių kunigaikštis, karaliaus taurininkas. Turėjo 80 dvarų. Seredžiuje (dabar Žalioji) Jaugėlis per upę pastatė pirmąjį medinį tiltą ir išnuomojo žydui. Tasai iš praeivių imdavo 5 kapeikas mokesčio. Sykį Jononių bernai su mergom ėjo į Užpalius, į šv. Trejybės atlaidus. Per upę patingėjo bristi. Sumokėjo bernai žydui po 5 kapeikas, o mergos pinigų neturi. Bernai eitų, bet nėra kaip mergas palikti. Tuomet čiupo jas į glėbius ir nusinešė per tiltą. Žydas rėkt: „Ui! Sukčiai! Apgavo!“ Už nešulį nereikėdavo mokėti.

Senovėje kaime gyveno žmonės, vardu Šaltiniai. Šiaip jau gyventojai nuolat keitėsi. Gyveno Eigėliai, Buitvydai, Kunigėliavičiai, Gučiai, Kerpinskai, Rimkai, Tuskeniai, Sedelskai, Karanauskai. Pastarieji, jau prieš 150

metų atėję iš Jononių, ir dabar tebegyvena. Galulaukėje, prie Narunčio, Šaltinienės vietoje apsigyveno Rimkus, Jaugėlio išloštas kortomis iš Svėdasų dvarininko Marikonio.

Baudžiąvą panaikinus, žemę skirstė buvusiems baudžiaunininkams. Matininkas pirmiausia užėjo pas Rimkų. Tasai ant stalo pastatė butelį degtinės ir paprašė valako žemės. Gavo. O likusiems gyventojams ir nebeliko tiek. Mano prosenelis Karolis, verkdamas, ant kelių atsiklaupęs, prašė matininko, kad nors keletą dešimtinių ir jam duotų...

Šviesuolių kaime nestigo: Rimkaus Kazys – inžinierius, Jurgis – girininkas, Juozas – eigulys. Tuskenio Kazys – inžinierius, amerikonas, Juozas – mokytojas, miręs tremtyje. Likusieji taip pat buvo apsišvietę, sumanūs ūkininkai, aštrialiežuviai. Buvo ketvertas amerikonų.

Prieš karą 1936 m. Šaltinius išdalino į vienkiemius. Prie sovietų valdžios įkūrus Anykščių rajoną, Šaltiniai atiteko jiems. Dabar priklauso Svėdasų seniūnijai.

O ir seniau Šaltiniai buvo dvejopos priklausomybės – kūnai ir žemė Vyžuonų valsčiaus, bet sielos – užrašytos Svėdasų parapijai. Kadaise Vyžuonų prabščius nepatogų parapijos užkampį atidavė kaimynui. Už upės, per kurią nebuvo tilto, nepatogu kalėdoti, o nuo Vilkabrukių reikėdavo per mišką važiuoti. Na, o miške per Adventą alkani vilkai sutūpę keleivių laukdavo...

Mes ir Sedelskis turėjome bendrą pirtį. Mūsų tėvas ir jo dėdė Mykolas buvo geri pašnekovai. Susėdę ant plautų kaitindavosi ir nepabaigiamas istorijas varydavo. Mes, vaikai, nuo karščio sulindę po suolais, kentėdavom, o jiems aukštai garo negana. Taip syki jiems maloniai besišnekučiuojant plautai triokš! Vyrai keberiošk! Kaip sėdėjo, taip ir atsidūrė ant pado, kojas aukštai užkardami. O kubiliukas karšto vandens, moterims ant plautų užkeltas, triukšmingai nudardėjo žemyn, vos nenuplikindamas vyrų.

Kol dar buvau mažas ir žioplas, tėvas man pirtyje ir galvą ištrinkdavo, išmūlindamas ūkišku muilu. O tas muilas toks landus, net pro užmerktas blakstienas patekdavo į akis ir imdavo nepakenčiamai graužti. Imdavau verkti. Tėvas guosdavo:

– Akys bus geresnės. Knygas ir laikraščius geriau skaitysi.

Po pirties parėję namo, rasdavome ant stalo užiantų virdulį ir medaus. Išpraktavusiems šalto vandens gerti negalima. Iš mažens mane kamavo šunvotės. Kol jos ištvinksta, pratrūksta, nupūliuoja, praeina pora varginančių savačių. Tėvai iš Svėdasų vaistinės atnešdavo

geltonos, vašku kvepiančios mosties pirštelį. Užtepėdavo ant drobės gabalėlio ir dėdavo ant voties. Būdavo ramiau ir pūlius traukdavo.

Vidurvasarį, saulėtą, ramią ir gražią dieną iš miško į vinkšną pas pusseseres kuosas atskrisdavo laukinė miško princė – žalvarnė. Po mandagių pasisveikinimo šūkčiojimų, kurie greitai pavirsdavo barniais ir aštriais keiksmams, užvirdavo peštytės. Nuo vinkšnos viršūnės pasipildavo spalvotos ir pilkos plunksnos ir žalvarnė pasipiktinimo pilnu balsu skardendama mėlyną dangų, plasnodama spalvingais karališkais pridurkais, nuplasnodavo į miško karaliją.

Keldamiesi į viensėdžius, kaimynai iškirto senuosius medžius. Nupjovė ir tėvas didžiąją vinkšną, teikusią pavėsį mūsų trobai ir kiemui. Drevėtas medis, tarsi keršydamas už savo mirtį, subraškėjo ir griuvo ant gryčios, aplaužydamas šelmenį ir išmušdamas langą, ilgam užtvėrdamas kelią, einantį pro šalį.

Mano gimimas šeimai buvo didelis nemalonumas. Jau buvo ūkio paveldėtojas Napaliukas, tad aš turėjau gimti mergaitė. Labiausiai buvo nepatenkinta bobutė. Bėgiojo už galvos nusitvėrusi ir aimanavo pro ašaras:

– Ir vėl berniukas! Reikės Napaliukui į kariuomenę eiti! Nebereikia daugiau vaikų!

Daugiau ir nebebuvo, o bobutė mane vėliau pamilo karščiau už Napalį. Anot mamos, buvau didelis rėksnys. Tai atsiliepė gyvenime. Augau geras dainininkas. Nueinu, būdavo, pas kaimyną Sedelskį, susėdam ant lovos. Jų Stasė už mane vyresnė vedžioja dainas labai melodingu balsu ir aš neatsilikdamas traukiu. Net vyrai prie stalo kortomis lošdami mane pagyrė.

Žiemos vaikams praeidavo ant moliinės krosnies. Ten šilta, jauku ir saugu. Tik saugokis, nenukrisk! Sykį dar visai mažas rodžiau, kaip skrenda gandras. Rankomis plasnodamas nuskridau į aslą, prasiškėliau kaktą. Todėl mano kakta įdubusi. Gulint ant pagalvės, pro langą matydavosi upės vingis prieš Akmenynę. Saulėje žaižaruodavo vandens bangelės. Tai žuvytės pilvukus varto. Ateina ir tėvas pailsėti, nugaros pasišildyti. Guli aukštiekninkas, kažką mąsto. Atsikrenkščia, spjauna į lubas. Į aslą spjaudyti neatsargu. Į lovą ar ant žmogaus gali pataikyti. Tad pavasarį gražiai nubaltintos lubos per žiemą vėl tampa šlakuotos.

Kai tėvai ruošdavosi iš kaupo imti karvėms būrokus, prašydavom atnešti griežčių. Tai būdavo džiaugsmo, nes kitokių vi-

taminų, išskyrus medų, žiemą neturėjome.

Kai sulaukiau 7 metų, motina susirūpino mano neraštingumu. Atvertė maldaknygę, paskaitė ir liepė išmokti atmintinai. Kad geriau sektųsi viską iškalti, ant suolo galo pasidėjo rykštę ir žadėjo su ja pagelbėti. Sėdžiu ir verkiu žiūrėdamas į tylinčias nesuprantamų raidžių virtines. Įeina tėvas.

– Nu, kokios čia ašaros?

Sužinojęs viską, supeikė tokį pradžiamokslį.

– Pirma reikia abėcėlę išmokti.

Suieškojom elementorių ir be vargo, net ašarų nereikėjo, išmokau raides pažinti.

Kol dar mažas buvau, mama dažnai mums žadėdavo beržinės košės. Košių valgytojas buvau geras. Bulvinę, ruginę, grikinę, obuolinę košę pažinojau gerai, o beržinę taip ir liko nežinoma. Tad sykį prisilaukiau prie mamos, prašydamas pritaistyti beržinės košės. O ji kažko juokiasi. Ko čia iš košės juoktis? Nesuprantu! Pagaliau neiškentusi tokio žiopo prašymo sako:

– Kai paimsiu tau stumbinę ir įkrėsiu, tai ir bus kelnės pilnos beržinės košės.

Buvau gal 7 metų. Napaliui ant rankos išaugo daug didelių, negražių karpų. Sykį jis ir klausia mamos, ar negalima būtų karpas išnaikinti.

– Galima, – sako mama. – Reikia suškaitčiuoti visas karpas, pririnkti tiek pat žirnių.

Kiekvieną karpą patrinti vis kitu žirniu. Po to žirnius supilti į maišiuką ir einant keliu ar takeliu mesti per galvą ir nežiūrėti kur nukris. Kas po to eis ir atradęs žirnius suvalgys, tam karpas prilips, o tau išnyks!

Aš stoviu greta, klausau recepto ir juokiuosi iš to. Prietarais netikėjau. O broliui karpas atsišpykusios, kodėl nepabandžius?

– Ar tu, Stasiuk, suvalgytum žirnius, jeigu numesiu? – klausia manęs.

– Suvalgysiu!

Labai mėgau žirnius. Visą Napalys padarė, kaip mama sakė. Žirnius aš suvalgiau. Karpas broliui išnyko, o man prilipo. Visam gyvenimui. Bandžiau jas naikinti – nepadeda jokie receptai. Tik mamos patarimo nesu išbandęs. Kai jau buvom seni, priminiau aš jam šią istoriją. Brolis, pakėlęs pirštą, parodė didelę karpą.

– Va, šitą ir pamiršau žirniu patrinti!

Kai su broliuku Napaliu sulaukėme piešmenų amžiaus, ganydavome savo bandą. Sočiai žolės priėdusias karves gindavome į namus, nes vidurdienio karštyje gyiliai neduodavo joms ramybės. Kad greičiau parginus, kartais karves paragindavome gylių zvimbimu:

– Žala, Marga. Bizzzzz...

Tol erzindavome, kol neišlaikydavo

karvių nervai. Tada jos, pakėlusios uodegas, leisdavosi šuoliais, palikdamos debesis dulkių. <...>

Kadangi netoli buvo rusų kaimelis, o kiekvienoje šeimoje – mažų vaikų, tad su jais žaidėm, draugavom. Iš jų pramokdavome rusiškai, jie iš mūsų – lietuviškai. Ateina sykį pas mane Jakimo Vaska. Aš nesugalvodamas ką su juo daryti suniežėjus nagams ėmiau kumščiuoti. O jis nesimuša. Ima verkti! Labai man pagailo ašarojančio draugo. Kaip čia jį nuraminus?

– Neverk, Vaska! Aš tau duosiu medaus...

Berniukas medų iš lėkštutės su malonumu išlaižė, pasižiūrėjo į mane dėkingomis akimis ir sako:

– Stasiau! Primušk mane vėl, tik duok medaus.

O štai vyresni rusų berniukai, maudantis mus pačiupe, *staravieriškai* krikštydavo.

Kartodami *gospadipamiluj* murkdydavo į vandenį, kol paspringdavom. <...>

Vakare kūrėna pirtį. Nueinu pažiūrėti. O čia susirinkę berniukai rūko. Siūlo ir man. Patraukiu trejetą dūmų. Šleikštu, bjauru, bloga. Einu namo, vemių, sergu. Tris dienas kankinuosi. Miegau, o prie manęs artėja juoda, baisi bedugnė. Siaubingos baimės apimtas, šoku iš lovos ir bėgu pro duris. Pataikau motinai į glėbį.

– Kas tau yra, Stasiuk? Gal sapnavai?

Ir dar, vaikystėje sunkiai sirgdamas, kirtau į juodą pražūtį bedugnę. Ir vėl išsigelbėjau ant motinos rankų. Vėliau, gyvenime, jau gydytojai mane daug sykių iš mirties vadavo. Ačiū jiems <...>

Namie pramokus rašto ir skaičiavimo, nebuvo rūpesčio mokykloje Šventupyje. Patekau į aukštesnę klasę. Mokytojas buvo kaimynas Juozas Tuskenis. Mokykloje bent pusė vaikų buvo rusai. Jie silpnai mokėjo lietuviškai, tad mokėsi nekaip. Būdo jie audringesnio, nedrausmingi. Tad klasėje pamokų metu būdavo neramu, triukšminga. Mokytojas pyko, barėsi. Atvažiuodavo iš Stalioniškio barzdotas popas mokyti staravieriškų poterių. Mes, lietuviai, turėdavome ilgą pertrauką.

Vienas vyresniųjų klasių mokinių – Damulis Juozelskis – turėjo labai gražų balsą, mėgo dainuoti. Subūręs dainingesnius mokinius, vedžiodavo dainas. Buvo labai stiprus, drūtas, pravardžiuojamas Bačkelle. Nesivaržydamas apkuldavo jį įžaidušius vaikus. Vasarą jis ganė Žvirblio bandą už upės. Ganant karves Pagraučėje, jis atgindavo bandą į upę pagirdyti. Jo visos karvės buvo margos, todėl su vardais buvo keblu. Vyriausią karvę šaukdavo Margoji, kitą Marge, Margyte, Margyte, o šiųmetę telyčią – Mergyte. <...>

Nueinu sykį į Žaliosios malūną. Malūninikas pyksta pamatęs nepageidaujamą žioplį – dar pateks kur tarp krumpliaračių. Pasisėmė iš po girnų riešučias miltų, pasigėrėdamas pauostė ir pasiūlijo man. Mielai sutikau šviežio malonaus miltų kvapo pauostyti. Išėjau miltuotu veidu.

Su teatru nuo mažens teko turėti reikalų. Vaikų choruose mokykloje dainuodavau, vakarėliuose vaidindavau. Tam ir tėvai pritardavo, nes ir jie būdami jauni vaidindavo klotimį teatruose.

Baigus mokykloje 4 skyrius, mokytoja Apolonija Gliaudelytė ruošė vaidinimą „Tauras Lilijos Karalaitis“. Man teko Tauru vaidmuo. Reikėjo kardo, karūnos, juodų kelnų, baltų marškinių, apsiausto ir batų. Kardą su karūna pasidariau pats, o su baltais blogai. Per pavasario polaidžius permirkę ant aukšto užmesti, perdžiūvę, susiraitę, atšokusiais padais. Bandžiau vinimis padus prikalti, bet ji suragėjusią jaučio odą vinys nebelenda. Pagelbėjo įgimtas išradingumas. Susiradau gniužulą vaško, pašildžiau, storai užlipinau plyšius, gražiai užglaisčiau, rašalu uždažiau, kiaulės taukais ištepiau. Kol nuėjau, kojas kruvinai nugraužė. Stoviu už scenos ir laikiu savo eilės vaidinti. Čia pat šalinėje ant šiaudų sėdi muzikantai ir groja. Su nelankstoma koja *zimagoras* Budreika Vacė brūžina smuikelį. Greta raito armoniką Liepagirių ruskelis, ištinusia ir pamėlynavusia lyg burokas nosimi, ką tik nukritęs nuo skersinio, lauždamas *mešką*. Skamba vietinė linksma polkutė:

*Penkios vištos ir gaidys
Vakaravo Vikonyš*

Prie manęs išdygo Juškiokas Zonas ir čiupęs už kojos bando nutraukti į šalinę. Apsiginu karališku mostu – kertu su kardu padaužai per nagus. Nusikeikęs vaiki galis dingsta. Žengiu į sceną. O čia suflelis, neleidamas man išsiziūti, užbėga už akių: „Eik, brangusis krivi, į pilies bokštą...“ Akimoju nutildau jį – ir atidarau varines duris...Viskas baigėsi sėkmingai.

Po vaidinimo fotografas Kazokas ant kastuvėlio užpylęs baltų magnio miltelių pykstelėjo didelę skaisčią liepsną, nugąsdindamas žiūrovus – dar klotimą uždegė! Nuotraukos neišėjo.

Namie, aptariant mano pasirodymą scenoje, motina raminančiai pasakoja, kad vaidinant visko pasitaiko. Va, jos brolis Jonas kartą vaidino. O buvo artistai apsiivilkę popieriniais drabužiais. Jonui ant scenos besikrečiojant praplyšo kelnų klynas. Vaidinti reikia. Niekur nepabėgsi. Tad jis šneka, puldinėja šen ten ir

vis dangsto abiem delnais tą nelemtą dvišakumą. Žiūrovai viską mato ir griaudžia iš juoko, net klotimo stogas aukštyn kilnoja.

Dar prie caro į Šaltinius užkuriomis atėjo tėvo motinos brolis Sedelskis Mykola. Labai stiprus, šnekus ir smagus vyras. Rūkė tabaką, mėgo išgerti.

Sykį nuvežė su mano tėvu į Uteną vežimą grūdų. Pardavė žydams, prisikimšo kišenes popierinių rublių, karčiamoj kaip reikiant išgėrė ir šlitiniuodamas po miestą užsigeidė parūkyti. Graibo kišenėje pypkės, o po ranka maišosi kažkokie popiergaliai. Ištraukęs švyst! Į šalį. Kitoje kišenėje vėl popierių gniužulas. Ir tuos meta lauk! O Bronius laksto aplink gaudydamas vėjo nešiojamus rublius ir kemša Mykolai atgal į kišenes. O tas ginasi abiem rankom:

– A...velniam tie pinigai! Kur mano *liuika*?!

Vos pramokęs abėcėlę, sėdžiu už stalo ir skaitau pasakų knygą. O ten rašo: Dievas po žemę vaikšto, gerų darbų moka. O aš su Dievu dar nebuvau susitikęs. Tik elgetas, barzdotos žydus, rusus ir čigonus pažinojau. O kažin, mama ar nematė? Juk ji taip pat iš tolimų pasakų laikų, kai dar manęs pasaulyje nebuvo...

– Mačiau, – sako. – Kai dar maža buvau, po debeikiečius Dievas vaikštinėjo. Tai buvo toks žilas, aukštas, baltai apsiirgęs dėdulis. Žiemą ir vasarą basas vaikščiojo, nes Dievas šalčio nebijo. Įėjęs pas žmones nepagarbindavo Kristaus, nes Tėvas negarbina Sūnaus, ir poterių nekalbėdavo: argi melsis pats sau? Už išmaldą nedėkodavo, nes ir taip viskas priklauso Jam. Užėjęs apsižvalgydavo kaip žmonės gyvena, vaikams pirštu pagrūmodavo...

Čia mano tėvas, prie varstoto kažką meistraudamas, motinos žodžius patvirtino ir pridūrė:

– Dar buvo taip, kad Gerkonų bernai sykį žiemos metuėjo merginėt ir sutiko šitą senį, einantį apsiavusį vyžomis. Nušėbo: gal Dievas šalčio bijo? O gal apgavikas? Susimerkė tarp savęs ir nusprendė patikrinti. Čiupo senį, pasivertė į pusnį, nuavė vyžas ir paleido basą. Tasai ir nudulkėjo per sniegus, vis atsigręždamas, ar nesiveja bernai. <...>

Tėvas ruošiasi prie bičių. Prašom, kad atneštų medaus. Paabejojęs pasiima didelį molinį dubenį ir kol apeina keliolika avilių, iš kiekvieno po gabaliuką korio atpjauna ir ne vietoje pasiūtą korio liežuvėlį nulaužia. Mes ieškome darže agurkų, ridikų. Atsinešame iš šaltinio šalto ir skaidraus vandens. Prasideda džiaugsmingas

medaus balius. Ridikas baltas, bet kartus, supjaustytas plonytėmis riekelėmis, padažius į medų nors ir aitrus, bet nenoromis valgomas. Tėvas ragina valgyti ridikus, nesiraukyti. Labai sveika. Bus dantys geresni. Medus toks neapsakomai saldus, net gomurys apkarsta. Dažnai gurgšnodami vandenį, plaunam gomurį ir vėl medų laižom. Karšta darosi nuo tokio valgio. Marškiniai limpa prie pilvo. Per bambą sunkiasi medus.

Kaimiečiai nuo amžių laikė naminius gyvulius. Vienus iš jų prižiūrėjo ir naudojo, o kiti dėl lengvesnio pragyvenimo patys glaudėsi prie žmonių. Smulkesnių gyvių niekas nemėgo. Pelės, žiurkės, šeškai, žvirbliai visą laiką buvo žmogaus nemalonėje. Labiausiai nekenčiami patys mažiausi gyvūnėliai: musės, blusos, blakės, utėlės. Su jaisėjo amžinas karas, kurį žmogus visada pralaimėdavo. Musės vasarą vydavo lauk su lapotomis medžių šakomis, naikindavo musmirėmis, gaudydavo musėgaudžiais, lipniomis juostomis. Blakės lovų ir krosnies plyšiuose degindavo žvakėmis ar balanomis. Šoklią blusą būdavo sunku sučiupti, o utėlė, nors ir labai lėtai ropojanti, bet neapsakomai visli ir neišnaikinama. Vienas maloniausių utėliavimo būdų buvo galvos ieškojimas. Vienas asmuo ant savo kelių pasidėdavo pagalvę, o kitas ant jos priguldavo. Tuomet pirmasis, pasiėmęs atšipusį peilį, sklaidydavo plaukus, paskutinėdavo pleiskanais. O radęs lėtai rėpliojantį balkšvą padarėlį, spustelėdavo abiejų nykščių nagais. <...>

Pagraužėje, prie pat upės, mėlynais žiedais banguoja facelijos laukelis. Dūzgia gausybė bitelių. Tėvas pilnas rūpesčio. Kur dėti medų? Tiek bitės dar niekada neprinešė. Nusipirko Svėdasų turguje porą statinių, supylė facelijos medų ir nuvežęs į Uteną geležinkeliu išsiuntė į Kauną „Sodybai“. Už sėkmingai parduotą medų gavo 300 litų.

Žiemą tėvas įsigabena į trobą varstotą ir meistrauna. Padaro akėčias, roges, dirba bitėms avilius. Kad nebūtų nuobodu dirbti, po nosim dainuoja:

*Volga, Volga, motinėle,
Tu upele rusų,
Pagailėk maitintojėle,
Burliokėlių mūsų...*

Pasakoja, kaip Kazanėje tarnavęs pas bitininką, turėjusį 300 avilių bičių. Maskvoje klausė paskaitų apie bitininkystę pas mokslininką Butlerovą. Turėjo užrašų, rusiškų ir lietuviškų knygelėlių apie bites. Pats liedavo korius, naudodamas

plokščią presą. Jo ir tėvas, senelis bitininkavo, gamino midų. Dainuodavę midų gerdami:

*Gėriau alutį,
Saldų midutį.
Per visą dieną,
Per visą naktį...*

Per karą buvo dideli šalčiai. Iššalo visos tėvo bitės. Vėliau gavo šeimą iš mano krikšto tėvo, varniškių Vaiginio. Tačiau iki gyvenimo pabaigos nebeatkūrė tokio didelio bityno kaip seniau. <...>

Už kilometro nuo mūsų, vieškeliu prigludusi prie upės dunksojo Žalioji. Iš ten atsklisdavo lėptjūvės žviegimas. Sakydavom – Kiliuvienė lašinius čirškina. Jos vyras caro laikais buvo gydytojas. Bet sykį, girtas būdamas, prirašė ligoniui tokių vaistų, kad vos žmogus nenumirė. Už tai iš Kiliaus atėmė diplomą, tad jis žmonių nebegydė. Sargavo ant medinio tilto, upėje žvejodavo. Kitoje kelio pusėje po Pirmojo pasaulinio karo Šaltinių Rimkus įkūrė naują sodybą. Namą nusidažė žalia spalva ir primygtinai Seredžių ėmė vadinti Žaliaja. Žaliojoje gyveno daug bežemių. Jie dirbdavo miške, prie sielių plukdymo, dailydžiavo, žvejojo. Buvo trejetas parduotuvių. Viena priklausė Rimavičiui. Tame name ir pats gyveno su šeima. Turėjo radiją. Sueidavo kaimynai Pupų Dėdės pasiklausti ar „linksmųjų brolių“ berniškų dainų: „Pjoviau šieną palei upę, radau mergą storalūpę“. Vyrai pasišneka, kortomis iš centų palošia. Pilnam vakaravimo malonumui tik „saldžiosios“ betruksta...

Apylinkės moterys užuodė pakvipusius degtine vyrus. Parašė policijai skundą. Atvažiuoja su dviračiu iš Vyžuonų policininkas Keblis vakare ir mato – viskas taip, kaip moterys rašė: radijas, vyrai, kortos, centai ir „saldžiosios“ išlaidų ta bonkutė ant stalo. O prekiauti degtine leidimo nėra. Surašė protokolą, atėmė parduotuvės patentą ir uždarytas kromelis! Rimavičius krautuvę užrašė žmonai, o pats, jau visai nusiraminęs, kaimynus degtinėle gaivina. Vėl moterys rašo skundą. Dabar patentą praranda Rimavičienė. O teismo baustam žmogui prekyba versis nebegalima. <...>

Į Šaltinius atvažiuodavo J. Tumas-Vaižgantas. Čia jo giminaitė gyveno, už Rimkaus ištekęjusi. Gal pašvenčių grožis bus jį įkvėpęs rašant „Pragiedrulus“. Čia ir Šventarėčio – Šventupio kaimas, kurį mano vaikystėje Svinterečium dažnai pavadindavo. Su mano bobute J. Tumas pasiginčydavo, kuris daugiau sakramen-

tų priėmęs. Bobutė didžiudavosi, esą, tik vieno – kunigystės sakramento dar nepriėmė. O paskutinius patėpimus, net keturis, ir visus keturis kartus iš mirties patalo atsigavaliuojusi.

Kai statė rašytojui J. Biliūnui paminklą Anykščiuose, Šventupio laukuose du rusai akmenskaldžiai skaldė akmenis. O šito gero čia buvo gyvas pragaras. Gyveno darbininkai pas Jakimą Žaliojį. Vienu prisėdimu virdulį arbatos išgerdavo. <...>

Butėnų mokykloje gavau pirmą ir paskutinę muzikos pamoką gyvenime. Vienos pertraukos metu Pakšto Alvė atsinešė iš mokytojos kankles ir atsisėdusi ant malčių krūvos, mergaičių apsupta, ėmė skambinti. Užsiglaudžiau jai už nugaros ir išpūtes akis dėjausi į galvą, kaip ji, melodijas išgaudama, stygas virpina. Vėliau tą pačią vasarą pasidariau paprastas kankles ir bandžiau skambinti. Tik vargas, mano stygos buvo vaškuoti siūlai arba varinės, greit išsitampančios.

Mama, pasigailėjusi mano tuščio darbo, pasisiūlė pagelbėti. Sako, smuikininkai pasidaro stygų iš avelių žarnų. Papjovus avelę, pagal jos patarimą gerai išvalytas žarnas suvijau kabluku ir ištiesiau džiovinti. Nepasisekė ir dabar. Stygos buvo nelygios, garankščiutos ir nestiprios.

O kai gavau plieninių stygų, jau buvau apkurtęs ir jų skambesys manęs nebepasiekdavo. Bet vis vien bandydavau beviltiškai išgirsti savo pasigaminto smuiko, kanklių, birbynių ir lumzdelių garsus. Galvoje muzika skamba, o atkurti, išgirsti negaliu. Dabar, turėdamas sintezatorių, automatiškai skambinu vaikystėje girdėta, o gal savo paties išgalvotas melodijas. Vibracinius tembrus geriausiai jaučiu. Bet ir tie patys sunkiai suvokiami lyg iš po žemių.

Sykį Rokiškyje, skulptūros kūrybinėje stovykloje, laisvu laiku nuėjęs į rugių lauką, pasidariau šiaudo birbynę ir labai nustebinau darbo draugus tokia negirdėta muzika. Kitais metais Anykščiuose, Ažuonėrių kaime dirbant J. Biliūnui paminklą, atvažiavo muzikologas A. Karaška. Įrašė mano šiaudinę muziką ir nusivežė į Leningradą. Ten, visasajunginiame liaudies muzikos festivalyje pagrojo tą įrašą. Sako, visi net išsižiojo, išgirdę nežinomo instrumento skambesį, panašų į laukinės bitės – kamanės bimbimą. <...>

Po karo žmonės, norėdami prasimanyti pinigų, važiuodavo į Vilnių sviesto, lašinių parduoti. Tėvas taip pat prekiaavo. Kartais ir mane paimdavo. Važiuodavom iš Trumbatiškio ar Utenos siauruoju geležinkeliu. Keleivių daug, suolų visiems neužtenka. Sėdim ant la-

gaminų ar ilgą laiką stovim. Saugom nešulius, kad nepavogtų. Miegoti negalima. Atvažiavę į Švenčionėlius, keletą valandų laukiam traukinio iš Turmanto. Laiko marios. Paišau snaudalių portretus. O veidų įvairumas! Vienas panašus į Hitlerį, kitas – į pranašą Mahometą... Seni ir jauni, gražūs ir negražūs. Kartais užaina keletas milicininkų. Tikrina dokumentus. Kai ką išsiveda. Mes laimingi nuvažiuojam. Turguje sviestą greit parduodam ir vėl panaši nuobodi kelionė namo. <...>

Apkurtus pasikeitė savijauta. Nutrūko garsiniai saitai su gamta, žmonėmis. Tik vėjas primena esant pasaulio gyvybę. Tai pusiau mirtis. Su tuo neįmanoma apsiprasti. Vis gaivinausi viltimi – klausą dar atgausiu. Kitaip nesibaigs pastumdėlio dalia visuomenės dugne. Siela su tokia ateitimi nenori susitaikyti, maištauja. Griebiuosi, kas po ranka pakliūva: knygų, darbo. Stengiuosi lavintis. Ką paimu – viską padarau. Įvairūs rankdarbiai, mediniai šaukštai, kultuvės, smuikai, kanklės, lumzdeliai, krepšiai, šiaudinės skrybelės, dailieji darbeliai. Traukia mokslai, ypač astronomija. Svajonėse buvau, kuo tik norėjau. O reikalingų žinių gauti sunku. Savamokslis daug ir tuščiai dirba. Vieninteliai mokytojai – savos klaidos. Taisau laikrodžius. Nei įrankių, nei žinių, net nemačiau kaip laikrodininkas dirba. Einu per Svėdasus. Pro langą matosi iš kažkur atsikėlusios laikrodininkės darbo stalas, apkrautas laikrodėliais. Prie jų žalvarinės replės. O kodėl žalvario, o ne plieno? Įsimagnetinę laikrodėliai neina. Ypač cilindriniai bijo magneto. Inkariniai, kokie dabar madoje, patvaresni. Taip, kol atėdavo reikalinga žinia, tekdavo daug bergždžių vargti. Tas pats buvo ir su tapyba. Spalvų ir formų sudėtingos kombinacijos, nuolatiniai techniniai galvosūkių atmušė norą piešti. Susirūpino tėvas. Ragina lavintis. Neklausau. Sykį su pusberniais nueinam Žaliojon, o ten gaunu pavartyti mergaitės piešinėlių. Gražu. Užėjo pavydas. Kuo aš blogesnis? Nenusileisiu. Vėl ėmiau piešti. Stengiausi nebepervargti.

Žaliosios Vitkutė paskolino Orison Svet Mardeno knygų. Jos kėlė dvasią ir viltį, mokė džiaugtis gyvenimu skaudžioje ir nepalankioje aplinkybėje, darbu ir mokslu siekti savo tikslo visai beviltiškoje padėtyje. Jaunimo auklėtojo Forsterio, Uriel Buchanano ir kitų auklėjamojo pobūdžio raštų ir knygų mokomas ir dvasioje stiprinamas, išėjau savo ateities ieškoti. Knygos buvo geriausi mano draugai ir patarėjai. Mėgstamiausios mokslo turinio knygos, gera poezija, ypač pasaulio tautų epai.

Parengė Vytautas Ridikas

Didžios tiesos ieškantis menininkas nuo Šventosios

Raimondas GUOBIS

Daugiau nei prieš devyniasdešimt metų Šaltiniuose – kaime pačiame Svėdasų parapijos pakraštelyje, prie Šventosios upės, gimęs, augęs, mokyklon Butėnuos ėjęs, paauglystėje po klastingos ligos girdėti nustojęs, piešti pradėjęs, fotografuoti mėgęs, senųjų dievdirbių dvasios paliestas „Skiedryno dainas“ dainavęs, daugybe kryžių, koplytstulpių, kitokių ažuolinių paminklų Aukštaitijos ir kitų Lietuvos kampelių sodžius, miestelius, kapines papuošęs, gyvenimo prasmės visą amžių ieškojęs, dabar tarsi nusiraminęs, viską suvokęs, susitikimo su Viešpačiu belaukia. Tai liaudies meistras Stasys Karanauskas.

Jo ankstyvosios kūrybos piešinių paroda, kurioje daugiausia mieliausieji Šventosios upės ir jos pakrančių vaizdai, ne taip seniai Svėdasų meno galerijoje eksponuota buvo. Ir pats meistras – tikriausia legenda – iš savo namų netoli Inturkės atvykęs buvo.

Sugrįžimai į tėviškės žemę

Didysis meistras, peržengęs devyniasdešimties metų ribą, išsitarė, kad tarsi viskas ir baigta, laikas, skirtas žemėje praėjęs, tačiau dar dažnai į praeitį vis atsigręžia, dažnai joje slypinčių paslapčių ieško. Mielai leidžiasi į atsiminimus, kuriuose gyvena stebuklingas, milžiniškomis vinkšnomis iš tolo mojančias vieškelius pravažiuojantiems Šaltinių kaimas. Kaimas, kuriame iš senovės nebuvę nė vieno šulinio, visi puikliausią vandenį gėrė iš gaiviųjų versmių – šaltinių. Buvo laikas, kad be baimės ir iš šalia pratekančio Narunčio upelio ar ir kur kas didesnės Šventosios atsigerdavo. Pasakoja senolis apie stebuklingas naktis, kuomet, išėjęs į tamsos gaubiamą kaimo gatvę, žvalgydavosi į melsvų galaktikų dugne žibančias žvaigždes, kuomet kildavo nuo Šventosios ūkai, kurių baltume sunku būdavo įžvelgti takelį. Porina apie rytmečius, kurie įstrigo per langus smingančia saule, dūmo kvapu ir vikriais motulės žingsniais, kai ji, prie krosnies triušinėdama, lietuvišką, mielą širdžiai dainą niūniuodavo ar giesmę šventą giedodavo... Atminties ūkuose tebeaidi žodžiai apie rūtelį darželį, apie nuolat žmogų aplankančią saldų, nors nežinomą ir baugoką ilgę... Kaimo papėdėje sruveno Šventoji, švelniai sukdama pro melsvus šilus vingiais, plaudama statų smėlio krantą ties Pagiraužė, šniokšdama slenkščiais Akmeninėje, rimstanti ties Narunčio intaku. Atsiminimų pynėse –

žuvų gausybė, kurias žvejai tinkliukais, bučiais, samčiais gaudydavo, marguolės lydekos, sprunkančios į melsvas sietuvus, paslapties melodijas linguojančios sraunumų žolės ir milžiniškas šamas, kartais iš gelmės šaukiantis kiemsargio šuns balsu. Įsižiūrėjęs į atminties vandenį, ėmęs teptuku piešinius ant kartono, drobės lieti, o pirmiausia nupiešė Šventąją. Tokią ramią, malonią prie Žaliosios, po to – ir Pagiraužės šviesų, statų krantą, nuo jo į upę besiritančius bekelnius vaikus. Taip smagu būdavo bėgti, kūrversčiais verstis, gelmėn verstis, gaivintis. Meistro teptukas fiksavo aną pasakų pasaulį, kuris pradingo laiko ūkuose.

Įstrigo jam ir ta šilta vasaros diena, kai Šventąja pasroviui leidosi kelios spalvingos baidarės. Tikriausiai čia ir buvo garsieji Lietuvos upių ir kitokių vandenų tyrinėtojai, profesoriai Steponas Kolupaila ir Kazimieras Pakštas su bičiuliais. Atsargiai jie per Akmeninės vartus leidosi, o sodžiaus vaikams šitoks įvykis nepaprastas buvęs: keisti laiveliai, keisti miestų ir pasaulio paslaptimi dvelkiantys žmonės...

Smagiausia būdavo po apylinkės šilus, kalnelius bėgioti. Tai šen, tai ten pilkapiai, keliose vietose Pirmojo pasaulinio karo apkasų liekanos, paslaptingi akmenys, kurių garsiausias Sausojoje apydėmėje, šalia smėliakelio, dunksojęs. Sakydavę, kad tai senovės apeigų akmuo, kad tai nepajudinama Jononių ir Butėnų dvarų žemių riba.

Piemenys, gyvulius pulkan suginę, tiems sugulus ir romiai gromuluojant, ant akmens nugaros risdavosi, žaisdavo ar net ugnelę sukdavo. Nebeliko to akmens, iš jo ir daugybės apylinkės didžiųjų akmenų pagaminta skalda į naują vieškelį sugulė – skaldė tuos paslaptinguosius riedulius be gailėsčio. Kaip be gailėsčio ūkininkus į kolchozus varė, o paskui ir iš vienkiemį į gyvenvietes gujo. Kolchozlaikis meistro paveiksluose taip pat romantiškais potėpiais pažymėtas: žalsvoje paslapyje rieda nedidelio arkliuko tempiamas vežimaitis su didele statine, kurioje – iš upės vežamas vanduo gyvuliams girdyti, o arkliuką ragina būsimasis dailininkas. Daug jau laiko Šventąja žemyn nutekėjo, tačiau kaip laiškai iš amžinybės S. Karanausko paveikslai pasiliko, kad liudytų nutekėjusį laiką ir žmones.

Ažuolinės dainos

Apylinkės žmonių portretus išmaniai pieštuku piešęs, fotografavęs, tuos portretus į savo pieštus vaizdelius – vinjetes su upės, beržynų vaizdais – įdėdavo, nuo tuometinių madų neatsilikdavo, su broliu įvairias kaimo gėrybes gabendavo į Vilnių parduoti, mažuoju ir didesniu traukiniu iki sostinės nukeliaudavo, kad valdžia nesikabinėtų, kolchoze darbavosi. Persikeitė kaimas, laisvei gimęs jaunuolis vergo dalį jausti ėmė, todėl ir iš tėviškės iškeliavo. Nors, pasak senųjų papročių, tėviškė juk vyresniajam broliui

Napoleonui likti turėjo. Taip ir atsitiko.

Pasak biografų, drožti S. Karanauskas pradėjęs apie 1958 metus, kuomet vedė ir apsigyveno Galelių kaime, netoli Utenos. Sekėsi, tad greitai įsidarbino meistru – drožėju liaudies meno įmonės „Minija“ dirbtuvėse Utenoje, jau tuomet bičiuliavosi su Utenos muziejininkais, tad tenai pradėjo dirbti fotografu, tačiau didysis talentas visa grožybe atsiskleidė, kuomet pradėjo tašyti šimtamečius ažuolus, kurti ilgaamžius sakralius ir pasaulietinius paminklus. Bene pirmieji – stogastulpis Jonui Biliūnui šio rašytojo muziejaus kiemelyje Niūronyse, stogastulpis rašytojo Antano Žukausko-Vienušio gimtinėje, taip pat įstabus paminklas Juozui Tumui-Vaižgantui jo vardu pavadintos gimnazijos Svėdasuose kiemelyje, paminklai 1863 metų sukilėliams – Povilui Červinskiui Užlajuose ir kun. Antanui Mackevičiui Svėdasuose. Mano tėviškės kaimą – Butėnus – papuošė antkapinis Liūdinčios motinos ir gulbėmis skriejančių jos vaikų paminklas Cecilijai Pliupeleienei. Žmonėms į sielas beldžiasi ir taurias mintis žadina Šv. Jono Krikštytojo koplytstulpis prie Naručio upelio, jubiliejinį 1990 metų kryžius senosios kaimo gatvės gale. Įsimintini, išpūdingi ir kiti meistro darbai: paminklas kun. Petriui Liepai Vyžuonų bažnyčios šventoriuje, puikus, šventųjų skulptūromis padabintas paminklas Šventupyje ir šviesiausio veido Švč. Mergelės Marijos atvaizdu spindintis paminklas Šaltinių kaimo kapinėse. Ypačingas paminklo grakštumas, meistro talento įkvėpta gyvybė ir prasmingi žodžiai, pažymintys, kad šį paminklą savo rankomis padarė mylintis sūnus, verčia stabtelėti, nurimti, grožėtis.

Žodžio galia

Tačiau, matyt, pačią didžiausią meilę tėviškei S. Karanauskas atskleidė savo kūrybos eilėmis. Man gražiausia jo poema „Šaltiniai“. Kaip gražiai skaitytojas vedamas į praėjusio laiko šviesą – Šventosios upės slėnį gaubiančio rūko pridengtu takeliu, ten, kur pasakiškais šešėliais stūkso seno gatvinio Šaltinių kaimo trobesiai. Didžiuliai, veik dangų remiantys medžiai, stebuklingų šešėlių pataluose stūksančios šimtametės vinkšnos. Rytas, saulė šviesos spinduliu slysta per trobos aslą, kvepia dūmu ir motulės kepamais blynais, o bundančiame pasaulyje tyliai skamba lietuviška daina – Vienužio, kunigo Antano Vienažindžio žodžiais prabylanti, jo mėgiamiausioji „Vai gražus, gražus, rūtelių darželis...“

Prie šaltinio. 1971 m.

Su vandens statine. 1971 m.

Pagiraužės pakriūtėse. 1971 m.

Toliau – pratrūksta stebuklingojo vaikystės pasaulio vaizdai: dūzgia bitės, darbuojasi vyrai ir moterys, užklysta varinius indus taisantis Jurgis Vilutis-Tatuliukas iš Butėnų, istorija tęsiama jo lūpomis. Plaukia, vyniojasi pasakojimai senesnių vyrų: apie caro laikus, apie arkliavagius ir kaimo vyrų ryžtą juos sutramdyti. Smagiai prikultą arkliavagi, nuvestą į Vyžuonas policininkui, kuris irgi dar pašventino niekšėlį bizūnu. Apie avių vagį iš Butėnų, kuris, Jononių vyrų pašventintas, likusį gyvenimą vaikščiojo pasiremdamas lazdomis. Apie upės stebuklus – srauniąją Akmeninę, ten į šuns panašiu balsu triukšmaujantį milžinišką šamą, valtelėmis srove žemyn besileidžiančius ir tinkliuku žuvį gaudančius žvejus, apie sielininkus, į patvinusios upės pinkles pakliuvusį žydėlį, apie sodžiaus inžinierių Juozą Rimkų, kuris, sūnui malūną Žaliojoje ir visą ūkį valdyti atidavęs, mėgavosi mūro statyba. Jis su pagalbininkais ir Šaltinių kapinaites tvora apjuosė, koplytėlę sumūriję, jos rūsyje kriptas visai giminei įrengė, bet pats tolimame Sibire amžinybės laukti pasiliko. Apie svaigias naktis, jau rudenio, kuomet pro vinkšnų vainikus blausiai spindinčių melsvų galaktikų dugne mirga žvaigždės, kuomet didžios paslapties link kyla ir žmogaus mintys...

Eilės...

Skaičiau poemą „Šaltiniai“ daugybę kartų, tačiau vis atsiverčiu ir kūrėjo žodžių vaizdais gėriuosi – juk taip gražu, jautru, paveiku:

*Prieš ūkaną ateinančio rytojaus
Varpų aidai atplaukia tolimi –
Nustebęs, juos girdėdamas dūmoji:
Vos jaučiasi jų tonai nelaukti.*

*Rūkų rūkai lyg patalas užklojo
Šaltinių slėnį, upę ir miškus,
Kad vos takelį dar matau po kojų,
Ir tas neatpažįstamai blyškus...*

*Apydėmė sausoji už Naručio,
Plačiu Šventosios apjuosta vingiu.
Daubotos lankos kreivų Klyvį riečia,
O galas pievų pilnas akmenų.*

*Didžiausias jųjų kaipo ženklas buvo
Rubežiaus didžio dvaro Jononių.
Akmuo šiluma tebesruvo
Pagoniškos žinyčios pelenų.*

*Raidės ganyti mažumą pradėjęs
Į pasakų knygelę jau kimbu.
Randu: po žmones Dievas vaikštinėjo,
Dorovės mokė ir gerų darbų.*

*Jau sutemos vakarės slenka tykios
Ir paukščiai rimsta medžių drevėse
Viršum kiemelio siauro plačios vinkšnos
Atsiveria baugi dangaus gelmė.
Ten Šienpjovių žvaigždynas tyliai spingsi
Melsvai blankių galaktikų dugne...*

Tikrosios tiesos ieškojimai

Tikėjimas, religija, gyvenimo prasmė, likimo ir žmogaus galių stebuklai... Krikščionybę perpratęs susipažino ir su kitomis pasaulio religijomis. Ką surado – viskas labai panašu: tie patys motyvai, panašios istorijos, panašus mokymas, virš kurio pleveno to vienintelio didžiojo Dievo Tėvo dvasia.

Atėjusi senatvė atnešė ramybę, juk veik ko tikėjosi, siekė, – atliko, įsitikinęs, kad ir miręs niekur nedings, tebebus didžiojoje pasaulio dvasioje ir materijoje. Jam labiau tinka rytietiška pasaulio suvokimo filosofija. Mėgsta ir pats ieškoti, surasti įvairiausių įdomybių. Patyrė, kad kiekvienas paveikslas, rankraštis, net atspausdintas tekstas skleidžia didesnę ar mažesnę energiją. Įdomiausia, kad energija pasilieka, net tuos tekstus atspausdinus.

Knietėjo ir lemtį pergalėti. Ši atkaklų žmogų vos dvylikos metų ištiko didi nelaimė – po sunkios ligos neteko klausos, tad visą likusį ilgą laiką teko gyventi įsivaizduojamų garsų pasaulyje. Garsų nebūtis suteikė galimybę daugiau matyti ir daugiau jausti liečiant, uodžiant. Visuomet gebėjo ir geba susikalbėti – jam parašo ant lapelio ar tiesiog pavadžioja pirštu ant delno, daug ką sugauna iš judančių lūpų. Kadaise negalėjo naudotis telefonu, tačiau, atsiradus mobiliui, jį puikiausiai išnaudoja – bendrauja rašydamas laiškus. Niekuomet nepraranda vilties – smalsumo ir tikėjimo genamas, buvo nukeliavęs pas Said Babą. Kaip aplinkiniai užsimena – tikėjęsis, kad tas išmintimi ir tikriausiais stebuklais garsėjantis žmogus sugrąžins klausą. Tačiau pasiliko kaip buvę – matyti, tokia Dievo valia.

Šventosios dvasia – paveiksluose

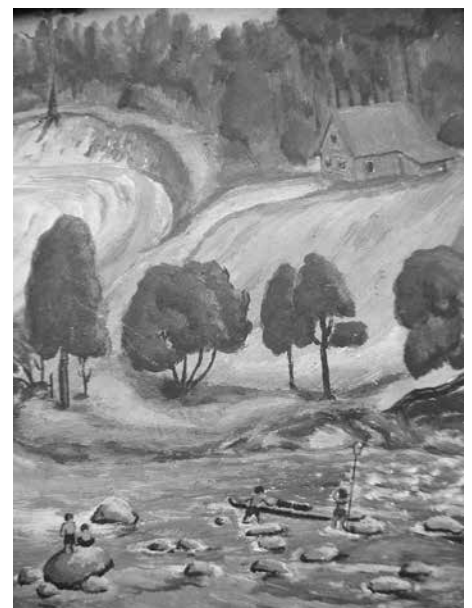
Iš Šventosios vandenų skalaujamo Šaltinių kaimo, Svėdasų parapijoje kilęs tautodailininkas Stasys Karanauskas, labiausiai pasižymėjęs kuriant stambių apimčių ažuolinius paminklus, stogastulpius, stebina ir stiprų istorinės atminties kodą įprasminančiais tapybos darbais. Paveikslai tarsi išsiskiria į tris temas –

Upė Akmeninė su baidarininkais. 1971 m.

Aukuro akmuo. 1971m.

Akmeninė. 1971 m.

piliakalnių, čiurlioniškos dvasios fantazijų bei tėviškės – Šventosios upės vaizdų. Pašvenčių istorijas vaizduojantys man įdomiausi.

Piešti didysis, jau daugiau nei devyniasdešimties metų patirtimi ir išmintimi turtingas meistras S. Karanauskas pradėjo paauglystėje. Buvo tam gabus, tad atkakliai ir kartu noriai miklino ranką piešdamas apylinkės vaizdus ir žmonių portretus. Tapyti pastele ėmė jau brandesniame amžiuje, per trisdešimt metų persirites. Aistringa pasaulio pažinimo gyslė, senovės istorijų dvelksmas susilieja jo Šventosios temos paveiksluose.

Negaliu atplėšti akių nuo pavadinto „Akmeninė“ ir nupiešto 1971 m. vaizdo, kuriame dailininkas pavaizdavo ties gimtuoju Šaltinių kaimu kilpuojančią upę ir ja pasroviui besileidžiančių baidarių virtinę. Tai atmintis bene 1935 m. vasarą matytos organizuotos kelionės vaizdas. Apie ją apylinkės žmonės žinančių tonu kalbėję, kad čia vykę lenktynės,

bet matyt tai buvo garsių tarpukario geografų, mūsų vandenų tyrinėtojų, profesorių Stepono Kolupailos ir Kazimiero Pakšto organizuotos ekspedicijos Šventąja „flotilė“. Tolumoje Pagriaužės skardis, Mikučionių trobelė ir didžioji pušis. Žiopsantys vaikai ir Akmenynės rėvos pavojų išgąsdinti keleiviai, per pavojingą srovę brendantys ir atsargiai baidarę plukdantys.

„Aukuro akmuo“ – ant Jononių ir Butėnų žemių ribos stūksojusio didžiulio, matyt kadaise mitologinio Apydėmės akmens atmintis. Prie upės lankose gyvulius beganantys piemenėliai, galvijams nurimus ant akmens nugaros sukūrė ugnį, o jos dūmelis danguosna kildamas kartu su debesimis į mistiškus paveikslus liejosi. Gaila, bet tą akmenį, kaip ir daugumą didžiųjų riedulių apylinkėje susprogdino, į skaldą sumulkino ir sunaudėjo vedant Utenos–Svėdasų plentą.

„Prie šaltinio“ – dar viena etnografinė grožybė. Dviem eldijomis pasroviui

plaukę ir siauru, ypatingu tinkliuku ant dviejų karčių – *ryžiuku* žuvį gaudę vyrai, kaip įprasta, stabtelėjo ties pakrantės šaltiniu. Irklais nugrandė nuo versmės kraštų rudą *graimą* ir atsigaivino iš smiltyno gelmės besiveržiančiu vandeniu.

Tolumose, Pagriaužės pakriūtėse laskto, upėje maudosi vaikai. Matyt vasara, šilta. Tai vis paveikslai iš 1971 m. tėviškės atminties ciklo. Ta pačia stilistika nupiešti ir paveikslai „Čigonai atvažiavo“ bei „Bitidės gaisras“. Dar trys paveikslai Šventosios tema visai kitokios stilistikos.

Arkliuko traukiamo dviračio vežimo su statinaite vikrus judesys – jaunystėje autorius kelis metus dirbo tėviškės *kolchoze* ir vežiojo vandenį iš upės galvijams pagirdyti. Dar vienas upės vaizdas – kiek aukščiau Akmeninės – aksominė ramybė ir dvi srovėn įsibridusios mergaitės, o dar kitame – melsvai žalias, ievomis apaugusios Šventosios vaizdas ties Žaliosios kaimu.

Parengė Vytautas Ridikas

Skulptūrėlė „Sviestą muša“. 1965 m.

Skulptūrėlė „Valytoja“. 1966 m.

Skulptūrėlė „Molio Motiejus“. 1965 m.

Skulptūrėlė „Mergaitė“. 1960 m.

Skulptūrėlė „Bitininkas“. 1964 m.

Skulptūrėlė „Miškinis“. 1965 m.

Ieškojimai ir atradimai

Balys JUODZEVIČIUS

Apie Stasį Karanauską pirmiausia išgirdau iš jo uošvio Juozo Vitonio, dirbusio muziejaus ekspozicijos prižiūrėtoju. Seniokas buvo neseniai grįžęs iš Pietų Amerikos, bet tuščiomis kišenėmis: menkas jo santaupas prarijo infliacija, karas... Išvyko palikęs vaikus mažus, o grįžęs vieną dukterį jau rado ištėkėjusią už Karanausko.

Stasį Karanauską, guvų ir smagų bernioką, gal trylikos metų paauglį, po mokykloje vykusio sniego mūšio ištiko skaudus smūgis – susirgo ir apkurto. Paskui tėvas ir ūkėlį, ir šeimos ateitį patikėjo broliui, o Stasys buvo priverstas manytis atsitiktiniais darbais, kol kaip užkury persikėlė į nuošalų Galelių kaimą, netoli Vyžuonų miestelio. Stasys persistatė apleistą uošvių namelį, skiepijo obelytes, sodino slyvas, vyšnias, aronijas, vynuoges... Po keleto metų aviliuos jau užavo bitės, po kiemą lakstė dukrelės...

Stasio į kolchozo darbus nevarė, bet rūpesčių užteko: kaip išlaikyt šeimą, kai net karvę nėra kur pririšti, o kaip parūpint pašaro žiemai?

Stasiui dar vaikystėje rūpėjo medžio drožiniai. Pamėgina ir Galelių laisvalaikio šitą drožinėti, nuveža į parodą. Darbelius komisijos vertina gerai. Kai kuriuos nuperka muziejai, užsako kartais ir rajono vadovai. Ne visi tie užsakymai mieli, dažnai reikia atiduoti duoklę partijai ir vyriausybei, pasidžiaugti „pagerėjusiu“ gyvenimu. Vis dėlto malonu, kai per parodas daugiausia žiūrovų būriuojasi prie jumoristinių darbelių: prie degtinės butelį daužančio kalvio („Kalvis“), prie tuščio butelio pravirkusio jaunikačio („Šeško ašaros“), prie apsmukusiom kelnėm nosį krapštančio bernuželio („Molio Motiejus“)... Per keletą metų tokių 20-40 cm aukščio skulptūrėlių Stasys sukuria kelias dešimtis. Ar tos skulptūrėlės jau jo kūrybos viršūnė?

Šeimos skurdas, vargana buitis verčia ieškoti nuolatinio, pastovesnio darbo. Stasys įsidarbina suvenyrų įmonėje „Tulpė“. Patyrusiam drožėjui užduotys nesudėtingos, bet darbas nuobodus – kopijų gaminimas neteikia jokio kūrybinio džiaugsmo.

Stasį vis dar slegia ir bendravimo problemos. Ką klaust, kai negirdi atsakymo? Ne kiekvienas gi žino tavo bėdą, kurtumą. Gerai, kad Stasys pastabus, kartais suprantą iš lūpų, iš veido išraiškos. Šiaip tenka rašyt pirštu ant kokio daikto, o gatvėje – nors ir ant rankovės. Nesinešioji gi rankoj pieštuko, nepakiši žmogui gatvėj popieriaus lapelio. Ar nenueis, numojęs ranka?

Dar vaikas Šventosios pakrantėse, netoli Šaltinių kaimelio, Stasys matė

keletą pilkapių, o Butėnuose mokytoja ne kartą pasakojo apie lietuvių kovas su kalavijuočiais, apie lietuvių pilis ir piliakalnius. Stasį, jau apsigyvenusį Galelių kaime, sudomina archeologiniai kasinėjimai: vilniotė archeologė Aldona Bernotaitė čia pat, už puskilometro, kasinėja senovinę neitvirtintą gyvenvietę. Puodų šukės, pjautuvėlių ar peilių geležtės, gargažės, tinklo svarelis... Eiliniam žmogui tai tokie niekučiai, kad pamatęs nepasilenktų nė pačiupinėt, o su koku džiaugsmu juos apžiūrinėja mokslo žmonės! Sako, kad kai kuriems daiktams beveik 2 tūkst. metų. Po kiek laiko ir pats Stasys ardomame gretim Mieleikių kaimo žvyro kalnelyje užtinka žmonių kaulų, suranda archeologų labai vertinamą kaulinių ornamentuotą smeigtuką ir jį atiduoda Utenos muziejui.

Laisvesnėmis dienomis, jei gražus oras, Stasys dviračiu nuvažiuoja prie piliakalnių, daro jų piešinius, paskui tapo aliejiniais dažais. Darbus mielai nuperka muziejus. Bet koks ten uždarbis, kai reikia pirkt drobę, gruntą, dažus, daryt rėmus?

Apie 1970 metus Stasys ateina dirbt į Utenos kraštotyros muziejų. Ekspонатams ruošiami pasai. Kiekvienam aprašomam daiktui reikia daryt nuotrauką, ruošti parodas, tvarkyt ekspoziciją. Mirus Motiejui ir Antanui Miškiniams (sovietų valdžios jie buvo nemėgstami), su Stasio pagalba muziejus įrengia Juknėnuose, Miškinų sodybos klėtelėje kuklią ekspoziciją. Po keleto metų Stasys Antanui Miškinui sukuria ir ažuolinį stogastulpį, dar ir šiandien tebestovintį Miškinų tėviškėje.

1970 m. kalbėdamasis su Stasiu, sakau: man nusibodo tie akmeniniai paminklai. Gal apsiimtum padaryt antkapinį paminklą mano seneliui iš medžio? Mačiau Skiemonių kapinėse tokį bareljefą...“ Po kiek laiko tą paminklą apžiūrim. Stasys susidomi ir paprašo parūpint medžiagos. Kaip tik tuo laiku Anykščių rajone, prie Rubikių ežero, Gečionių miške, pjovė ažuolus. Svainis pasirūpino, kad vienas ažuolas būtų atitemptas į jo kiemą. Ten, Kriokšlio kaime, Stasys darbavos gal bent tris savaites ir sukūrė kokių trijų metrų aukščio dvipusį stogastulpį su Sėjėjo ir Rūpintojėlio horeljefais.

Po to žmonės, būdavo, teiraujasi, kas

darė paminklą. Stasys gauna vis naujų užsakymų ir pajunta, kad čia skleidžiasi jo kaip kūrėjo talentas. Kūrybinėse stovyklose Stasys susipažįsta su kitais kūrėjais, įgyja daugiau pasitikėjimo ir darbo džiaugsmo. Deja, nuotaiką gadina buitės rūpesčiai: o kas pasodins bulves? Kas jas apvagos? Reikia karvei pripjaut šieno. Jei pripjovei, žiūrėk į dangų, ar nekyla debesis. Reikia ir malkų žiemai. Darbai kaime nesibaigia. Jei užmirši, žmona primins... O ji vis dar tikisi įstatyt Stasiuką į normalaus gyvenimo vėžes. Iš stovyklos neprisišauksi gi vežt šieno, kai kyla debesis! Stasys nuo ūkio darbų nebėga, bet negi, metęs ažuolą, lėks į Galelius. Apsijuoktų ir prieš bendradarbius. Mato, kad jo meistrystė, jo kūryba ir žemės ūkio darbai sunkiai suderinami.

Spaudoje tai šen tai ten pasirodydavo keletą išpūdžių ir šiaip pasakojimų apie egzotiškąją Indiją. Tuo metu spaudoje kartais pasirodydavo straipsnių apie indų stebukladarį Satją Sai Babą, Krišnos pasekėjų, dars madinga joga. Nors nemokėdamas užsienio kalbų ir būdamas kurčias, Stasys turi drąsos ir ryžto leisti į tą paslaptingą Indiją. Įdomu, kad kartu su Karanausku važiuoja ir rašytojas V. Bubnys su E. Kurkliute. Spėliojom, kad Stasys turėjo vilčių per Sai Babą įveikti savo negalią. Grįžo Stasys gyvas – nei pagadintas, nei pataisytas, toks pat malonus ir geraširdis.

Stasys iš seniau buvo žinomas kaip mokantis su virgule surasti požemines vandens gyslas, kai reikėdavo kam kasti šulinį. Šita gudrybė mes jau buvome patikėję, nes daug kas taip darė. Bet Stasys nustebino nauju atradimu. Ant siūlo pakabinęs metalinį svambaliuką, pagal jo svyravimų intensyvumą Stasys sakė galįs nustatyti žmogaus energetinį lauką ir net žmogaus gabumus. Mums, jo bendradarbiams, nesinorėjo tuo tikėt, o jis svambaliuku tyrė žmogaus gabumus net iš jo rankraščio. Abejojom, kad tas jo svambaliukas juda savaime, be Stasio pastangų...

Stasys buvo nuoširdus savo krašto patriotas. Prisiskaitęs romantizuotų istorijų, fantazijų, Stasys piktinosi, kad lietuviai tokie abejingi garbingai savo tautos istorijai, kad neatsiranda mūsų tarpe kokio Homero, kuris apdainuotų didingą tėvynės praeitį. Atrodo,

kad garsiam tautodailininkui galvoj sumaištį sukėlė Č. Gedgaudo „istorinės“ fantazijos. Tokių istorikų paveiktas Stasys pats imasi plunksnos ir mėgina atitaisyti mūsų tautos apsileidimą, kurdamas savotiškas poemas.

Keistai sutvarkytas mūsų pasaulis: tūkstančiai sveikų žmonių nugyvena jiems

duotą amžių, nesukdami galvos dėl kažkokių kunigaikščių ar susapnuotų Indrajų. Matyt, ne kiekvienam tai duota. Stasiui buvo duotas talentas, bet kiek jam reikėjo valios ir atkaklumo, kol pasiekė visuotinį pripažinimą. Dabar Stasio skulptūromis gali gėrėtis nuo Zarasų iki Juodkrantės. Daugiausia jų, žinoma, Rytų

Lietuvoje. Sodybose, pakelėse, kapinėse, miesteliuose... Stogastulpių ir ornamentuotų kryžių gal priskaičiuotum bent pusantro šimto. O kiek ar mažų skulptūrėlių!

Stasys apdovanotas Valstybine premija, Kultūros ministerijos I laipsnio premija. Džiaugiamės kad mūsų Stasiukas vėl atbildėjo į Uteną.

Reto žingeidumo, darbštumo ir ritmo žmogus

Antanas GASPERAITIS

Seniai susipažinom, sykiu dirbom Utenos kraštotyros muziejuje, Staseli. Ten mokei mūsų vaikus pasidaryti pūslinę primityvių liaudies instrumentų ansambliukui, išmokei liaudies dainelių, kaip „Kuma pita“, „Aš ažiukas“. Muziejuje turėjai fotolaboratorėlę kaip kišenę mažame kambaryky, fiksavai nuotrauktas eksponatų registracijai

Nuo jaunystės buvai žingeidus, fotografavai žydus ir kaimiečius iš savo gimtųjų Šaltinių, vėliau rašei ir, girdėjau, teberašai tų pačių Šaltinių istorijas. Ėmei piešti piliakalnių, ežerų, drožti mažytes skulptūrėles dešimtimis, pagaliau palikai didžiausią dovaną žmonėms, ypač kraštiečiams, – savo monumentalius ažuolinius stogastulpius su liaudiškomis koplytėlėmis. Susižavėjo Tavimi Vilniaus mokslininkai, kaip Alė Počiulpaite, Zita Žemaitytė. Paskui puošei M. K. Čiurlionio kelią, kapines, žymių žmonių gimtines.

Dabar gi, kai nuo sunkių tašmų pavargo Tavo darbščiosios rankos, priguļęs ėmeisi dvasingo naujo peno – knygų skaitymo. Ėmei rašyti paties vadinamas „istorines, etnografines“ poemas, stvėreisi sielovados, mitologijos. Ilgokai pabuvojai Indijoje, pasimokei induizmo...

Paskui išsiskyrėme ilgam, ne vieneriems metams atsidūrei Molėtų krašte, Milašiškiuos. Iš ten esi parašęs porą ilgų laiškų apie sielotyra, apie karmišką sielos persikūnijimą, gyvenimo apmąstymus.

Dabar imi į rankas dvasinį turtą, pirkdamas istorines ir savo sielovadais reikalingas knygas. Ne kokius romanėlius, o tokias, kaip Č. Gedgaudo „Mūsų praeities beieškant“. Tyrinėdamas anapusinį pasaulį remiesi hipnozėmis. Įsigijęs Maiklo Niutono stambių knygų tritomį apie sielų keliones, sielų lemtį,

tyrinėji tuos tomus ne kartą juos skaitydamas. Tyrinėji žmogaus persikūnijimą – karminį likimą.

O dabar dar pakalbėkime apie dartinę ritminę, eiliuotąją kūrybą. Sakai: „Labai man rūpi baltų senoji istorija.“ Rašydamas poemas, tokias kaip „Dangvyda“ arba „Indraja“ imi žinias iš proistorinių laikų. Tokia, kaip Mėnulio ir Saulės vaikai poema esanti kaip glaustai aprašyta istorija iki Vytauto Didžiojo laikų. Dabar kyla noras aprašyti tuos laikus tautinių dainų stiliumi ir įvaizdžiais (iš 2007 05 29 laiško). O kad esi ritmo žmogus, poezijos mėgėjas, matyti iš skiedrinių dainų arba štai minėtame laiške duodamo tokio dviposmio:

*Ant baltų medžio,
Siekusio dangų,
Slavų, germanų
Vijokliai rangos.*

*Liko viršūnėj
Prie saulės tako
Latvių–lietuvių
Dvi žalios šakos...*

Greta posmų toks prierašas: „Nelaukau savęs nei poetu, nei rašytoju, bet rašau, kai užaina pakusa... Norisi atiduoti duoklę savo tautai, jos garbingai, didingai praeičiai.“

Dar Stasys mini vieną bevarde poemą,

gana ilgą, parašytą paprasta eilėdara, paimita iš liaudies dainos „Saulė močiutė kraitelį krovė“. Ji suklijuota į vieną juostą – ritinį.

Dar Utenoje sykį tarėmės, ką vaizduoti stogastulpyje mano anksti kalėjime nekaltai kankintam broliui Leonui. Jis buvo bitininkas, baigęs bitininkystės kursą, ir Stasys tada įvedei bitininko simboliką – korio šešiakampius, o pastogėlę papuošei kabančiais varpeliais. Šią ornamentiką vėliau išleistume Tavo darbų albumo viršeliui panaudojo dailės fotografas Andrius Surgailis.

Pabaigai prisiminsiu, kaip prieš atvykstant į Lietuvą poetui B. Brazdžioniui su šeima padarei greitosiomis brolio paprojektuotą kryželį, kurį su poetu pastatė Kryžių kalno prieigose. Atsidėkodamas poetas vėliau Los Andželo lietuvių žurnale „Lietuvių dienos“ atspausdino straipsnį, iliustruotą Tavo skulptūromis ir eilėraščiu.

Dar esu pačiam dėkingas ir skolingas už dovanotą nosį krapštantį Molio Motiejų bei labai meniškai nuskobtą lie-so Gimžiškių rūpintojėlio kopiją, o taip pat už profesionaliai atliktus istorikui Adolfui Šapokai bei poetams kan. Silvestrui Gimžauskui bei Jonui Šiožiniui medalions, puošiančius gimtines namų sieną.

Parengė Vytautas Ridikas

Susitikimai Molėtų viešojoje bibliotekoje

Nijolė ALEINIKOVIENĖ

Su Stanislovu Karanausku dažniausiai susitinkam netoli Molėtų viešosios bibliotekos arba skaitykloje, kur laiką, iki namo grįžtant autobusu, leidžia čia sklaidydamas naująsias spaudą. Malonios išvaizdos, vidutinio ūgio kresnas garbaus amžiaus vyras, dažniausiai naminės vilnos golfu ir šiltu vatinuku – iš toli pažįstu, tiksliau jis mane pamato ir geranoriškai šypsosi. Jaučiu, kad prasilenkiant, jeigu ir nesustočiau, vis tiek pakeltų per alkūnę sulenktą ranką. Tokiu pačiu gestu atsakau ir aš.

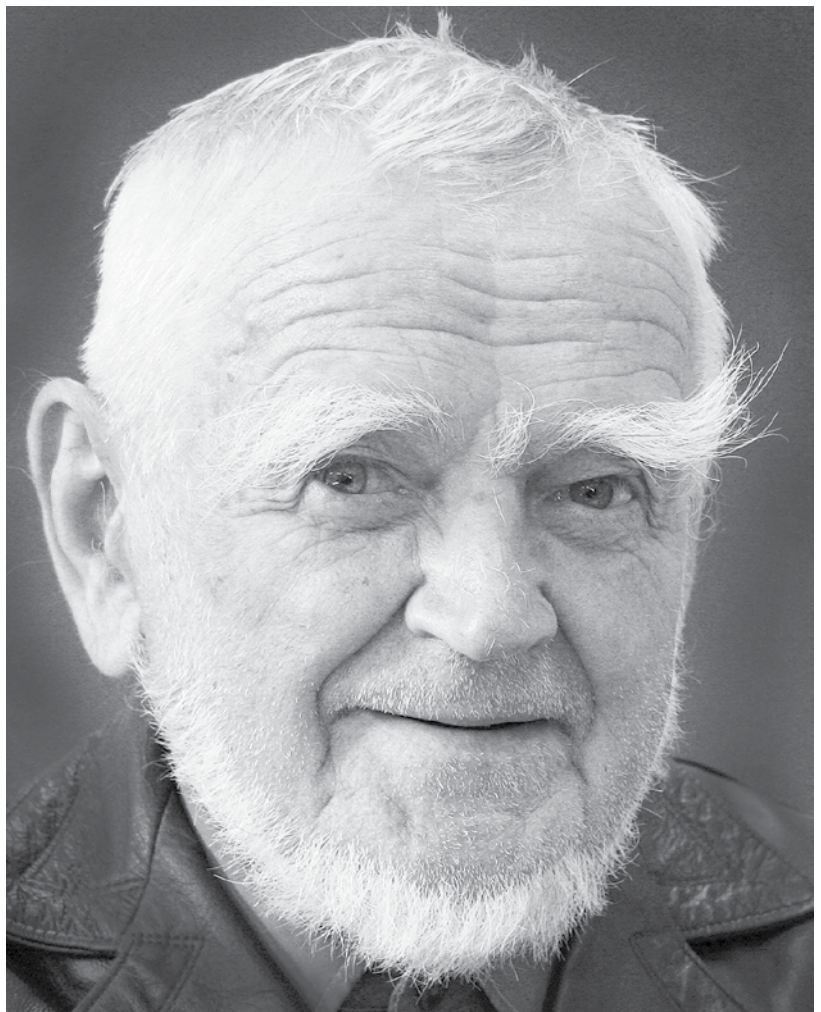

Iš inercijos paskubomis segu rankinę ir traukiu popierių bei rašiklį. Vos įpusėju užrašydama klausimą – jau gaunu atsakymą. Stanislovui kurtumas – tai tik būseną, prie kurios jau labai senai prisitaikęs gyvena, kuria, bendrauja, nejaučia socialinės atskirties. Jis skaito, rašo ir net geba naudotis išmaniuoju telefonu rašydamas ir siųsdamas žinutes, fotografuoja. Persimetam keliais sakiniais apie gyvenimą, naujienas ir išsiskyrus jis nueina stoties link. Akimirka stoviu ir žiūriu į jį nueinantį neskubiu tvirtu žingsniu ir atrodo, kad pėdos pačios giliai įsminga į miesto šaligatvio plyteles, nepriimdamos aplinkui esančio negatyvo.

Nuošaliame Milašiškės kaime Inturkės seniūnijoje žinomas drožėjas Stasys Karanauskas gyvena dvidešimt metų, bet rajone pastatytos medžio skulptūros žymiai anksčiau: stogastulpis varpininkui Jonui Gaidamavičiui Alantos kapinėse – 1982 metais, trys koplytstulpiai: simbolizuojantys žvejybą ir vėžybą, trečiasis – Baltųjų Lakajų legendą nuo 1991 metų puošia Mindūnų ežerų žvejybos muziejaus kiemą, naujusias koplytstulpis prieš devynis metus paženklino Miežonių kaimą. Skulptūros užbaigtos jo paties išdrožtomis ar nukaldintomis saulutėmis.

Tautodailininkas 2010, 2012, 2014 metais su tapybos darbais, 2011 metais su sukurtais medaliais iškiliesiems žmonėms yra dalyvavęs rajono dailės ir fotografijos premijos parodoje-konkurse. 2010 m. skatintas už tapybiškumą. 2012 m. vasario 7 d. – kovo 20 d. tautodailininko kūryba pristatyta Molėtų krašto muziejuje. Joje buvo eksponuojamos 23 skulptūrėlės iš Utenos kraštotyros muziejaus, 61 aliejinės tapybos darbas iš asmeninės kolekcijos, 8 paminklų nuotraukos, 12 medalių iškiliesiems Aukštaitijos rašytojams ir 5 leidiniai: „Skiedryno dainos“ (1997 m.), „Dangvyda“ (1998 m.), „Indraja“ (2003 m.), „Mėnulio vaikai“ (2007 m.), „Kalavijas ir žagrė“ (2008 m.).

Iš Stanislovo molėtiškiai tautodailininkai

Knygos „Stasys Karanauskas“ viršelį papuošė jo paties portretas

pirmieji sužinojo apie biolokacijos terminą.

Stanislovas rankose laikydamas virgules, švytuokles ir kitus prietaisus kalbėdavo apie šių instrumentų panaudojimą matuojant žmogaus energetinę galią, maisto produktų tinkamumą, vaizdžiai pasakojo ir rodė, kaip aplinkoje sklinda teigiama ir neigiama energija, kaip ji veikia žmogaus organizmą, pavyzdžiais rodė, kaip mus veikia supantys daiktai,

skleidžiantys ne vienodą biolokaciją.

Apsiskaitęs, išsilavinęs, praktikuojantis vegetarišką mitybą, globojantis bites, besidomintis biolaukais, indų joga, įvairiapusis kūrėjas daug keliauja, turi daug pažįstamų žmonių, kur atgyja prisiminimai, kur gali pajusti ryškų kontrastą tarp miestų šventinio spindesio ir Inturkės krašto nuošalaus kaimo.

Stanislovas Karanauskas sukūrė stogastulpius Motiejui ir Antanui Miškiniams Juknėnuose

Stanislovo Karanausko šeima

Stanislovas Karanauskas darbo metu prie stogastulpio

Stanislovo Karanausko monumentalieji medžio drožiniai

1970 m. – stogastulpis „Sėjėjas ir Rūpintojėlis“ Juodzevičių šeimai Leliūnų (Utenos r.) kapinėse.

1971 m. – stogastulpis „Šv. Jonas Nepomukas ir Sėjėjas“ Jonui Šatkui Užpalių (Utenos r.) kapinėse.

1972 m. – stogastulpis „Šv. Kristoforas ir Šv. Juozapas“ Kraujelių šeimai Labanoro (Švenčionių r.) kapinėse.

1974 m. – stogastulpis „Knygnešys ir Kanklininkas“ Obeliuose (Rokiškio r.), stogastulpis „Auksinės vestuvės ir Sėjėjas“ Pakuliui Obelių (Rokiškio r.) kapinėse.

1975 m. – stogastulpis „Liaudies dainininkė ir Rūpintojėlis“ Agnietei Vileitienei Adutiškio (Švenčionių r.) kapinėse, stogastulpiai „Karaliai“ ir „Čiurlionis“ M. K. Čiurlionio kelyje Merkinėje (Varėnos r.).

1976 m. – stogastulpis Jonui Biliūnui Niūronyse (Anykščių r.), medžio drožinių kompozicija – rodyklė į Antano Vieuolio gimtinę Ažuožeriuose (Anykščių r., su Zigmū Vaišvila ir Liudu Tarabilda), stogastulpis „Pavasaris“ M. K. Čiurlionio kelyje Gandamonių kryžkelėje (Varėnos r.), stogastulpis „Pieta“ Onai Balčiauskienei Utenos kapinėse, stogastulpis „Valstiečiai“ Ramelių šeimai Utenos naujosiose kapinėse, stogastulpis „Motina ir Liūdinčioji“ Vilniaus Saltoniškių kapinėse, skulptūra „Knygnešys“ prie buvusio Utenos knygyno.

1977 m. – stogastulpis „Ežerinis“ Pameldynės vienkiemyje (Zarasų r.), stogastulpis „Žalčiai“ Palūšėje (Ignalinos r.), stogastulpis „Daktaras Aiskauda ir Mokytoja“ Nemenčinėje (Vilniaus r.).

1978 m. – stogastulpis „Šv. Kazimieras ir Rūpintojėlis“ Sąjų šeimai Skėrių (Pasvalio r.) kapinėse, stogastulpis „Madona“ Palaukių (Panevėžio r.) kapinėse, skulptūra „Tėvynės parama partizanams“ Miliūnų kaimo (Rokiškio r.) memorialiniame komplekse.

1979 m. – stogastulpis „Rūtelė“ Rokiškio kapinėse, stogastulpis „Temidė“ Ritai Mažuknienei Panevėžio kapinėse, stogastulpiai „Rūpintojėlis“ ir „Pieta“ Adutiškio (Švenčionių r.) kapinėse, stogastulpis poetui Antanui Vienažindžiui (1841–1892 m.) jo tėviškėje Gipinių kaime (Zarasų r.), stogastulpis gydytojui Jokūbui Šimkevičiui (1775–1818 m.) Taukelių (Utenos r.) kapinėse, stogastulpis „Šv. Antanas ir Prisikėlimas“ Jakučių šeimai Kižų (Šiaulių r.) kapinėse, stogastulpis „Susimąstęs vyras ir Sėjėjas“ Leonui Gasperavičiui Utenos kapinėse, stogastulpis „Neringa“ Juodkrantėje.

1980 m. – stogastulpis „Švč. Mergelė Marija Dangaus Karalienė“ Vyžuonų (Utenos r.) bažnyčios šventoriuje, stogastulpis Danguolės Žilėnienės sodyboje (Antalieptės seniūnija, Zarasų r.).

1981 m. – stogastulpis „Laukiančioji“ Juodkrantėje, stogastulpiai „Rūpintojėlis“ Šumylų šeimai ir „Rūpintojėlis ir Moteris su vandens lelijomis“ Vilnionių šeimai Anykščių kapinėse, stogastulpis „Rūpintojėlis ir Feniksas“ A. Judženčiui Vilniaus Saltoniškių kapinėse, stogastulpis „Jėzus Nazaretis ir Šv.

Agota“ Elenai Barščiauskaitei Garliavos (Kauno r.) kapinėse.

1982 m. – stogastulpis gydytojui varpininkui Jonui Gaidamavičiui (1860–1911 m.) Alantos (Molėtų r.) kapinėse.

1983 m. – stogastulpiai rašytojui Konstantinui Jasiukaičiui (1882–1941 m.) ir poetei Karolinai Praniauskaitei (1828–1859 m.) Utenos kapinėse, skulptūra „Žaltys“ M. K. Čiurlionio kelyje prie Glėbo ežero (Varėnos r.), stogastulpis „Motina ir Gulbės“ Pliupelienei Butėnų (Anykščių r.) kapinėse.

1984 m. – stogastulpis 1863 m. sukilėliams ir jų vadui Povilui Červinskiui (1840–1864 m.) Užpalių (Utenos r.) kapinėse, stogastulpis archeologui Pranciškui Vilčinskui (1796–1859 m.) Jasiūnų kaimo (Utenos r.) kapinėse, stogastulpis „Rūpintojėlis ir Sėjėjas“ Kalniškių (Kaišiadorių r.) kapinėse, stogastulpis „Šv. Kazimieras“ Užpalių (Utenos r.) bažnyčios šventoriuje, stogastulpiai „Madona ir Sėjėjas“ bei „Šv. Kazimieras ir Šv. Kristoforas“ Salake (Zarasų r.), stogastulpis „Radvila Juodasis“ Musninkuose (Širvintų r.).

1985 m. – stogastulpis „Rūpintojėlis ir Sopulingoji“ Povilui Veteikiui Saldutiškio (Utenos r.) kapinėse, stogastulpis „Himnas valstiečiams“ rašytojo Prano Treinio (g. 1928 m.) tėviškėje Kuktiškėse (Utenos r.), stogastulpis „Moteris su gaubliu ir knyga“ mokytojai Onai Pavilionytei-Šaltenienei Kauno Petrašiūnų kapinėse.

1986 m. – rodyklė „Karžygys“ Musninkuose (Širvintų r.), stogastulpis „Augino tėvas du sūnelius“ Šalčininkėliuose (Šalčininkų r.), stogastulpiai „Motinystė“ ir „Eskulapas“ prie Širvintų ligoninės, stogastulpis poeto Antano Miškinio (1905–1983 m.) tėviškėje Juknėnų kaime (Utenos r.).

1987 m. – stogastulpis „Rūpintojėlis ir Šv. Petras“ Vilniaus Rokantiškių kapinėse, stogastulpis „Rūpintojėlis, Madona, Mokytojas ir Sodininkas“ mokytojams Jonui ir Onai Karazijams Stračnių kapinėse prie Subačiaus (Kupiškio r.), skulptūra „Labanoro dūdorius“ Vestuvių kalno ansamblyje Utenoje.

1988 m. – stogastulpis memoriale tremtiniams Utenos Kristaus Žengimo į Dangų bažnyčios šventoriuje, stogastulpis „Eglė žalčių karalienė“ prie Utenos vaikų lopšelio darželio „Eglutė“, stogastulpis kunigui ir poetui Silvestrui Gimžauskui (1845–1897 m.) Kirdeikiuose (Utenos r.), stogastulpis „Švč. Marija“ savo tėvams Šaltinių kaimo (Anykščių r.) kapinėse, stogastulpis „Pervalka“ Juodkrantėje, stogastulpis „Visas gyvenimas“ Antanui Armonavičiui Pakražančio (Kelmės r.) kapinėse.

1989 m. – stogastulpis „Moteris su rugių varpomis“ Antalgės (Utenos r.) kapinėse, stogastulpiai „Mokslas“ ir „Technika“ prie Antalgės mokyklos, stogastulpis poetui Jonui Šiožiniui (1915–1987 m.) jo gimtojoje sodyboje Šiožinių (Utenos r.) kaime, stogastulpis rašytojui kanauninkui Juozui Tumui-Vaižgantui jo 120-mečio proga Svėdasuose (Anykščių r.), stogastulpis „Rūpintojėlis“ Veronikai Skaistgirienei Utenos naujosiose kapinėse.

1990 m. – stogastulpis Emilijai Pliaterytei (1808–1831 m.)

atminti Užtiltėje (Zarasų r.), kryžiai Antalieptės (Zarasų) bei Svėdasų (Anykščių r.) bažnyčių šventoriuose ir Butėnų kaime (Anykščių r.), stogastulpis „Rūpintojėlis“ Norkūnų šeimai Utenos kapinėse, stogastulpis „Švč. Marija su kūdikiu“ Giedriukui Sadaunykiui Utenos kapinėse, stogastulpis broliams Mečislovui, Vladui ir Broniui Kvykliams atminti Šavašų kaime (Zarasų r.).

1991 m. – stogastulpis Maironiui (1862–1932 m.) su Šv. Jurgio, Šv. Jono Nepomuko, Šv. Cecilijos ir Šv. Kazimiero barjefais Pasandravyje (Raseinių r., kartu su A. Jurkaičiu), stogastulpis elektrikams Zarasuose.

1992 m. – stogastulpis „Jėzus Nazarietis“ trims žuvusiems partizanams Kartuvių kalne Vyžuonose (Utenos r.), stogastulpis su Rūpintojėliu 1945 m. žuvusiems Vyžuonų parapijos partizanams Vyžuonų kapinėse.

1994 m. – stogastulpis „Šviesk, Lietuvos saule“ Algimantui Žilėnui atminti prie jo sodybos Zarasuose.

1998 m. – stogastulpis „Sūnus“ Luknių kaime (Utenos r.), stogastulpis „Sėjėjas“ Medinių kaime (Utenos r.).

1999 m. – stogastulpis „Šventoji šeima, Šv. Kazimieras, Šv. Izidorius ir Švč. Marija“ Šventupio kaime (Anykščių r.).

2000 m. – skulptūros „Poseidonas“ ir „Orfėjus“ Trebone (Čekija), stogastulpis kunigui Petručiui Liepai Vyžuonų (Utenos r.) bažnyčios šventoriuje.

2003 m. – stogastulpis „Indraja“ Davainių kaime (Zarasų r.).

2008 m. – stogastulpis dievdirbiui Antanui Deveikiui ir knygnešiui Liudvikui Misevičiui-Kuliešiui Kuktiškėse (Utenos r.).

Stanislovo Karanausko kūrybos leidiniai

1997 m. – „Skiedryno dainos“ (eilėraščių ir beletristikos rinkinys, sudarė ir redagavo Petras Panavas, iliustruotą jo paties tapytomis pastelėmis, stogastulpių ir drožinių nuotraukomis).

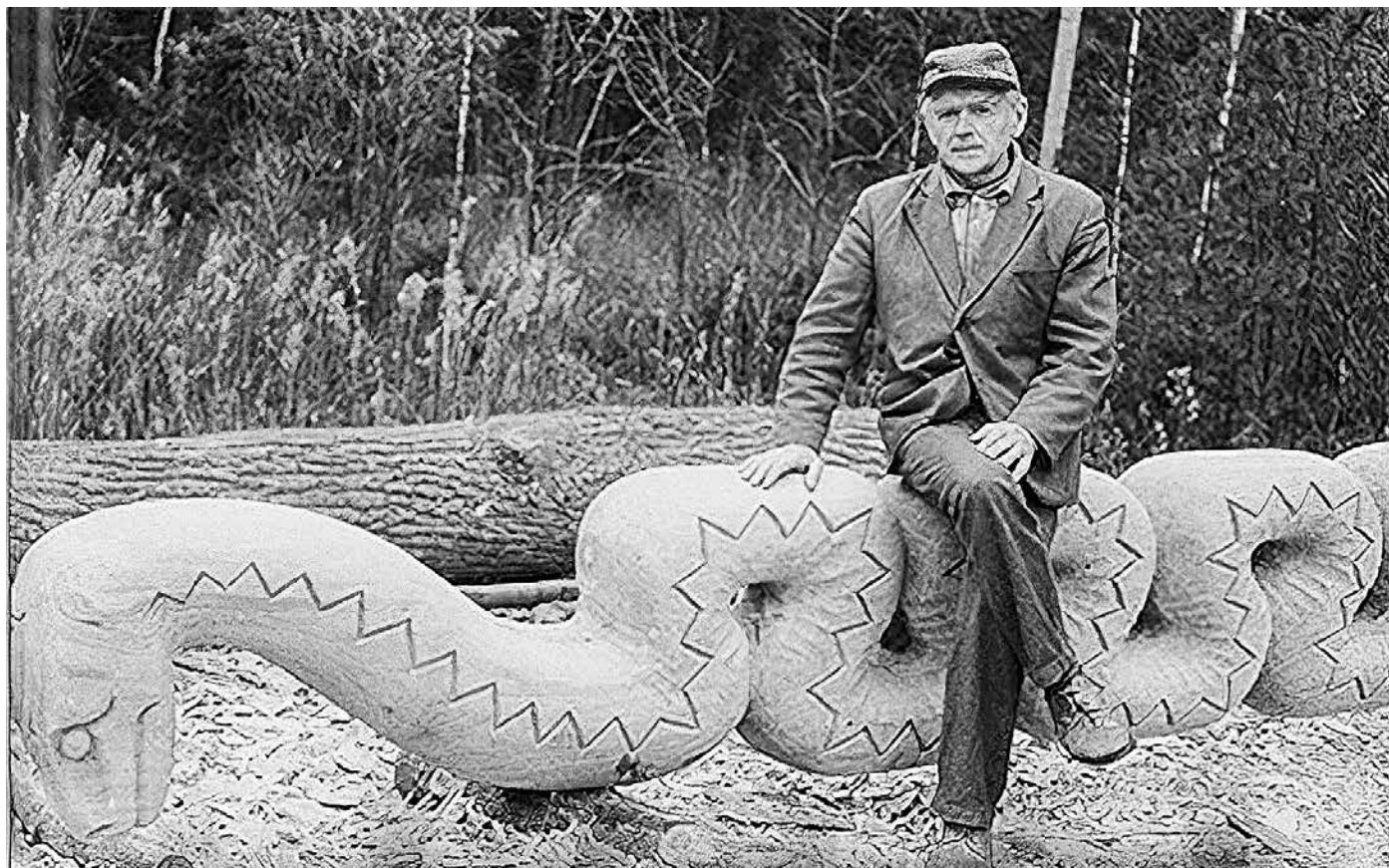
1998 m. – „Dangvyda: eiliuotos lietuvių senojo tikėjimo sakmės“ (su autoriaus iliustracijomis).

2003 m. – „Indraja“ (mitologinė poema, su autoriaus iliustracijomis).

2007 m. – „Mėnulio ir Saulės vaikai“ (poemų rinkinys, su autoriaus iliustracijomis).

2008 m. – „Kalavijas ir žagrė: Baltų tautoms, viešpatavusioms Europoje keturis tūkstančius metų“ (eilėraščių rinkinys).

Parengė Vytautas Ridikas

Stanislovas Karanauskas sukūrė įspūdingą skulptūrą „Žaltys“ M. K. Čiurlionio kelyje prie Glėbo ežero (Varėnos r.)

Kelionių vynos

Romualdas ŠIMKŪNAS

Patyriau, kelionės švelniai svaigina, kaip burgundiškas vynos. Pasitaikė, kad keliaujant garbavojau kai kuriuos trūkumus, tačiau sakau, nemeluojau, kad tai daryti verta, net ir tuo atveju, jeigu palūžo sielos sparnai, gyvenimo liko tik zuikiui ant uodegos. „Kelianti – reiškia nusipurtyti visas menkavertes, ydingas dulkes, o kartais ir stambesnes intrigėles, atsinaujinti ir papildyti savo vidinį aš – tapti didesniu žmogumi“ (Antanas Poška „Nuo Baltijos iki Bengalijos“, 2008 m.).

Gera keliauti akiračio link, nors jo niekuomet nepasieksi. Nauji kraštai, potyriai, išvados patraukia taip, kad joms atsispirti jėgų neturi. Beje, sakoma, gyvenimas – kelionė, tačiau jis tampa įdomesnis keliaujant, jį praturtinant, pajvairinant naujais žinių horizontais. Aplankytų vietų matyti peizažai, sutikti žmonės, patirti išpūdžiai neišblės, traukia vaizduotė, ypač jeigu, sugrįžus namo, plunksna pavedžioti, nuotraukų lydimi, netampa prisiminimų Gordijaus mazgu.

Pažintine prasme labiausiai branginu, kraunu į atminties skrynią keliones po gimtąjį kraštą, tą mūsų Žemės lopinėlį, kurio negalėčiau iškeisti į svečias šalis, kuriose buvau. Besidairydamas po savo žavingą gimtąjį kraštą, jaučiu palaimą, kuri persmelkia kūną ir sielą, padidina apetitą, išplečia krūtinę, tarsi grąžina jaunystę. Tolimesnių kelionių, įstrigusių atmintyje, sąrašas skaitytojui galbūt bus ilgas, nuobodus, tik ne man. Buvau Latvijoje – Rygoje, Daugpilyje, Gaujos nacionaliniame parke, Agluonoje; Estijoje – Taline, Sarema saloje, Lachemos nacionaliniame parke; Baltarusijoje – Minske, Gardine, Gervėčiuose ir jų aplinkiniuose kaimuose; Kaliningrado srityje – Kaliningrade, Tolminkiemyje, Jantarne (Palmininkai); Rusijoje – Leningrade (dabar Sankt Peterburgas), Puškine, Peterhofe, Petrozavodске, Murmanske, Maskvoje, Omske, Tuloje, Novosibirske, Irkutске, prie Baikalo ežero, Stalingrade (dabar Volgogradas); Ukrainoje – Kijeve, Dniepropetrovske, Lvive, Simferopolyje, Odesoje; Kazachstane – Ačinske, Alma Atoje, jos rezervate; Armėnijoje – Jerevane, prie Sevano ežero, Ečmiadzine; Totorijoje – Kazanėje; Turkmėnijoje – Aščabade, Karakumuose; Moldovoje – Kišiniove. Pažintinės kelionės po platesnį pasaulį atsivėrė, kai Tėvynė atsikratė jungo. Su žmona klajojome po Vokietiją, Egiptą, Švediją, Norvegiją, Graikiją, Čekiją, Maroką, Maltą, Iraną, Izraelį, Jordaniją, Italiją, Ispaniją, Turkiją,

Slovėniją, Prancūziją, Lenkiją, Bulgariją.

Kai apžvelgiu aprašytų kelionių išpūdžius, akyse pasidaro šviesiau. Skaitytojams dovanoju kažkiekos įvykių aprašymų nuotrupas, paimtas iš konteksto.

...Almos universiteto mokslo darbuotojų pakviestas, su dukra nuvykau susipažinti su jų moksliniais darbais. Pasidalinę darbo patyrimu, aplankėme Almos rezervatą, pasipuošusį kriokliais, urvais, klijimo didumo nuo kalnų nuriedėjusiais akmenimis, keliais ir takais – serpantiniais. Kitą dieną parūpo užlipti ant dangų remiančio kalno. Pakilę į kalną virš pusės kilometro, aptikome kelią, kuriuo važiuo visais ratais varomas sunkvežimis. Be ilgo prašymo prie dviejų pauglių, sėdinčių kėbule, atsidūrėme ir mes. Berniukai rodė krūmuose tupinčius, ore skraidančius paukščius. Mašina drebėdama, besisukiodama į kairę ir dešinę, kopė aukšty. Stabtelėjome ties jurtomis, kur ganėsi sulysusios karvės ir asilas. Krūmo pavėsyje, liežuvius iškišę, ilsėjosi kudloti šunys. Čia vairuotojas pasakė, jog vykstame visai dienai į bulviasodį. Nuogastavau, kad neturime valgio ir, svarbiausia, atsigerti. Nurašinti, kad nebadausime ir neužtrokšime, ilgai kratėmės kalnų labirinte. Bulvių sodinimo laukas jau buvo paruoštas: šlaite traktoriais išvagoti grioveliai. Po keleto minučių, ant jaukaus dirvonėlio paklotos margos marškos stovėjo molinis ašotis su sriuba, kurią srėbdamas daugelio komponentų nesupratau. Duona irgi buvo sudėta į sriubą. Aure, atrištuose maišuose bulvės buvo miško riešutų dydžio. Iš pakalnės į kalną eidami, jas ne sodinome po vieną, o sėjome į vagas. Apkapstyti nereikėjo, nes tą padarysias traktorius.

...Iki šiol vis dar susapnuoju: braidau po karštą Karakumų smėlį, saugausi šliužų įkandimo ar madausi karšto vandens ežere, pasislėpusiame po kalnais. Maklinėdamas tarp kalvagūbrių, saulei net per kepuraitę gręžiant pakaušį, slėnyje radau daugelio kupranugarių kaulus. Karšties pabaigoje tie smėlynų laivai tarsi žino vietą, kur nakties plėšrūnai suės jų mėsą, o kaulus išdžiovins sivilinanti saulė. Nesunkiai nuo stuburo atskyręs dubenį, įsidėjau į kuprinę. Aerouoste багаžo tikrintojai kraipė galvas, klausinėjo, kokį daiktą vežu į Vilnių.

Sandūroje tarp kalnyno ir Karakumų dykumos, apie 50 metrų po žeme, yra siauras puskilometris Bachardeno ežero. Įdomi ežero atradimo istorija. Piemuo, stebėdamas, kaip avys nusileidžia nuo kalnų į

lygumą, pamatė, kad keletas jų dingo. Radęs skylę, pranešė geologams, kurie aptiko požeminį ežerą. Maudantis 37°C temperatūros vandenyje su sieros kvapeliu pasidaro silpna, burnoje šleikštu, pradeda drebėti kinkos, bet vis tiek smagu. Išlipus iš tunelio apima neapsakoma atgaiva...

...Kai Irkutsko universitete mokslinės konferencijos programa išseko, plentų palei Angarą nuvažiuojome į Listvianką. Išvydome Rytų Sibiro pietuose per 600 kilometrų nusidriekusį Baikalą. Jo plotis kuklesnis, tik 80 kilometrų. Plotas – kaip pusė Lietuvos. Tai penktadalis pasaulio gėlo vandens. Krantų ilgis 2100 km. Apie trisdešimt žmonių sulipę į laivą, išplaukėme į atvirus vandenį. Tik gerokai toliau nuo kranto, kur vandens gylio apie 40 metrų, nesimaitė akmenukais nusėto dugno. Tolstant laivą pradėjo supti, bangos talžė bortus. Moterys ėmė aikčioti. Pagalvojau, gerai, jog netapau mariaku. Miške gimiau, ten augau, miško paukščių nukrisiu nuo sausos šakos. Žiūrėdamas į raibuliuojančias bangas, mąstiau, kad jos man viską papasakotų, jei mokėčiau suprasti jų bylą. Atsisveikindami su Baikalu, į žydrą gelmę mėtėme kapeikas, žadėdami vėl sugrįžti. Tenka prisipažinti, kad pasikuklinęs pasakojimą apie kelionę prie Baikalo nepradėjau nuo to, kad iki soties prisivalgėme omulį. Valgant tas lašišines žuvis, pasūdytas vos porą valandų, riebalai tekėjo per alkūnes, paragavęs negali sustot...

...Armėnija – tai kalnai. O jeigu Lietuvoje būtų tiek statybinio akmens, kurio milijardai kubinių metrų yra pačiame paviršiuje. Aragaco plokščiakalnis beveik ištisai sudarytas iš bazalto uolienų, susidariusių iš į paviršių išsiliejusių lavų. Buvau šventykloje, kuri išskaptuota akmenyje. Armėnijos sostinė Jerevanas dvelkia žila senove. Kai kurios gatvės tokios siauros, jog dviem žmonėms sunku prasilenkti. Pilna kavinių, jose – vien vyrai. Kai su žmona į vieną užteigėlę užsukome, atrodė, kad armėnai akimis prarais ne tik šašlykus, bet ir mano brangiausiąją.

Kitoje kelionėje į Ečmiadziną su bendradarbiu Pranu užėjome į valgyklą. Vyrai, sėdėdami už gretimo stalo, įdėmiai klausėsi mūsų pašnekesio. Bendrakeleivį perspėjau, jeigu būsime kalbinami, sakykime, kad atvažiuojame iš Kauno.

„O, mes žinome jūsų Kalantą“, – džiūgavo juodbruviai linksmi vyrai. Už bendro stalo, ant kurio buvo sukrauta kupaleta žalių lapų, iš kurių pažinau tik krapus ir

petražoles, vaišinėmės armėnišku konjaku. Nelengva buvo atsifutbolinti nuo jų įkyraus kvietimo važiuoti į namus, kur rūsiuose išrūgo vynuogių vynos...

...Lachemos nacionalinis parkas – žmogaus beveik nepalietas Estijos gamtos kampelis, įlankų ir pusiasalių, miškų, pelkių ir kanjonų išmargintas Baltijos pajūris, žvėrių ir paukščių karalija! Vijtnoje aštuoniolikto amžiaus karčiama parko lankytojus svetingai priima jaukus motelis, įsikūręs prie vaizdingų ežerų, įsiterpusių šimtmetiniame šile tarp aukštų ozų. Svečiams čia gera: galima ilsėtis sakais kvepiančiame kambarėlyje arba vaikštinėti vaizdingomis ežerų pakrantėmis, apžėlusiomis storu samanų sluoksniu ir apaugusiomis išlakiais, kerpėtais medžiais. Pravažiuojame akmenį, didumo sulig klojimu. Jo aukštis virš dešimties metrų. „Galiu padovanoti, – juokavo parko šeimininkas. – Tokių pas mus apstu“. Kitur vėl į gražią rietuvę sukrauti riogso vadinamieji alkanieji akmenys. Mat juos už duonos kąsnį sunešiojo valstiečiai 1695–1697 metų bado laiku. Laukaso aukštutinėje pelkėje blizga daugybė ežerėlių. Jų net 160, o didžiausiųjų plotas iki 2,8 ha. Tarpežeriai, išlakūs pušynai, laukymės pilnos grybų, uogų, ypač bruknių.

...2004 metais įveikę žmonijos gėdą – valstybinę sieną, su naujais žymekliais pasuose, per Astravecko miškus privažiavome Gervėčius Baltarusijoje. Švytinčiais veidais, išskėstomis rankomis gervėtiškiai pasitiko savo artimuosius, pažįstamus ir naujus, nematytus svečius. Paskendusį remonto pastoliuose švenčiausiosios Trejybės bažnyčia, švenčianti šimtmetį, atrodė, šypsosi, sulaukusi keleto tūkstančių į Treicės atlaidus sugužėjusių lietuvių, baltarusių ir lenkų. Iki pamaldų važinėjome po lietuviškuosius gojais apkaišytus kaimus, prigludusius ir toličiau nutolusius nuo Gervėčių. Per autobuso langą matėme, kad apylinkės lengvai kalvotos, tarpsta Aluošos, Ašmenos ir Gožės upių baseinuose. Yra pelkių, miškelių. Darbščių lietuvių rankos apsejo laukus. Palaukėse, pamiškėse glūdi per dešimtį kaimų. Rodėsi nuščiuvę pavieniai medžiai, šimtamėčiai trobesiai ir prie jų beveik bendraamžiai lietuviai, ilgesingai žvelgiant į retai kada pravažiuojantį žmonių pulką. Tą rimtį pagilina gražiai tvarkomos amžinojo poilsio vietos, skęstančios pušynėlių glėbiuose.

Pelėgrinda – šešis kilometrus nuo Gervėčių nutolęs kaimas, kuriame – vien lietuvių. 1930 metais pastatytas Vytauto Didžiojo garbei paminklas atlaikė laiko išbandymus. Nuo čia – ranka paduoti iki Lebiudkos, iš kurios į platų pasaulį išėjo garsusis Lietuvos vyras – Tadas Ivanauskas.

Kai eini, važiuoji Galčiūnų, Pelėgrindos, Girių, Knistuškių ar kitu keliu per

Mindžiūnus, Palaukę, Bagoniškį, kur jau ne iš visų kaminų palšas dūmelis rūksta, matai nesudraskytus lietuviškus darželius, nesunaikintus kryžius ir smūtkelius, neužmirštus senelių ir tėvų kapus, girgždančias senovinių, širdžiai mielių trobų langines, tarsi girdi varstomo rožančiaus skambesį ir giesmes iš giesmynų, išleistų Motiejaus Valančiaus laikais. Ar padėsime saviems, kitų valstybių prieblandoje gyvenantiems, išsaugoti savastį? Savastį lietuvių, skriaustų, nepamiršusių laisvės troškulio, taurumo, darbštumo ir meilės laiko delnuose. Juk brangesnės žemės nėra už tą, kur tu gimei...

...Gaujos nacionalinis parkas dėl savo grožio dar vadinamas Latvijos Šveicarija. Žvalgiausi po šio parko kanjonus, olas, kaip viduramžių dvasios ieškotojas, kopiau į Siguldos bokštą, vaikštinėjau 1207 metais statytos Livonijos ordino tvirtovės mūro griuvėsiais. Siguldoje galima patirti ekstremalių pojūčių. Už krantus jungiančioje trasoje iš 42 metrų aukščio atsiveria permainingi slėnio vaizdai. Galima išmėginti šokimą su guma iš vagonėlio. Ten – 1,25 km ilgio apšviesta distancinio slidinėjimo trasa – viintelė Rytų Europoje. Gi, Siguldos bobslėjaus ir rogučių trasa yra vienas iš nedaugelio tokio tipo statinių pasaulyje. Jos ilgis – 1420 metrų su 16 virazų.

...Nuostabiam apyaušrėliui prašvitus, keltui artinantis prie Stokholmo, pasirodė pavienės salelės, o vėliau ir jų pulkai. Salų čia – dvidešimt tūkstančių. Vienos plikos, kitos apaugusios krūmais ir medžiais. Buvo matyti spalvingi nameliai, skirti poilsui ar žvejybai. Lengvame ruke rodėsi, kad plaukiame ne šio pusrutulio vandeniui.

Aplankę Stokholmo Halės menes (viena auksinė), kur vyksta Nobelio premijos įteikimo iškilmės, pamatę, kaip keičiasi karališkoji sargyba prie Karaliaus rūmų, apsilankę muziejuje „Vaza“ su septynioliktojo amžiaus karališkuoju laivu, nusukę prieš pusketvirtą šimto metų, išvykome į Švedijos civilizacijos lopšį – Upsalą. Stovėdamas prie Upsalos tryliktojo amžiaus gotikinės katedros, vaikščiodamas po 1477 metais įkurtą universitetą ir jo muziejų, Linėjaus parką su trylika tūkstančių skirtingų augalų, ranką dedu prie krūtinės, tikrinu: aš tikrovėje ar sapnuoju? Mūsuose gal tik botanikos soduose rasi lenteles su pasodintų augalų pavadinimais. Ten kitaip: eidamas gatve, ilsėdamasis skvere, žiūrėdamas į pasodintą medelį ar gėlę, gali sužinoti, kokie jų vardai.

Pagaliau mus prarijo kaledoniniai kalnai, einą per visą Norvegiją. Sniego kepuraitės – firnai, piramidėlės – dvasių pasaulio labirintai – keidai, avijaučiai (muskusiniai jaučiai), troliai (legendiniai maži ir dideli keturpirščiai žmogeliukai), vėlenomis apdengti

nameliai, kalnų tundros platybės su smaragdo spalvos ežerėliais sumaišė jausmus.

Neperdėdamas tvirtinu, kad į Oslą verta nuvažiuoti vien tik tam, kad pamatytum Vigelando skulptūrų parką ir etnografinį medinių namų kaimelį – muziejų, pilną dirbtuvėlių.

...Autobuse, riedančiame iš Salonikų aerouosto, greit pakeri nematyti Graikijos vaizdai, ausys gauda negirdėtus žodžius, nosis užuodžia šiltą, žydinčių medžių ir gėlių kvapą, susimaišiusį su dvidešimt keturiais milžiniškais akmens stulpais – uolomis, ant kurių kvapą gniaužiančiame aukštyje ant skardžių stovi vienuolynai. Iki šiol lieka mįslė, kaip tokiose vietose buvo pastatyti šie statiniai (seniausias iš jų – XIV a.).

Senovės pilys, įtvirtinimai, gyvenvietės (Atėnai, Mikėnai, senoji sostinė Nafplijus, Delfai) žemės drebėjimų buvo sunaikinti, apnešti storu dulkių sluoksniu. Atkasti byloja, kad graikai buvo, kaip sakoma, ne pėsti. Ir dabar, taikos metais, visi graikų vyrai tarnauja kariuomenėje. Šaukimo amžius – iki 50 metų.

Grėsmingai atrodo Titano kalnai, kur susidegino graikų didvyris Heraklis. Važiuojant gilių tarpeklių serpentiniais, danguje bėgant kamuoliniais debesims, atrodė, kad Heraklio sielai pašaukus, stačiais kalnų šlaitais pasileis gigantiški juodi uolienų gabalai ir nuo kelio nušluos, kaip vabalą, mūsų autobusą. Atsitokėjęs pajunti, kaip vienas po kito keičiasi šviesūs kadrai, kalnai nusineša blogą nuojautą, nerimą, susikaupusius dvasios sopulius. Džiaugiesi matydamas, kaip per dangų bėgantys melsvi debesėliai glosto, bučiuoja kalnų viršūnes, vilioja kopti aukštyn. Galop, akustika garsėjantis antikos laikų Epidauro teatras (IV a. per. Kr.), kuriame telpa dvylika tūkstančių žiūrovų. Sėdėdami aukštai ant akmeninių suolų, girdėjome, kaip gidas šiurena popieriaus skiautėlę. Na, kai uždainuodavo žemaitė ir dzūkė, pasidarė suvis linksma...

...Daug kas stebino ir žavėjo Egipte, tačiau labiausiai – senovės civilizacija, gyvavusi trys tūkstančiai metų prieš mūsų erą. Nilas buvo ta galinga jėga, potvynių metu sudariusi sąlygas dosniai girdyti abiejų krantų žemę, teikdamas jai vaisingumą vystytis senovės Egipto karalystei. Lankytos Karnako, Luksoro, Horo, Hačepsutos, Filės šventyklos, obeliskai, Karalių slėnis, Gizos piramidės su Didžiuoju sfinksu, rodėsi pastatytos antžmogiškosiomis pastangomis. Iš šventyklų ir kapaviečių paimti ir išsaugoti tur tai saugomi Egipto muziejuje Kaire. Sunoką nupasakoti besikeičiančius vaizdus, nuo kurių raibo akys plaukiant Nilu. Vienus natūralius atvirukus keitė kiti, pilni netikėtumų ir žavesio. Abiejuose krantuose tai

priartėdavo, tai nutoldavo dykumų smėlio kalvos, o prie vandens visur, tarsi Sibiro katinio uodegomis, mojo žaliaskarės palmės. Jų properšose vešėjo javai, daržovės, cukranendrės. Pakrantėmis tingiai vaikštinėjo baltieji ir pilkieji gamiai, virš vandens sklاندė kregždės, guvūs tulžiai stačia galva krisdami į vandenį gaudyti žuvyčių. Kai prašvito kilni brėkšmos didybė, saulė išlindo iš dykumos platybių, spinduliai lyg ietys pradūrė palmių lapiją, paukščių čiulbėjimas susiliejo su daugialbės upės daina. Tai buvo gamtos orkestras. Jo klausydamas skalsinau laiką, lakinau savo mintis po šilčiausias savosios Gimtinės dienas ir žydinčias vasarų lankas. Į realybę grįžau, kai saulė paausotomis šukomis šukavo Nilo krantų tamsiai žalią žolę, medžius ir mano, atsirėmusio į laivo denio turėklus, žilą galvą. Apėmė toks gerumas, kad, rodos, stvertum viską į glėbį ir laikytum, laikytum...

...Jeigu kas prieš trisdešimt metų man būtų pasakęs, kad pateksiu į Ispaniją, pamatysiu Toledą, Seviliją, Kordobą, Granadą, Valensiją, Barseloną, būčiau sunkiai atsidusęs.

Pakelėse „išpjaustyti“ kalnų šlaitai, prieš saulę atsiveriantys raudoniu, atrodo tarsi gaisrai. Kalnų viršūnėse – gausybė elektrą gaminančių vėjo jėgainių. Lygumose, kiek akys užmato, alyvuogių, abrikosų, vynuogių, granatų, migdolų, citrusinių augalų plantacijos, grūdinės kultūros.

Miestų senamiesčiuose aplankyti siaurų, klaidžių, 1-3 metrų pločio gatvelių labirintai. Nišose sėdi, šypsosi garbus amžiaus senoliai. Į akis krinta architektūros įvairovė su turtingu senovės paveldu ir šiuolaikiniu stiliumi bei šventovių gausa. Šventosios šeimos bažnyčia – eiliniam žmogui nesuvokiamas vaizduotės rezultatas. Ispanams švenčiausia vieta – Monserato vienuolynas, kuriam jau beveik tūkstantis metų. Jį garsina Juodosios Madonos skulptūra, prie kurios nusitęsęs ilga lankytojų eilė. O Sevilijoje nusilenkė prie žymaus keliautojo Kristupo Kolumbo kapo.

...Sugrįžus iš egzotinio Irano, sunku paeiliui sudėlioti įspūdžius, patirtus dykumose, grėsminguose kalnuose, miestuose su išpuotomis mečetėmis, minaretais ir kolonomis, kur saulės nutviekstuose prižiūrėtuose soduose – rojus.

Isfahanas – šilko kelyje įkurtas miestas, suspindęs prabanga. Pagrindinė aikštė jame saugoma kaip UNESCO kultūros paveldo objektas. Tarsi stebuklas – sausa upė, per kurią nutiestas 33 arkų tiltas. Užtvėnkus iš kalnų atitekančią upę, vanduo nepasiekia miesto, bet pavasarį, kai jo teka daugiau, suplūsta žmonės žiūrėti ir džiaugtis, apgailestaudami, kad tas džiaugsmas toks trumpalaikis. Tilto skliautais aidi skambios, mūsų ausiai neįprastos melodijos.

Teherano Galestano rūmai – didinga buvusi valdovų rezidencija, vadinama „Rožių rūmais“, išpuošta persiškais ornamentais, spalvotos mozaikos veidrodžių labirinte sukaupiti milžiniški turtai, talpinami brangakmenių muziejuje. Atrodė, jog esame nerealiroje aplinkoje, vaizdai tarsi atėję iš pasakų...

...Marokas – beveik beraščių kraštas, nors universitetas Fese, įkurtas 859 metais, laikomas seniausiu pasaulyje. Daug kur prie miestų šilnamiuose auginamos daržovės ir uogos. Šiltas, švelnus klimatas, 300 saulėtų dienų per metus, smėlioti paplūdimiai – puikus poilsis turistams.

Marakešas (buvusi sostinė kalnuose) – miestas su tipiška musulmoniška kultūra, jo centre negali atsistebėti būgnininkų, šokėjų, žonglierių, kobra kerėtojų, bebaimių akrobatų, ugnies rikių pasirodymais.

...Maltoje gyvena tiek pat žmonių kaip Kaune, gi pastatų apie penkiolika kartų daugiau, nes turtingos šeimos turi po 10–20 kambarių, kurių palankaus klimato dėka, nereikia šildyti. Šalyje per 350 bažnyčių. Antrojo pasaulinio karo metu vokiečių bomba, sverianti 200 kg, uosto mieste pramušusi ketvirtos pagal dydį pasaulyje bazilikos stogą, nesprogo ir dabar guli ten kaip muziejinis eksponatas.

Iš uolų atkovotuose nedideliuose sklypečiuose, auginamos grūdinės kultūros, daržovės, vaisiai. Skardžiuose tarpsta egzotiški kaktusai – opuncijos.

Grožėjomės maltiečių turtingu, blaviu gyvenimu, gamtos ir žmogaus rankomis sukurtais šedevrais, džiaugėmės vietos gyventojų draugiškumu, užkrečiančiu jų prigimtinio linksmumu.

Viešnagės metu dažnai buvo minimas Maltos ordinas – organizacija, kuri kūrėsi etapais nuo vienuoliktojo amžiaus vidurio, o Maltos saloje atsirado nuo 1530 metų. Jo šūkis: „Tikėjimo saugojimas ir pagalba vargstantiems“.

...Nebodami vasaros karščio, narsiai žygiavome po Prahos Vyšehradą, stoviniavome ant garsiojo Karlo tilto, grožėjomės Prahos Nacionalinės galerijos šedevrais. Mynėme Karlšteino, Kanopištės pilių senus laiptus, stalaktitų ir stalagmitų olas. Pilzeno alaus darykloje žiūrėjome filmą, kaip gaminamas alus. Alpinistais pasijutome pasikarsinę po Karlovy Varų kurorto uolas. Ant suolų, skirtų koncertams, sustatytų tarp mineralinio vandens bokštų, kaip driežai saulėje, klausydami aidinčios muzikos, alsinome pavargusias kojas, kaupėme jėgas tolimesnei kelionei po šalį.

Šumava – Čekijos nacionalinis parkas. Jo prieglobstyje neprailgo. Upės vanduo, dainuodamas amžiną dainą, per akmenis skuba žemyn. Eglių prieglobstyje rinkom Juodviršius baravykus. Neišdylantį

įspūdį padarė akmens laužyklos, esančios už trisdešimties kilometrų nuo Prahos. Žinomiausios iš jų – Didžioji Amerika, Mažoji Amerika ir Meksika. Didžiosios Amerikos dydžiai: 750 x 150 metrų, gylis – iki 80 metrų. Kalkakmenis pradėtas kasti dar 1891 metais. 1949 metais Meksiką kasė politiniai kaliniai. Ši žiauri perauklėjimo įstaiga veikė iki 1953 metų. Po kasyklų uždarymo prie jų patraukė nudistai, alpinizmo mėgėjai, nuotykių ieškotojai. Karjerai tapo geriausiomis šikšnosparnių žiemojimo vietomis Europoje.

...Važiuoju Vokietijos keliais ir stebiuosi: laukai sutvarkyti, o dirbančių nesimato. Pasirodo, po nelengvų kelionių dienomis, su technika triušiančių laukuose naktimis aš nemačiau, nes miegojau.

Koks skandalas pasikeltų, jeigu mūsų miestuose poilsio dienomis būtų uždarytos maisto parduotuvės, ypač tos, kuriose pardavinėjama šnabė. Vokietijoje tvarka: maistu gali apsirūpinti darbo dienomis, per poilsio dienas reikia ilsėtis.

...Su šeima lėktuvu nuskridau į Vieną. Iš ten, besigerėdami Austrijos nepakartojamais peizažais, automobiliu važiuavome du šimtus kilometrų, kol pasiekėme tikslą – Slovėniją. Važiuojant jos keliais, apžvelgiant pakelių vietas, į galvą smelkėsi mintys, jog tai aiškumo, darbštumo, tvarkos, organizuotumo, žinojimo, ko nori, pavyzdys. Ten didžiausias turtas – disciplinuoti, darbštūs, kraštui atsidavę žmonės. Nepamirštamais lieka švari aplinka ir draugiški gyventojų veidai.

Jei ne keli išsiskiriantys, kaip sabalai juodi pastatai, Slovėnijos sostinės Liublianos fone, ši miestą būtų galima palyginti su gulbių pulku, plaukiojančiu Sava, Krika ar Liubliana upėse. Toks vaizdas atsiveria nuo didingų aukštumų.

Daug kartų mojavau pakelių beržams, tačiau begalė Žemės dausų liko nuošaly, dėl to į krūtinę smelkiasi nerimas. Atrodo, per mažai patirta, kas dedasi sviete – svietimo džiaugsmo, rūpesčių, paslapties ir prasmės, kur minčiai erdvi. Gera paganyti akis po fantastiškai nenurimstantį, nepailstantį ir slėpinį pasaulį. Besotės ausys be persotojo ilgisi talentingų keliavedžių – gidų, jų būtų ar sugalvotų istorijų. Tik ar ne per sunkią našą užsikraunu, nes, kaip sakoma, „ant nosies“ – devyniasdešimt.

Pateikęs žiupsnį rašinių fragmentų apie įvykusias keliones, tarsi tostantį aidą, prisiminiau girdėtą posakį, jog miško paukštis žiūri mišką. Mat, kelionėms besibaigiant, krūtinė pasąla, labai parūpi grįžti ir susirūpinusių žmonių, bet širdimi mielą kraštą – Lietuvą, pilną būtovės slėpinių, ne kartą barbarų klupdytą, tačiau vis atsistojančią, klestėti siekiančią šalį.

Šventojo Juozapato metai: bazilijonai Utenoje

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ

Lietuvos Respublikos Seimas 2023 metus paskelbė Šv. Juozapato metais, minint 400 metų nuo jo kankiniškos mirties.

Popiežius Urbonas VIII 1643 m. Juozapatą paskelbė palaimintuoju, o popiežius Pijus IX – 1867 m. šventuoju. Tai vienintelis ukrainietis – Rytų (graikų) apeigų katalikas (arba unitas) – Popiežiaus paskelbtas šventuoju. 1963 m. šv. Juozapato palaikai perlaidoti Šventojo Petro bazilikoje, dešinėje navoje, Šv. Bazilijaus Didžiojo altoriuje.

Gyvenimas Lietuvoje

Šventojo Juozapato gyvenimas glaudžiai susietas su Lietuva, Vilniumi. Būsimasis šventasis – Ivanas Kuncevičius – šešiolikos metų (1596 m.) iš Voluinės Volodymyro, kur jis 1580 m. gimė, atvyko į Vilnių mokytis pirklio amato. Augo tikinčių tėvų šeimoje, tad buvo giliai religingas. Neatsitiktinai jį labai sujaudino 1604 m. gegužės 10–12 d. (tris dienas) Vilniuje vykę renginiai, iškilmingai sutinkant popiežiaus Klemenso VIII brevę, kuria Lietuvoje ir Lenkijoje buvo leista švęsti šv. Kazimiero (Karalaičio Kazimiero, 1458–1484) šventę. Tai pagreitino Ivano Kuncevičiaus apsisprendimą įstoti į vienuolyną (1604), kur jis pasirinko vienuolinį Juozapato vardą. 1623 m. lapkričio 12 d. jis buvo žiauriai nužudytas kovotojų prieš Bažnyčios vienybę. Tad lapkričio 12-oji kasmet

minima kaip šv. Juozapato Gimimo Dangui diena.

Jubiliejinių metų pradžia bažnyčioje

2022 m. lapkričio 6 d. Vilniaus Švč. Trejybės graikų (rytų) apeigų katalikų bažnyčioje iškilmingomis šv. Mišiomis – jas aukoją 19 dvasininkų iš Ukrainos, Romos, Lenkijos, Estijos, Vengrijos ir Lietuvos, pradėti jubiliejiniai metai.

Iškilmingoje šventėje paskelbiant jubiliejinius Šventojo Juozapato metus meldėsi apaštalinis nuncijus Lietuvai arkivyskupas dr. Petaras Antuanas Rajičas, Vilniaus arkivyskupas dr. Gintaras Grušas ir vysk. augziliaras Darius Trijonis, Šv. Juozapato bazilijonų ordino Vilniaus vienuolynė besidarbuojantys trys kunigai: vienuolyno igumenas (vyresnysis) t. Mykalojus (Ruslanas Kozelkivskis) OSBM, t. Tadas

(Volodymyras Godovanecas) OSBM ir t. Mykalojus (Ruslanas Mykosovskis) OSBM.

Uteniškių ryšiai su vienuoliais bazilijonais

Apie šventąjį Juozapatą ir jo (kartu su Veljaminu Rutskiu) 1617 m. įkurtą Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną ne kartą kalbėta įvairiuose renginiuose Utenoje, Daugailiuose, Antalieptėje, Utenos A. ir M. Miškinų vietoje bibliotekoje pristatant knygas ukrainistikos tematika, atidarant parodas. Tad Utenos kraštui šventojo Juozapato bei Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino vardai yra žinomi ir Lietuvoje paskelbtieji Šventojo Juozapato metai nėra netikėtumas.

Pateiksime keletą ukrainiečių kultūros darbuotojų ir vienuolių bazilijonų bendrystės faktų.

Pirmieji bazilijonai t. Augustinas

Po mokslo studijos „Lietuva – Ukraina: religija, mokslas, kultūra Vilniaus vienuolių bazilijonų veikloje“ Utenoje pristatymo dar ilgai užsitęsė diskusijos. Grupelė diskusijų dalyvių (iš kairės): Žaneta Kibickienė, kuigas lic. Andrius Šukys, mokytoja Nijolė Bagdonavičienė, dr. Aldona Vasiliauskienė, t. dr. Pavlo (Mychailas Krečunas) OSBM, Zita Mackevičienė, gydytojas Vidmantas Tamošiūnas, Laimutė Dicevičienė, bibliotekininkė Jurgita Gudėlienė. 2022 m.

(Andrijus Zapotočnyj) OSBM, tuo metu dirbęs Vilniaus Švč. Trejybės graikų (rytų) apeigų katalikų bažnyčioje, ir į svečius atvykęs Metropolito Josyfo Veljamo Rutschio Filosofijos–teologijos studijų bazilijonų instituto vicerektorius t. Anastazijus (Andrijus Kabalas) OSBM, lydimi dr. Aldonos Vasiliauskienės, į Utenos kraštą atvyko 2010 m. lapkričio 17 d. Daugailiuose jie aplankė monsinjorą Petrą Baltušką, grožėjosi skoningai suremontuota Šv. Antano Paduviečio bažnyčia, klausėsi garbaus monsinjoro pasakojimų apie Dievo tarną arkivyskupą Mečislovą Reinį. Utenos kolegijos salėje dalyvavo Zitos Mackevičienės knygos „Utenos krašto liaudies meno kūrėjai“ pristatyme. Vienuoliai kunigai buvo sužavėti žmonių gausa, aktyvumu ir nuoširdžia bendryste. Dekano kunigo Juozo Kuodžio lydimi apžiūrėjo Kristaus Žengimo į dangų bažnyčią.

Antras toks svarbus mokslo žmonių apsilankymas Utenoje – Lvovo Religijų istorijos muziejaus delegacija (Nadija Polianska, Ruslana Bubrik, Tamara Matvejeva ir Maksymas Martynas), atvykusi į Lietuvą 2010 m. gruodžio 8–10 d. susipažinti su muziejais, užmegzti bendradarbiavimo ryšių, panoro apsilankyti Utenoje. Delegacija, globojama Z. Mackevičienės, lankėsi Utenos, Leliūnų, kituose Utenos krašto muziejuose. Muziejininkės, sužavėtos uteniškių darbais, panoro, kad su jais galėtų susipažinti ir Ukrainos meno mylėtojai. Tad po šios kelionės vyko susirašinėjimai dėl uteniškių tautodailininkų parodos galimybių Lvove.

2011 m. spalio 6–8 dienomis Voluinės nacionaliniame Lesės Ukrainkos universitete Lucke vyko X tarptautinė mokslinė konferencija, skirta Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas Bažnyčios istorijoje“. Į Ukrainą kartu su mokslininkais iš Lietuvos vyko ir Utenos tautodailininkai, kurie ne tik dalyvavo konferencijoje, bet ir Lvovo Religijų istorijos muziejuje surengė parodą „Su meile Lietuvai“. Parodoje eksponuoti 26 autorių darbai, ji atidaryta spalio 7 d. Tautodailininkai – Anelė Arminienė, Gita Juškėnienė, Odeta Bražėnienė, Jurgis Bražėnas su vadove Z. Mackevičiene turėjo galimybę susipažinti su bazilijonų vienuolynu Lucke, dalyvauti Rytų apeigomis aukojamose šv. Mišiose, klausytis reto grožio ukrainietiško giesmių. Vienuolių bazilijonų globojami apžiūrėjo istorinius Lucko paminklus.

Grįždami į Lietuvą, uteniškiai parsivežė retą parodą – „Ikonas ant stiklo“. 2011 m. lapkričio 3 d. šią parodą, eksponuotą Utenos A. ir M. Miškinų viešojoje bibliotekoje, atidarė pirmąsyk Utenoje lankydamasis Ukrainos ambasadorius LR

Po radijo įrašo Marijos radijo atstovybėje Vilniuje. Iš kairės: svečias iš Vengrijos t. dr. Pavlo (Mychailas Krečunas) OSBM, Vilniaus studijos koordinatorių-operatorius Liutauras Serapinas, dr. Aldona Vasiliauskienė. 2022 m.

Valerijus Žovtenko, kultūros atašė Olena Masneva, kiti svečiai. Be to, ukrainiečiai susipažino su spaustuve-leidykla „Indra“, biblioteka.

Lietuvos Respublikos Seimo Parlamento galerijoje 2015 m. balandžio 1 d. atidaryta Utenos krašto tautodailininkės Odetos Tumėnaitės-Bražėnienės darbų paroda. Prieš parodos atidarymą vyko edukacinė valanda. Tautodailininkė pristatė savo knygas, jos dukra Adelė – supažindino su margučių skutinėjimo menu. Parodą globojo ir rengė LR Seimo narė Milda Petrauskienė. Lankytojai galėjo susipažinti ne tik su eksponuojamais beveik 60-čia didelių karpinių, įvairiaspalvių, įvairiaščių margučių gausa, bet ir šiai progai parengtu lankstinuku, kuriame parodos autorė O. Tumėnaitė-Bražėnienė rašo apie save.

Parodos atidaryme dalyvavo ir vienuoliai bazilijonai: t. Pavlo (Petro Jachimecas) OSBM ir t. Maksymas (Mychailas Pišta) OSBM. T. Pavlo OSBM patikėjo sveikinimo žodį jau keturis mėnesius Lietuvoje besidarbuojančiam t. Maksymui OSBM. Dėkodami už galimybę dalyvauti parodoje, už tautodailininkės O. Tumėnaitės-Bražėnienės darbų žavesį, linkėjo jai tolesnio kūrybinio įkvėpimo, o visiems – gražių, dvasingų ir prasmingų artėjančių Velykų. Ukrainiečių bazilijonų dalyvavimas neatsitiktinis – tai Utenos tautodailininkų bendrystės su vienuoliais bazilijonais tąsa.

Z. Mackevičienė ne kartą dalyva-

vo Ukrainos ambasadoje, Vilniaus Švč. Trejybės graikų (rytų) apeigų katalikų bažnyčioje, Šiaulių rajono Bazilijonų vidurinėje mokykloje vykusiuose renginiuose, atstovaudama Utenai. Vienuoliai nuoširdžiai dėkojo Z. Mackevičienei, kuri, nepaisydama savo užimtumo, atvyko pasveikinti XI tarptautinės mokslinės „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: iš liaudies – liaudžiai“ konferencijos dalyvių Vilniuje ir į Bazilijonuose vykusį knygos pristatymą.

Be paminėtų susitikimų, Utenos A. ir M. Miškinų viešojoje bibliotekoje buvo pristatytos trijų mokslo institucijų (Šiaulių universiteto, Lvovo nacionalinio Ivano Franko universiteto ir Metropolito Josyfo Veljamo Rutschio Filosofijos-teologijos studijų bazilijonų instituto) išleisti mokslo darbai.

Tai dr. Aldonos Vasiliauskienės mokslo monografija „Vasilijaus Zinko studija „Sesuo Rafaila“: istorinis biografinis kontekstas, moksliniai komentarai ir teologinė terminologija“ (Roma, Analecta, 2014. 680 p.). Be pranešimų, monografijos prezentacijoje 2015 m. balandžio 21 d. dalyvavę Skapiškio vidurinės mokyklos mokiniai, vadovaujami mokytojos Reginos Stonienės ir Aukšės Jankevičienės, parodė teatralizuotą pristatymą.

Kitas leidinys – mokslinių straipsnių rinkinys „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: iš liaudies – liaudžiai“ (Lvovas, 2017. 324 p.). Rinkinio sudarytojos dr. A. Vasiliauskienė ir doc. dr. Olena Lukačuk. Knyga Utenos A. ir M. Miškinų viešojoje bibliotekoje pristatyta 2017 m. gruodžio 20 d. Renginyje dalyvavo tėvai bazilijonai: t. Pavlo

(Petro Jachimecas) OSBM ir Švenčiausiojo Išgelbėtojo provincijos Ukrainoje (centras Lvovas) protoigumenas t. Pantalejmonas (Mychailas Salamacha) OSBM. Dera žinoti, kad Šv. Juozapato Bazilijonų ordino Vilniaus vienuolynas priklauso Švenčiausiojo Išgelbėtojo provincijai Ukrainoje.

Trečioji knyga, pristatyta Utenos A. ir M. Miškinų viešojoje bibliotekoje, tai dr. A. Vasiliauskienės mokslo studija „Lietuva – Ukraina: religija, mokslas, kultūra Vilniaus vienuolių bazilijonų veikloje“. (Lvovas. 2021. 1112 p.) Ji pristatyta 2022 m. lapkričio 4 d. – tai jau devintas šios mokslo studijos, parašytas lietuvių ir ukrainiečių kalbomis, pristatymas Lietuvoje. Tik Lietuvą iš Ukrainos pasiekusia knyga pirmiausiai buvo pasidžiaugta Skapiškyje (2021 05 04) – tai pirmas viešas susibūrimas po pandemijos lauko erdvėje. Vėliau prezentacijos vyko įvairiose vietose: Šiaulių kurijoje (2021 05 14) Šiaulių vyskupui, Šiaulių Kurijos darbuotojams, dvasininkams ir specialiai į renginį atvykusiems Seimo nariams; Bazilijonų (Šiaulių raj.) mokykloje (2021 05 14), Vil-

niaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčioje (2021 05 23). Skapiškyje mokslo studija pristatyta iškilingai minint Ukrainos Nepriklausomybės dieną (2021 08 24), Kupiškio bibliotekoje (2022 05 12), Skapiškyje minint muziejaus „Pažintis su Ukrainos kultūra“ dešimtmetį (2022 05 27), Zarasų bibliotekoje (2022 06 22).

Beveik visose prezentacijose dalyvavo vienuoliai bazilijonai. Minėtų knygų prezentacijas Utenoje pristatė Z. Mackevičienė.

Utenoje pristatant mokslo studiją „Lietuva – Ukraina: religija, mokslas, kultūra Vilniaus vienuolių bazilijonų veikloje“, dalyvavo iš misijų Vengrijoje atvykęs ukrainietis, vienuolis bazilijonas t. dr. Pavlo (Mychailas Krečunas) OSBM. Jis – vienas mokslo studijos recenzentų, džiaugėsi, kad knyga išleista ir čia, Utenoje, taip gausiai sutinkama. Tai liudija renginio dalyvių dėmesį autorei ir Ukrainai, šiuo metu persmelktai skausmo. Mokslininkas, pirmosios monografijos apie šventąjį Juozapatą autorius t. Pavlo (M. Krečunas) OSBM kalbėjo, kad kruopšti istorikės

dr. A. Vasiliauskienės veikla gerai žinoma tėvams bazilijonams, Ukrainos mokslo visuomenei. O šioje 1112 psl. mokslo studijoje sukaupta medžiaga yra retas šaltinis tolesniems tyrinėjimams, be to, studijoje pirmąsyk bazilijonų tyrinėjimų istorijoje sudarytos įdomios lentelės ir schemas, kurios akivaizdžiai atskleidžia ordino bei vienuolių veiklos istoriją, atliktus darbus.

T. dr. Pavlo (M. Krečunas) OSBM, šventojo Juozapato tyrinėtojas šia tema apgynė disertaciją, kuri buvo išleista kaip monografija. Jubiliejiniais metais su šia knyga bus siekiama supažindinti ir lietuvių. Todėl privalu pateikti keletą šio mokslininko biografijos faktų.

T. dr. Pavlo (M. Krečunas) OSBM ir jo knyga

Būsimasis mokslininkas, vienuolis bazilijonas, kunigas Pavlo (M. Krečunas) OSBM gimė 1979 m. birželio 12 d. Užkarpatės srities Iršavskio rajono Bilkų kaime Pavlo Mychailovičiaus Krečuno ir Margaretos Kizliak (1958 10 18–2020 10 20) šeimoje. Šeimoje

Skapiškyje (Kupiškio r.) parodoje „Pažintis su Ukrainos kultūra“. Ukrainiečiai mokslininkai su vienuoliais bazilijonais susitikime su skapiškėnais. 2014 m.

augo ir jaunesnis sūnus Vitalijus Pavlovičius (1980 12 27–2014 07 01).

M. Krečunas, baigęs savo kaimo pradžios mokyklą, vidurinį mokslą baigė 1996 metais Lvovo srityje Červonograde prie bazilijonų vienuolyno.

1996 m. birželio 22 d. įstojo į bazilijonų vienuolyną Užkarpatėje (Malaja Bereznia). 1998 m. sudėjo pirmuosius laikinus įžadus. 1998–1999 m. mokėsi vienuolių bazilijonų Filosofijos-teologijos studijų institute Zoločeve (Lvovo sritis), vėliau (1999–2005) filosofiją-teologiją studijavo Aukštojoje dvasinėje seminarijoje Peremyšlyje (Lenkija).

2004 m. gegužės 2 d. sudėjo amžinuosius įžadus, o 2005 m. birželio 9 d. buvo išventintas į kunigus.

2005 m. pradėjo daktarato studijas Jono Pauliaus II katalikų universitete Liubline, kurias užbaigė 2010 m. apgindamas disertaciją „Šventasis Juozapas Kuncevičius (1580–1623) tikėjimo liudytojas religinių kontraversijų epochoje“. Recenzantai ir komisija buvo vieningos nuomonės – suteikti t. Pavlo (M. Krečunui) OSBM teologijos daktaro iš ekumenizmo srities mokslinį laipsnį.

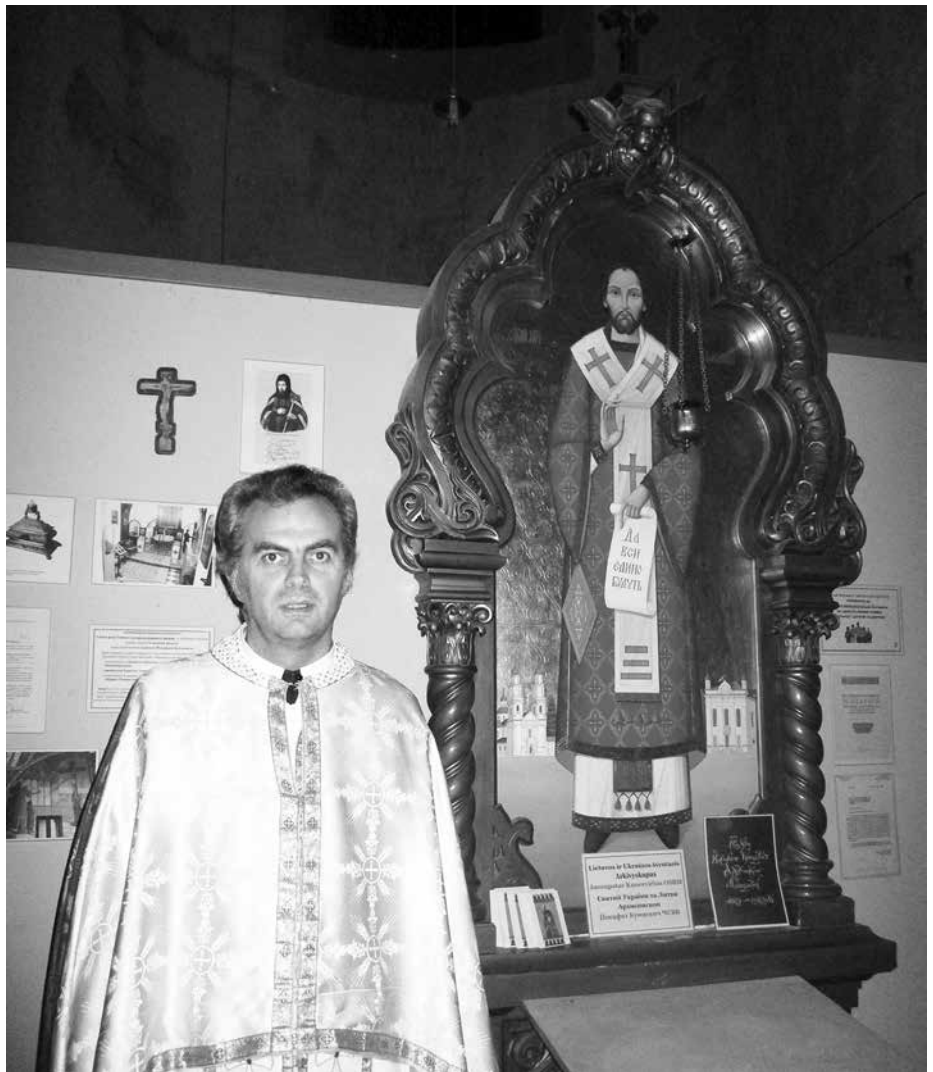
Minint Šventojo Juozapo palaikų perlaidojimo Vatikane, Šventojo Petro Bazilikoje 50-metį, Lvove veikianti leidykla „Missionierius“ išleido t. Pavlo (M. Krečuno) OSBM daktaro disertaciją – pirmąją mokslinę monografiją apie šventąjį Juozapą, jos pirmasis pristatymas vyko Romoje, tėvų bazilijonų Generaliniame name 2013 m. lapkričio 25 d.

Apsigynęs disertaciją, t. Pavlo (M. Krečunas) OSBM 2010 m. sugrįžo dirbti į atnaujintą Šv. Mykalojaus provinciją Ukrainoje. Ukrainoje yra dvi vienuolių bazilijonų provincijos: Švenčiausiojo Išgelbėtojo provincija (jos centras Lvovas) ir Šventojo Mykalojaus provincija.

Šv. Mykalojaus provincijos kapitula t. Pavlo (M. Krečuną) OSBM net du kartus (2012 ir 2016 metais) išrinko provincijos provincijolo patarėju. Pareigas ėjo iki 2020 m. vasario 12 d. Kartu dirbo Šv. Mykalojaus vienuolyne Mukačeve, o 2016 m. buvo paskirtas Imstičevo Šv. arkangelo Mykolo vienuolyno igumenu (vyresniuojau) ir parapijos klebonu. 2020–2022 m. dirbo Maloberezniansko Šv. Mykalojaus vienuolyne ir aptarnavo parapiją bei aptarnavo parapiją prie Mukačevo Šv. Mykalojaus vienuolyno.

2022 m. sausio 21 d. t. dr. Pavlo (M. Krečunas) OSBM buvo paskirtas į vienuolyną Budapešte atnaujinti Šv. Stepono provincijos vienuolinį gyvenimą ir tarnauti vengrų tautai. Pagal galimybę tarnauja ukrainiečiams emigrantams Budapešte.

T. Pavlo (M. Krečunas) OSBM dirbo ir pedagoginį darbą: 2011–2022 m. dėstė Me-

T. dr. Pavlo (Mychailas Krečunas) OSBM Vilniaus Švč. Trejybės graikų (rytų) apeigų katalikų bažnyčioje prie šventojo Juozapo ikonos. 2022m.

tropolitо Josyfo Veljaminsо Rutksio Filosofijos-teologijos studijų bazilijonų institute Briuchovičiuose (netoli Lvovo), 2011–2022 m. – Šventosios Dvasios aukštojoje dvasinėje seminarijoje ir Teologijos mokslų institute Gorodke (Chmelnicko sritis); 2021–2022 m. – Švč. Jėzaus Širdies aukštojoje dvasinėje seminarijoje (Kijevo sritis, Vorzelis). Gyvendamas Vengrijoje, vykstant karui, skaityti paskaitų į Ukrainą neturi galimybių nuvykti, tad pedagoginio darbo buvo priverstas atsisakyti.

Numatyti jubiliejinių metų planai

Straipsnyje plačiau supažindinta su t. dr. Pavlo (M. Krečunu) OSBM, nes jo monografija, skirta šventajam Juozapatui, Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Vyriausybės (direktorė dr. Vida Montvydaitė) iniciatyva verčiama į lietuvių kalbą (autorius tekstą sutrumpino), bus išleista ir lietuviai plačiau galės susipažinti su vienin-

teliu Popiežiaus paskelbtu ukrainiečių šventuoju, kurio palaikai ilsisi Šventojo Petro Bazilikoje Vatikane.

Jubiliejiniais metais numatyta ir kitų darbų – kuo plačiau skleisti žinias apie Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną ir jo įkūrėją šventąjį Juozapą bei vienuolius bazilijonus: organizuoti konferencijas, specialius šventajam Juozapatui skirtus skaitinius, išleisti bukletus, skirtus Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui ir šv. Juozapatui, šiuos vardus garsinti Marijos radijo ir kitose radijo bei televizijos laidos. Numatyta ir daug kitų svarbių darbų, tarp jų – naujojo šv. Juozapo paveikslas (autorius Igoris Kistečok) maldinga ir švietėjiška piligrimystė po Lietuvos bažnyčias. Būtina pažymėti, kad šis paveikslas – ikona Vilniaus Švč. Trejybės graikų (rytų) apeigų katalikų buvo pašventintas iškilmingose šv. Mišiose, bažnyčioje paskelbiant Jubiliejinius šventojo Juozapo metus.

Parengė Deimantė Zarankienė

Šešėlis akmenyje

Silvestras Rimgaudas SINKUS

Žibėjo saulės diena ir niekas nepranašavo buvimo ten, kur 2021 m. rugsėjo 10 d. Šatrijos kalne plėvesavo valstybės, istorinės Vyčio, Žemaitijos bei Romuvos vėliavos. Viršūnėje, kai buvo uždegtas aukuras ir sugiedotas Lietuvos himnas, kalbėtojai ėmėsi darbo aptarti žmogų – kokios teisės jo, pareigos. Kokios gali jo šeimos būti ir kas turi jas saugoti. Kalbama buvo ant kalno, o priekalnėje susirinkę žmonės šią temą iš naujo plačiai aptarinėjo, nes buvo atvykę toli iš visos Lietuvos kampelių. Nuo kalno viršaus ir Raudonkalnio, kur žemaičių nume Ugnume degė šeimos židinio Gabijos deivės ugnis, matėsi viskas aiškiai taip, kaip ant delno. Matėsi ir autobusiukas su užrašu „Utenos Kamerinis teatras“.

Bet, užsiėmę temos gvildenimais, žmonės nematė šviesulio, kuris, gal iš ketvirto ar penkto laipsnio atvykęs, kabojo virš kalno kartu su būtybėmis ir viską stebėjo – matė jos šypsenas, rankų mostus ir juoką. Įslinkę į gražaus autobusiuko vidų, ateiviai jame pamatė per savo sistemą Alvydą Danauską, Justiną Mandrijauskaitę,

Algirdą Barčį jaunesnįjį, Ingą Motiejūnienę, Rūtą Lauciuvienę, Valdą Laurinavičių, Saulių Bučinską, aktorių ir režisierių Šarūną Kunicką bei kitus, kurie kūrė, vaidino ir vakarais teatro scenoje ilgai repetavo. Užlipę ant pakylės, jie verkė ten, juokėsi. Meilę ten išgyveno, išsiskyrimus ir susitaikymus – buvo jie paprasti ir ne

visai paprasti žmonės – tokie pat, kaip ir gyvenime žmonės būna.

Tada, pasitarę, ateiviai pradingo ten, kur laimės mieste Utenoje prie upokšnio akmenyje stovi išskobtas žmogaus šešėlis – gal ranką spaudžiantis kam, besišypsantis kam ketvirtame savam, o gal ir penktame jų tobulumo laipsnyje.

Įkalintuose Rašės vandenyse paskendę plevėsuojuantys Lunkų plaukai

Visvaldas KULAKAUSKAS

Klovinių kaimas, išsidėstęs abipus kelio Kaunas–Zarasai–Daugpilis, yra prisišliejęs prie Utenos. Sovietmečiu jai plečiantis, nemaža kaimo dalis buvo prijungta prie miesto, buvusiose Klovinių žemėse šiuo metu stypso dalis Vyturių ir Smėlio mikrorajonų daugiabučių, driekiasi Pramonės rajonas. Tik seni žmonės, kilę iš Utenos pašonėje įsikūrusių kaimų, dar atsimena lankę kaimo pradžios mokyklą, kurios pastate vėliau įsikūrė 3-ioji vidurinė mokykla.

Kaime prie sodybų buvo ne tik medinių kryžių, bet ir koplytstulpis, o iki šiolei išlikę ir du akmeniniai kryžiai. Tik vyresni kloviniškiai atsimena, kas anksčiau plytėjo vietoje vadinamosios Klovinių užtvankos, bei tai, kad ant Vestuvių kalno ne jaunieji melė vienas kitam prisiekdavo. Kelio apeivio namai („kašarka“) irgi tebestovi mažai tepasikeitę, tačiau čia jau seniai nebegyvena kelio meistras su savo padėjėju, o vaikai nebesėdi ant medinio trikampio ir nebeskaičiuoja pro šalį pravažiuojančių vežimų.

Kloviniškė Elena Norkūnienė (Paškauskaitė) nuo gimtųjų vietų niekada toli nebuvė nutolusi, 1962 metais Vilniaus kultūros švietimo technikume baigusi bibliotekininystę beveik visą gyvenimą dirbo vienoje ugdymo įstaigoje, kuri skirtingais laikais vadinosi Utenos 1-ąja vidurine mokykla, Teofilio Tilvyčio vidurine mokykla, „Saulės“ gimnazija. E. Norkūnienės tėvas buvo kolūkio pirmininku, partizanų rėmėju, ilgėjosi prarastos tautos laisvės. Jis pabuvojo ne tik už Atlanto – matė ir revoliucinius neramus Rusijoje, suprato, kokią „laisvę“ žmogui neša kruvinomis vėliavomis apsigaubę bolševikai. Klovinių kaimas nestokojo dainingo jaunimo, nuo kurio dainų skambėdavo laukai, ir gabių, nagingų žmonių, kaip antai kalvis Antanas Varkauskas, dėl savo gabumų vadintas visų galų meistru.

Rašytinis paminklas tėviškei

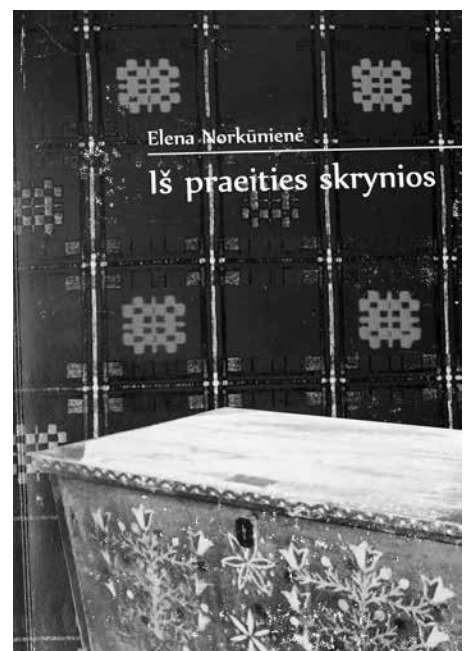
Šiuo metu vasaras tėviškėje leidžianti E. Norkūnienė sakė norėjusi, kad vasarnamį, stovintis tėvų žemėje, kuo labiau primintų senovinę gryčią, todėl jis iškaltas medžiu, medinės ir grindys. Palubėje kabo medinis šviestuvė, o ant sienos senovinio šaukščiaus versija. „Norėjau senoviškos, kaimiškos gryčios, o išėjo taip, kad dabar sėdžiu patamsyje“, – juokėsi E. Norkūnienė iš medinių, nedidelių langų.

Smalsi bibliotekininė senųjų gyventojų ir ateities kartų atmintyje išliks kaip Klovinių kaimo metraštininkė, nes būtent ji iš archyvų ir kaimo senolių surinko kiek įmanoma duomenų apie kaimo praeitį. 2012 metais nedideliu – 40 egzempliorių – tiražu išleista jos knyga „Iš praeities skrynios“ (2013 metais 50 egzempliorių tiražu pasirodė ir antrasis (papildytas) leidimas). Joje aprašytas ne tik gimtasis Klovinių kaimas, bet ir apylinkės (Medeniai) bei tolimesnės Utenos krašto vietovės (Šeimatis, Priepalė), pateikta papročių ir tradicijų, žaidimų, įdomios ir vertingos medžiagos surinkta iš Utenos Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios archyvų. Iš pradžių moteris juose

ieškojo duomenų apie savo šeimą, o paskui, matydama kaip Utenos miestas praryja dalį kaimo, nusprendė surinkti medžiagą ir apie gimtuosius Klovinius. „Tuomet dirbau atakančiai, juodai. O tos bažnytinės knygos (pirmosios net XVIII a.) atrupėjusios, *apibuvusios*... Užsidėdavau akinius ir dar padidinamąjį stiklą pasiimdavau. Skaityti buvo sunku. Seniausi raštai parašyti lotynų kalba, vėlesni – lenkų, rusų. Įdomiausia, kad rusiškai buvo rašoma lietuviškomis raidėmis. Su knygomis darbas buvo milžiniškas. Dirbdavau arba klebonijoje (sudarė visus gimimo, mirčių, santuokų sąrašus – aut. past.), arba namuose. Važiuodavau ir į Vilniaus archyvus. Ir vyrą imdavau – taip abu gaudavome po vieną archyvinę knygą“, – šypsojosi uoli duomenų ieškotoja, kuri dėkinga savo sutuoktiniui-vairuotojui, ne kartą kantriai laukusiam automobilį, kol žmona sugrįš su naujų žinių pluoštu.

Įvykdytas noras

Pašnekovė pripažino, kad nemokant lotynų kalbos iš pradžių buvo labai sunku dirbti, tačiau, laikui bėgant, atsirado įgūdžių ir pastabumo, kiek daug bažnytinėse

Į knygą „Iš praeities skrynios“ jos autorė Elena Norkūnienė sudėjo apie Klovinių kaimą viską, ką tik pavyko sužinoti iš senų žmonių pasakojimų, archyvų

knygose klaidų: numeracijos, užmaršumo (pavyzdžiui, užmirštama įrašyti vardą), gramatinių. Klaidos (ir netgi rašto kultūra), anot E. Norkūnienės, priklausė nuo kunigų išsilavinimo – vienur raštas tiesiog kaligrafiškas, kitur pakraigliota kaip vištos koja. Kas kiek laiko vykdavo gyventojų surašymas. Galima aptikti, kad vieno surašymo metu įrašytas vaiko amžius kito surašymo metu išlieka nepakitęs. Vienur sąrašai tvarkingi, kitur pavardė vos telpa į eilutę. „Mane labai nustebino tai, kad spaudos draudimo metais kunigų užrašai, kuriuose dvasininkas pasižymi svarbius bažnyčios ūkinius reikalus, buvo rašyti lietuvių kalba, – kalbėjo kloviniškė. – Tuose sąsiuvinuose daug visko buvo prirašyta. Pavyzdžiui, kai po gaisro atstatinėjo Utenos bažnyčią, buvo surašyta, kuris kaimas kada ir ką dirba. Tik meistrai buvo specialistai, o paprastus darbus atlikdavo kaimiečiai. Arba kapinės. Iki 1938 metų jos nebuvo tvarkomos, kapų kauburėliai niūksojo, tačiau kapai nebuvo prižiūrimi. Tais metais kunigas Jonas Asminavičius nusprendė skirtingam kaimui duoti sutvarkyti tam tikrą kapinių plotą. O buvo ten prižėlę visokių krūmų krūmelių krūmeliukų! Nuo tų metų imta kapines prižiūrėti nuolat. Apie 1950 metus iš žmonių rinkti pinigai, kad būtų galima pabaigti kapinių tvorą.“

E. Norkūnienė sakė norėjusi surašyti ne tik viską, ką iš senolių išklausinėjusi, bet ir ką iš archyvų sužinojusi. Pavyzdžiui, kaip per 150 metų kas 50 metų kito vardai, kiek gimė vaikų. „Buvo užjęs toks noras. Ir jį įvykdžiau“, – sakė atkakli moteris.

Nuo karo pabėgęs kaimas

Moteris pasakojo gimusi 1939 metų pabaigoje, o 1940 metais, užėjus rusams, visa jos šeima pasitraukė pas buvusį kaimyną į Nolėnus (Sudeikių sen.). Apsigyveno klojime. Beje, jie nebuvo vieninteliai bėgliai – išbėgo visas kaimas. Gyventojai bijojo likti namuose, nes čia pat vieškelio į Uteną ir toliau traukė Raudonoji armija.

Kiek vėliau Paškauskai sugrįžo namo, ir, rodėsi, gyvenimas įėjo į senas vėžes, tačiau neilgam: artėjant vokiečiams jie vėl pabėgo iš namų į Nolėnus. Šįsyk karo mašina taikaus kaimo ramiai nepravažiavo – 1941 metų vasarą besitraukiantys rusai iš lėktuvų padegė visą kaimą, sveikos liko gal tik trys sodybos. Kartas nuo karto pareinantis namų pažiūrėti tėvas grįžo pas šeimą su blogomis žiniomis: „Nei namų, nei kaimo, tik žarijų krūvos stovi.“

Grįžo Paškauskai namo rudenį. Nesudegę liko tik klojimas ir pirtis. Žiemai šeiminkas dešimties asmenų (šeši vaikai, jų tėvai, tėvo netekėjusi sesuo ir tėvo mama) šeimai gyventi paruošė pirtį: apkalė

Karo metais sudegus senajam Paškauskų namui, naujasis iškilo netrukus

lentgaliais, tarpus prikijo lapų, pirties „pečių“ pritaikė valgiui gaminti. Miegoti buvo sukalti keliaaukščiai „narai“. Žiema buvo šalta, E. Norkūnienė, nors buvo vos keletų metų, atsimeina stipriai nušalusi pirštus. Taip gausi šeima praleido žiemą, o pavasarį pašnekovės tėvas ėmėsi statyti naują namą. „Kai pastatė namą, nors dar nebuvo grindų, trūko daug kitų dalykų, bet visi, išlindę iš tos pirties, nebenorėjo į ją atgal sugrįžti“, – porino moteris.

Pasak E. Norkūnienės, senasis sudegęs namas (8x16 m) buvo tradicinė dviejų galų aukštaitiška gryčia su per vidurį „įsitaisiusiu“ nameliu. Nuolat gyvenamas galas vadinosi gryčia, o kitas, nekūrenamas, bet vasarą apgyvendintas – „kamara“. Gryčioje buvo ir pirkaitė maisto produktams sudėti. Visuose namuose plytėjo asla. Tėvas buvo sukaupęs medienos grindims, naujiems langams sudėti, tačiau karas pakreipė viską kita linkme – iš prisiruoštos medžiagos iškilo naujas namas.

Pašnekovės vyresnė sesuo Genovaitė iš tėvo girdėjo, kad jų, Paškauskų, žemėje trijose vietose esantys grioviai (vieni dabar beveik užlyginti), kuriuose jų mama dar sėdavo vandenį rūbams skalbti, buvo Pirmojo pasaulinio karo apkasai (akuopai).

E. Norkūnienė prisiminė, kad naujai pastatytą namą beržynėlyje stovėjo vokiečių

tankai ir mašinos, dengtos berželiais. Pilnas kiemas buvo kareivių, o vienas karininkas, turbūt tėvynėje palikęs panašaus amžiaus vaiką, nešiojo pašnekovę ant rankų ir vaišino šokoladu.

Nesėkmingi anūko burtai

E. Norkūnienė pasakojo, kad prieš žemės reformą Paškauskų namas stovėjo „ulyčioje“. 1932 metais susirinko visas kaimas, atvažiavo matininkai, valsčiaus atstovai. Į vieno matininko skrybėlę sudėjo popieriukus su numeriukais ir pasirinko visiškai pašalinį žmogų ištraukti burtus, kam koks jau atmatuotas, bet dar nepaskirtas sklypas teks. Tokiu traukėju buvo pasirinktas pašnekovės pusbrolis, atvažiavęs iš Kauno atostogauti pas senelius. „Anūkas seneliams ištraukė pačią blogiausią žemę, smėlyną. Kaip senelis pyko ant Antanuko už tai!“ – juokėsi E. Norkūnienė iš senelio nesėkmės. Šis senelis, Antanas Motiejūnas, mamos tėvas, gavo žemės (beje, gavo mažiau, kadangi dalijosi ją su sūnumi Petru) toje vietoje, kur dabar stovi parduotuvė „Ermitažas“. Anot bibliotekininkės, dalis dabartinio miesto anksčiau priklausė Klovinių kaimui. Utenos turgus, kitapus esanti Lauko gatvė (ten buvo pašnekovės dėdės žemė) taip pat buvo Klovinių kaimas. Plečiantis miestui kai kurios kloviniškių sodybos atsidūrė jau Utenos

ribose, pavyzdžiui, Semėnai, Bernotai tapo miestiečiais.

Droničėnų Dėdžiukas ir Klovinių „piemenės“

Pasak E. Norkūnienės, gegužinės visa da vykdavo berželiais apkaišytame kieme. Muzikantai grodavo ant vainikais apipintos pakyls. Užmokestis jiems buvo vaikinių rūpestis. Kloviniai neturėjo vietinių muzikantų, todėl kaimo jaunimą linksmindavo Droničėnų (Utenos sen.) Paragys, meiliai jaunimo vadinamas Dėdžiuku. „Šokiuose vyravo tam tikra hierarchija: buvo suaugusių merginų ir buvo tokių kaip mes, piemenių, kurioms po šešiolika metų. Vyresnės panelės stovi priekyje, o mes kažkur už nugarų *sukaišiotos*. Kai tik Dėdžiukas paskelbia: „Nu, vaikai, gana!“, tai šitos mažosios nulekia, apsikabina jį: „Nu, Dėdžiuk, dar *biškiuką* pagrok!“ Dėdžiukas neatsilaiko ir pagroja“, – šypsojosi klovinė. Kitas muzikantas, ilgai senberniavęs Ramonas, ateidavo iš Medenių (Utenos sen.). Jis buvo kiek išdidesnis, tad prie jo „piemenės“ taip jau neprisigretindavo. Abu Klovinių kaimo linksminojai grojo Peterburgo armonika.

Anot pašnekovės, jos tėvas vienų dukterų į kitų kaimų šokius neleidavo – jas turėdavo lydėti broliai. Kol brolis palydi panelę, sesuo ištikimai laukia (arba atvirščiai) ir kartu grįžta namo. E. Norkūnienė prisipažino per visą jaunystę tik du kartus dalyvavusi šokiuose svetur. Kartą su dideliu būriu kloviniešų lankėsi Vaikutėnuose (Utenos sen.). Grįžo jaunimas jau saulei patekėjus, o čia lyg tyčia tėvas kelia

bulvių sodinti. Niekur nedingsi – tėvo, kuris, anot pašnekovės, buvo geras, bet griežtas, neklausyti negalėjai.

Kareivių kryžius ir kryžius boboms

Gegužinės pamaldas kloviniešiai vadino „majava“, jos, kaip, beje, ir šokiai, vykdavo pas Leipų „kamaroje“. Tiesa, E. Norkūnienė pabrėžė, kad kaimo senoji „ulyčia“ ir kaimo vienkiemiai buvo lyg dvi skirtingos respublikos, todėl vieni maldininkai rinkdavosi pas jau minėtą Leipų, o „ulyčinkai“ – pas Gučių. Į „majavą“ eidavo sutartu laiku, nors kituose kaimuose į pamaldas kviesdavo mušdami kokį savotišką gongą, pavyzdžiui, „reiką“ (geležinkelio bėgi).

Pasak E. Norkūnienės, gal tik trečiai metais, kai Kloviniuose nebevyksta „kryžavos“ dienos. Beje, jos tarybiniais metais irgi buvo dingusios, tebuvo likę du akmeniniai kryžiai: Bobų ir Jaunimo. Pastarasis atsirado taip. Būrys kloviniešų vaikinių buvo pašaukti į „prizavą“ – carinę kariuomenę. Šie, labai ilgėdamiesi namų ir trokšdami laimingai po tarnybos juos pasiekti, surinkę pinigų pas Degučių (Utenos sen.) Simoną Bogomolnikovą užsakė kryžių. Kryžius buvo pastatytas toje kaimo dalyje, kurioje sovietmečiu atsirado mėsos, pieno, alaus kombinatai, tačiau, dar prieš jiems išskylant, ten sovietinė valdžia buvo įrengusi aerodromą. Kaimo vyrai, gelbėdami kryžių nuo sunaikinimo, atvežė jį į Jankauskų klotį (namai buvo sudegę). Tačiau pačioje kolektyvizacijos pradžioje klotį prisireikė kolūkiui. Vienas iš kryžiaus fundatorių Jonas Žibas persivežė kryžių į savo klotį, bet statyti

Gale „ulyčios“ 1913m. kaimo moterys pastatė vadinamąjį Bobų kryžių, ant kurio užrašė „Motery draugijos fundacija“ (orig. „MOTerų drauGijos pundacija“

kieme pabijoję. Tik po J. Žibo mirties, artėjant Lietuvos nepriklausomybei, kryžius iškilo kieme. Beje, E. Norkūnienė pastebėjo, kad iš pradžių kareivių kryžius buvo žinomas Bernų pavadinimu, tik vėliau pervadintas „gražiau“ – Jaunimo.

„Moterys išsivežė – bernai turi kryžių, o jos ne! Todėl surinko pinigų, kurių dažniausiai uždirbdavo turguje parduodamos maisto produktus, ir užsakė kryžių pas tą patį Bogomolnikovą. Dabar jis stovi gale kaimo ir yra vadinamas Bobų kryžiumi“, – kalbėjo klovinė.

Beje, Klovinių kaime yra akmuo, kuriame (rate) iškaltas kryžius. E. Norkūnienėi Laima Viliūnienė (Varkauskaitė) pasakojo, kad kartą į tą akmenį trenkė žaibas ir nuskėlė jo dalį. Tada jos tėvas, pabūgęs, kad kitą kartą netrenktų į jo sodybą, kuri buvo netoliese, paprašė, jog vienas žmogus, tuo metu dirbęs pas jį, apskritime iškaltų kryžių – apsaugą nuo perkūno. Pasak E. Norkūnienės, kita kaimo gyventoja, Regina Aželienė (Snukiškytė), jai teigė, kad apskritimą su kryžiumi iškaltęs pats A. Varkauskas, o kryžius apskritime reiškęs visas keturias pasaulio puses.

Silkė be „primazojimų“

Pasak E. Norkūnienės, didžiausios šventės kaime buvo Kalėdos ir Velykos. Naujieji metai nebuvo švenčiami, tačiau per Kalėdas visada puošdavo eglutę. Žaliaskarę vaikai

Mikulėnų troba – viena seniausių Klovinių kaimo gryčių

padabindavo saldainiais, o kol pašnekovės auksarankė teta Adelė Paškauskaitė gyveno pas brolių, ši pakabindavo ir įvairiausių savo darbo šiaudinukų, karpinių iš popieriaus.

Anot moters, kad ir kur šeima būtų išsisklaidžiusi, per Kūčias visi sugužėdavo namo. Valgydavo silkę, kuri, pasak pašnekovės, pagal jos tėvą (ir būtent jam) turėjo būti „be jokių primazojimų“ – tiesiog supjaustyta ir patiekta su svogūnu. Kepdavo „kleckelius“ (kūčiukus). Kepdavo dvi „babkas“: vieną baltų, valcuotų miltų, o kitą – paprastų kvietinių. Jei pirmosios buvo galima paragauti tik po riekutę, tai antrosios galėjai valgyti kiek nori. Ant stalo būdavo troškintų kopūstų, avižinio kisielių, grucės, miešimo. Po staltiese paskleisdavo šieno. Kai kurios šeimos dėdavo šieno ne tik po staltiese, bet ir po stalu, ant grindų arba krepšelyje, kad kūdikėliui Kristui būtų kur gulėti. Merginos nešdavo malkas, semdavo riešutų saują – skaičiuodavo: jei lyginis skaičius, tai ištėkės. Popieriuką su patinkančio vaikinų vardu po pagalve kišdavo.

Per Užgavėnės būtinai valgydavo mėsą ir su rogėmis važinėdavosi po kaimą. „Tačiau svarbiausia buvo šokiai, – pabrėžė kloviniškė. – Prasidėdavo septintą–aštuntą, o be dešimt dvylika muzikantas paskelbia: „Šokiai baigėsi – namo!“ Parėję visada valgydavome baltus, pieniškus lakštinius. Tai buvo paskutinis Užgavėnių valgis.“

Paskendusios Lunkos

„Ten, kur dabar ežeras (Utenos tvenkinys, dar vadinamas Klovinių užtvankos vardu – aut. past.), buvo didelės, nuostabiai gražios *lunkos* (lankos – aut. past.). Mes taip jas ir

Šis akmuo, dabar vadinamas Klovinių akmeniu, tapo žinomas, kai kaimo kalvio iniciatyva jame buvo iškaltas apskritimas, o šiame – kryžius.

vadindavom, o aplink jas lyg koku kaspiniuku mūsų Raudesytė tekėjo. Tokia siaura, nedidukė, buvo viena tokia duobė, kurioje mes maudydavomės. Lunkose vertėsi gal penkios versmės. Nuostabiai skanaus vandens: dvi prie Leipų pirties, viena prie Šapokų, o dar kita – vidury Lunkų. Trys versmės buvo prižiūrimos, aprėmintos ranteliais, iš jų neužšalančių, nešdavomės vandeni. Lunkos dalys turėjo savo pavadinimus. Kur sutekėjo keli upeliukai, ta vieta vadinosi Suntakos (Santakos – aut. past.). Lunkas, kurias pjaudavo, turėjo pasidaliję žmonės.

Vietomis jos buvo gana šlapios, apžėlusios viksvomis, vietomis žolė augo ant tvirtos žemės. Dešinėje kelio (Kaunas–Zarasai–Daugpilis – aut. past.) pusėje buvo Pupalaiškė, šlapia pieva, kurioje augo daug trilapių (pupalaiškių trilapių – aut. past.), – pasakojo apie Lunkas E. Norkūnienė ir užsiminė, kad užtvanka atsirado Utenos trikotažo fabriko dažymo cechui prisireikęs daug vandens. Paklausta, ar negaila sunaikintų Lunkų, kloviniškė neslėpė: „Man ir dabar tebegaila Lunkų, nes tokio nenusakomo grožio, kokios jos buvo – pilnos gėlių, versmytės, tekanti Raudesytė – tas (tvenkinio – aut. past.) vanduo tikrai neatstoja.“

E. Norkūnienė pasakojo, kad ten, kur dabar stūkso uteniškiams gerai žinomas Vestuvių kalnas, anksčiau plytėjo dirbami laukai. Tik vėliau, užtvėnkus Rašę, valdžios sprendimu gražus kalnelis prie naujai atsiradusio tvenkinio skirtas vestuvinių ir miestiečių pramogai. Iš pradžių kalną tikrai pamėgo vestuvinkai, ypač tada, kai ant jo 1987 metais atsirado liaudies meistrų skulptūrų, vaizduojančių senąsias vestuves. Kelias į Vestuvių kalną, netoli kurio įsikūrę ir Norkūnai, tikrai buvo judrus, jame nuolat vestuvinkus stabdė „bromai“. Nors vėliau kalno populiarumas tarp besituokiančiųjų sumenko, vis tiek netrūko čia važiuojančio triukšmingo jaunimo ir mėgėjų paūžti. Kai kuriuos traukė ir prie užtvankos veikusi kavinė. Norėdami bent kiek sumažinti triukšmą, Norkūnai pakelę užsisodino eglėmis.

Sunaikintas sukilėlių atminimo kalnas

Anot E. Norkūnienės, Klovinių kaime stovėjęs Kartuvių kalnas, menantis 1863

Kelio apeivio namai, vadinamoji „kašarka“, Kloviniuose atsirado kaip Sankt Peterburgo–Varšuvos kelio dalis

Antano Varkausko kalvė

metų sukilimo laikus, kaimo gyventojų buvo vadinamas Kartų (ilgas kirtis ant a) kalnu. Anksčiau, kai ėjo „ulyčios“ kelias, nedidelis kalnelis buvo labai aiškiai matomas. Vieta greičiausiai savo vardą gavo nuo pakartų sukilėlių. Pašnekovės senelis, gimęs apie 1855 metus, dar atsimena styrančius kartuvių stulpus. Kalnelis stūksojo (dabar tai būtų miesto ribose) už „Norfos“ parduotuvės J. Basanavičiaus gatvėje. Ar ši kadaise išsimintina ir kaimiečių žinoma vieta vis dar yra, pašnekovė negalėjo pasakyti. „Turbūt ir pati jau neberasčiau – kraštovaizdis ten labai pasikeitęs“, – sakė ji ir pridūrė, kad nebeliko ir senų kloviniškių, galinčių parodyti Kartų kalną, kuris besiplečiančio miesto „sąskaita“ greičiausiai buvo sunaikintas.

Šalia „ulyčios“ kelio, kiek toliau nuo Kartų kalno, stovėjo kryžius. Nors jis buvo statytas 1894 metais, buvo sakoma, kad kryžius skirtas prieš trisdešimt metų įvykusiam sukilimui paminėti.

Jis, anot E. Norkūnienės, statytas dar jos senelių ar net prosenelių laikais, sunyko. 1990 metais šis kryžius buvo atstatytas vietoje, t. y. Zarasų ir Žirgapičio gatvių sankryžoje (kur stovi ir šiandien), jo autorius – uteniškis Neliupšis. Tuomet jis padirbo kryžius ir kitiems kaimo gyventojams: Mikėnams, Paškauskų kaimynui Juozapui Šapokai. Pašnekovė neatsimena kaimo kitur prie sodybų buvusių kryžių, tačiau senesni gyventojai porino, kad jų būta bent prie šešių gryčių (Mikėnų, Gučių (Kustų) ir kt.). Beje, gale kaimo, pakeliui į Medenius, stovėjo koplytstulpis, kuris neišliko.

Kiek vežimų pravažiuoja...

Pasak E. Norkūnienės, istoriniame pašto kelyje (trakte) Sankt Peterburgas–Varšuva kas devynis kilometrus stovėjo kelio apeivių namai, o kas aštuoniolika – kelio pastotė. Buvo kelio apeivių namai („kašarka“) ir Kloviniuose. „Kelio apeivių name visada turėjo būti pašaro arkliams ir, reikalui esant, kambarys apsistoti keleiviams. Paprasčiau kalbant, tai buvo kelio sargo namai. Sargas prižiūrėdavo kelią: nupjaudavo pakeles, šieną sukraudavo ūkiniame pastate. Kad, pavyzdžiui, sulūžus karietai, arklius būtų kuo pašerti. O Daugailiuose buvo pašto pastotė. Dvigubai didesniame pastate turėjo būti arklidė, ten keisdavo arklius, buvo kambarių keleiviams. *Kašarkoje* dažniausiai gyveno kelio meistras ir darbininkas. Prireikus taip pat turėjo būti galimybė apsistoti ir kareiviams“, – pasakojo E. Norkūnienė.

Turėjo „kašarka“ ir medinį trikampį, kurį traukiant arkliai žiemą buvo valomas kelias. Pašnekovei tas trikampis atmintyje išliko kaip nuostabiausia žaidimų vieta: ant jo sėdėdami vaikai skaičiuodavo, kiek pravažiuoja vežimų. Kelio apeivių namas savo funkcijas, kloviniškos skaičiavimo, atliko maždaug iki 1960 metų.

Berniukų pliektuvės

E. Norkūnienė pasakojo, kad ten, kur vėliau buvo įsteigta Utenos 3-ioji vidurinė mokykla, 1945 metais, kai ji, šešerių metų mergaitė, pradėjo eiti į pirmą klasę, buvo kaimo pradžios mokykla, o neseniai uždarytos Utenos Rapolo Šaltenio progimnazijos pastate (buvusi 2-oji vidurinė) veikė pradinė mokykla, į kurią rinkdavosi miesto

vaikai. Miesto ir kaimo berniukai kartais rimtai susipliekdavo. „Kartą miesto berniokai užpuolė mūsų berniokus ir šie, nebepajėgdami apsiginti, mėtydami akmenimis bėgo namų link. Atbėgo iki tos vietos, kur dabar stovi naujoji „Maxima“ (J. Basanavičiaus g. 108B – aut. past.), o ten lauką arė mano dėdės sūnus, gerokai vyresnis už tuos berniokus. Pamatęs, kad mūsų vaikus skriaudžia, palikęs plūgą, jis griebė botagą ir padėjo mūsų berniokams nuvyti miesčioniokus atgal iki miesto“, – pasakojo E. Norkūnienė apie nuolatinį kaimo ir miesto berniukų susidūrimus.

Pirmoji pašnekovės mokytoja Liubartienė jos atmintyje išliko kaip stambi, geraširdė, jau pagyvenusi moteris. Klasės (jų būta ne po vieną) kiekvienai amžiaus grupei buvo atskiros, o mokyklą lankė vaikai iš visų aplinkinių kaimų: Klovinių, Droničėnų, Vaikutėnų, Mockėnų ir kt. Į ugdymo įstaigą vaikai kulniuodavo pėsti. E. Norkūnienės mama vyresniajam sūnui prisakė jaunėlės Elenos vienos nepalikti, visada parsivesiti. Tačiau broliui greitai pabodo sesė ganyti. Kartą jis, nelaukęs sesers, išėjo namo. Laukusi ir nesulaukusi brolio, mažoji Elena, į mokyklą ėjusi vos kelias savaites, susiruošė namo parsirasti pati, tačiau supainiojo kelio puses: vietoje Klovinių pasuko Jasonių (Leliūnų sen.) link. „Gera, kad susitikau savo mokytoją. „Kur tu, vaikiuk, eini?“ „Namo.“ „Vaikeliuk, taigi tu ne ten eini!“ Apsuko ji mane, palydėjo ir liepė eiti keliu tiesiai. Beeidama sutikau atbėgantį brolių, gerokai

Atstačius kaimo kryžių, ne vienas kloviniškis pasistatė kryžius ir savo sodyboje (nuotraukoje – Šapokų kryžius)

mamos *apkuderniotą* (apibartą – aut. past.), kad paliko sesę“, – juokėsi E. Norkūnienė.

Pabaigusi pradinę pašnekovė ėjo į vidurinę mokyklą Utenoje. Tuo metu „Saulės“ gimnazija buvo vienintelė mieste. Vėliau ji pervadinta 1-ąja vidurine. Moteris mokėsi senajame dvaro raudonų plytų pastate ir greta esančioje „špokinėje“. Atsimena, kad mokėsi ir bokštelyje. Pamokos vykdavo dviem pamainomis. Šeštoje ar septintoje klasėje mokykla buvo padalyta pusiau: mergaitės išėjo mokytis į buvusią miesto pradžios mokyklą (ji buvo pavadinta 2-ąja vidurine), o berniukai liko naujai pervadintoje 1-ojoje vidurinėje. Tačiau vos po poros metų buvo nuspręsta, kad negerai, jog berniukai ir mergaitės mokosi atskirai, todėl vaikai vėl buvo sumaišyti.

Moteris prisiminė lietuvių kalbos mokytoją Narkūnienę, matematikos – Birietą, fizikos – Povilą Lastauską. Mokytojai buvo labai gerbiami. Mokiniams reikėjo labai didelio ryžto, kad dėl kažko užseitų į mokytojų kambarį. Jei iš mokytojo vaikai ir pakikendavo, tai tik slapčiomis.

Oracijos prarastai Lietuvai

Rodydama savo didelį straipsnį „Klovinių kaimas ir jo žmonės“, kuriam buvo skirtas visas 2002 metų „Indrajos“ žurnalo 1-asis numeris, autorė džiaugėsi, kad dar suspėjo pakalbinti seniausius kaimo gyventojus. Pašnekovė didžiudamasi prastarė, kad jos senelis anais laikais buvo vienintelis raštingas kaimo žmogus. Mokėsi rusiškoje pradžios mokykloje, o lietuviškai skaityti jį išmokė tėvas. Lyg

Sunkiai vaikštantis kalvio Antano Varkausko žentas Rimantas Viliūnas vasaras vis dar leidžia Kloviniuose

tęsdamas raštingų Paškauskų liniją, pašnekovės tėvas savo laiku irgi buvo vienintelis, mokėjęs rašyti. Dar tarybiniais laikais Utenos valdininkai nesuprasdavo, kodėl visų kloviniškių pareiškimai parašyti viena ranka.

„Mano tėvelis turėjo penkias seseris. Ir visoms reikėjo išmokėti dalią.

Kadangi nepajėgė to padaryti, palikęs žmoną su dviem vaikais, išvažiavo į Argentiną uždarbauti. Uždirbo, grįžęs išmokėjo seserims dalią“, – pasakojo E. Norkūnienė.

Anot kloviniškės, jos mama buvo labai tikinti, o tėvas priimdavo kalėdojantį kunigą, eidavo į bažnyčią tik per Kalėdas bei Velykas – buvo laisvamanis. Kartą užėjęs kunigas pamatė pas Paškauskus „Ūkininko patarėją“, kuris bažnyčiai tuo metu ne labai patiko. „Ką čia skaitai?“ – klausia. „Ūkininkauti, kunige, mokausi“, – nepasimetė drąsus ūkininkas. Pasak E. Norkūnienės, jos tėvas buvo pasaulio matęs žmogus. Kurį laiką (iki Spalio revoliucijos) uždarbavo ir Petrograde (dabar – Sankt Peterburgas), teko matyti Leniną. Vėliau pabuvojo Argentinoje. „Galiu viena pasakyti – tėtis kaime buvo nepaprastai gerbiamas žmogus, – teigė moteris. – Kai rinko kolūkio pirmininką, visi vienbalsiai pasisakė už Paškauską. Mokėjo skaityti, mokėjo rašyti, ko kiti kaime nemokėjo. Turėjo nedidelį radiją su ausinėmis, ateidavo kaimo vyrai jo pasiklausyti. Nors buvo baigęs tik keturis skyrius, rašė kaligrafiškai. Dukrai vyresnėse klasėse padėdavo išspręsti matematikos uždavinius.“

Anot E. Norkūnienės, 1951 metais jos tėvą ėmė kalbinti stoti į komunistų partiją, tačiau, jam kategoriškai atsisakius, buvo atleistas iš „Žalgirio“ kolūkio pirmininko pareigų (naujuoju pirmininku

Varkauskų-Viliūnų namas

tapo „iš miesto atėjęs“ Ragauskas). Jonas Paškauskas tapo sandėlininku. Kad pašnekovės tėvas buvo gabus skaičiuotojas, įrodo tai, jog, pavyzdžiui, atvežtų grūdų kiekius surašydavo ilgiausiais stulpeliais, o turėdamas laiko suskaičiuodavo. Grįžęs namo liepdavo vaikams su skaitliukais patikrinti. „Nė karto nėra suklydęs – mintinai suskaičiuotos ištisos eilutės“, – konstatavo pašnekovė bei pridūrė, kad jos broliai Jonas ir Vincas taip pat gerai skaičiuodavo. Vincas, baigęs Kauno finansų ir kredito technikumą, tapo finansininku.

„Tėtis turėjo labai gerą iškalbą. Jau tarbiniais metais, būdavo, pareina, kaip mes sakydavome, išgėręs (tai būdavo kelių vyrų *pusbonkio* išgėrimas), atsigula ant sofos ir, kitaip pavadinti negaliu, pradeda sakyti oracijas apie laisvą Lietuvą. Kiek jis prikalbėdavo! O man, matyt, būdavo labai įdomu, nes tupėdavau ir klausydavau“, – šypsojosi pašnekovė.

Burokais aptalžytas bernų smarkumas

Pasak E. Norkūnienės, Kloviniuose gyveno daug brolių Leipų. Kai dalijo žemę, jie išsikraustė iš „ulyčios“ į vienkiemius. Jonas Leipus mūrijo „pečius“. „Jis nebuvo dailiarankis, bet jo *pečiai* gerai traukdavo. Sakydavo: „Jonas padarė, tai žinok, kad jau kūrėnsis“, – kalbėjo moteris. Kitas gabus žmogus kaime, anot kloviniškės, buvo jos senelis, mamos tėvas (tėvo tėvas mirė, kai jo sūnus buvo dar jaunas – 1917 metais) Antanas Motiejūnas. Jis ne tik buvo raštingas, bet ir pindavo puspūrinės, pūrinės, pūdinės underes (panašios į krautę ar sėtuvę pintinės, dažniausiai nau-

dotos javams ir miltams supilti). Taip pat dengtus krepšius sūriams laikyti, sėtuves javams sėti. A. Motiejūną dėl jo išmanymo dengti šiaudinius stogus kaimo gyventojai vadino „dokarium“. Ir nors jis kitiems stogų nedengdavo, visi eidavo pas jį patarimų (sakydavo: „Untanas pamokys.“).

Anot E. Norkūnienės, kaip jai pasakojė dėdė, „kaimas kalvio iš senų laikų neturėjo“. Apie 1910 metus du senukai Morkūnai, kurie savo vaikų neturėjo, pasikvietė pas save gyventi kalvį Antaną Varkauską. Jis su žmona Apolonija (Palia) pasižadėjo nukaršinti kloviniškius. Pašnekovės teigimu, A. Varkauskas buvo ne tik kalvis – mokėjo ir namus statyti. Ir apskritai dėl savo gabumų vadintas visų galų meistru.

Juozapas Šapoka buvo stalius. Anot moters, ką darė, ko nedarė, bet karstus tai tikrai gamindavo.

Iš pradžių kaimas savo siuvėjos (ar siuvėjos) neturėjo, tačiau vėliau bevaikiai senukai Antanas ir Filomena (Filimutė) Šapokai priglaudė Oną Vaznelytę iš Utenos, kuri tapo siuvėja. Taip pat ir Pranas Gučius parsivedė žmoną siuvėją iš Antalgės (Leliūnų sen.).

Pasak E. Norkūnienės, Kloviniai buvo labai dainingas kaimas, o bernai – mušeikos. Kartą per šokius susipliekė su gretimo Mockėnų kaimo vaikinais. Muštynėms buvo pasitelkta ir „ginklų“ – išrovė burokų lauką. Karštakošių kautynių neatlaikė ir vieno lango stiklai. Vis dėlto abi prisidirbusios pusės rytojaus dieną visus nuostolius atlygino. Kaip puikius dainininkus kloviniškė įvardijo Vytautą Kalytį, Balį Daugelavičių, savo brolius Joną ir Juozapą. Kai susirinkę bernai užplėsdavo, skambėdavo laukai.

Kaime buvo gryčių, kuriose žmonės rinkdavosi, per adventą ir gavėnią pagiedodavo. Ir ruošdavo lošimus. Tai visai nebuvo susiję su azartiniais žaidimais – taip kloviniškiai, anot E. Norkūnienės, kuri tai girdėjo iš savo dėdės, vadino klovimo teatrų. Vaidinimai tuo metu buvo rengiami didžiausiuose ir laisviausiuose klovimuose. Vaidindavo ir kūrinius režisuodavo patys kaimo gyventojai. Tik gerokai vėliau, jau sovietmečiu, Kloviniuose išdygo kultūros namai (jų direktore dirbo kloviniškė Natalija Daugelavičienė). Iš pradžių tremtinio Antano Mikulėno namuose buvo įkurtas klubas-skaitykla ir kolūkio kontora. Abi įstaigos persikėlė į kultūros namus.

„Stichinės nelaimės“ „Žalgirio“ kolūkyje

Pasak E. Norkūnienės, į partizanų gretas išėjo ne vienas kloviniškis vaikinai, į Klovinius ateidavo ir miškininkai iš aplinkinių kaimų. Vyriausioji pašnekovės sesuo Genovaitė palaikė ryšius su partizaniais. „Naktį bar bar bar langan – ateina. Šautuvai į kampą. Susėda, mama, aišku, valgyti duoda. Su sese plepa, tėtis eina į lauką – saugoti. Taip buvo iš pat pradžių. O jau paskui, kai tėtis buvo pirmininku, būdavo šitaip: ateina ir pasako, kiek ir kokio maisto reikia, kur nuvežti. Tada tėtis tariasi su fermos vedėju, sandėlininku, kiek paršelių „nudvėsė“, kiek rugių „nudžiūvo“ ar kitų panašių „stichinių nelaimių“ nutiko. Apie jas žinojo tik tas, kam reikėjo: sandėlininkas, fermos vedėjas, kolūkio pirmininkas ir gal dar revizijos komisijos pirmininkas. Tyla buvo šventa. Žinojo ir *nežinojo*“, – pasakojo kloviniškė.

Genovaitė Paškauskaitė eidavo per kaimus ir partizanams rinkdavo mėsą. Pašnekovė atsiminė namie stovėjus pilnus krepšius rūkytų dešrų, kumpių. Sesuo turėjo draugę, kuri ar dirbo medicinos sesele, ar tiesiog turėjo priėjimą prie vaistų, žodžiu, parūpindavo jų. Sesuo juos pristatydavo kažkur į Antalgę.

Bunkerių, pasak E. Norkūnienės, Kloviniuose nebuvo, vienas „slėpėsi“ Paberdiškių, krūmuose-miškelėje tarp Klovinių ir Mockėnų. Ten rinkosi kloviniškiai partizanai, jų vadu buvo Mikulėnas iš Mockėnų, šiam žuvus, miško broliai išsisklaidė po kitus būrius.

Dieną dažnai ateidavo „skrebai“. Tuoj prie vaikų: „Kas naktį buvo?“ Tačiau, anot pašnekovės, jie, vaikai, taip buvo primokyti, kad „liaudies gynėjai“ nieko iš jų neišpėdavo.

Nors partizanai nuolat ateidavo naktį, su „skreba“ niekada nesusidūrė. Gal todėl, kad šie niekada nepasirodydavo tamsoje. Suskaičiavusi keturis kloviniškius partizanus, E. Norkūnienė teigė, kad jie atsargumo dėlei telkdavosi toliau nuo pamiesčio.

Elenos Norkūnienės tėvo brolis Vincas Paškauskas gyvenamąjį namą pasistatė virš žeminės, kurioje teko gyventi per karą, supleškėjus senajai gryčiai

VETERINARAS

Romaldas ZABULIONIS

Pamažu pradėjo pavasarėti. Ant stogų kepurių brylių suspindėjo ledo varvekliai. Vidurdienį, paragavęs ledokšnių tirpsmo vandens, skardžiau sugieda gaidys, pašaliais kelias vištas, ištrūkusias į šviesą, besivedžiodamas.

Mama jau kažkelintą kartą grįžta iš gurbų, o jos skarelė vis labiau smunka ant akių. Neramu... susirgo karvė... Kad ir kokį gaidėsį gospadinė savo numylėtinei besiūlytų, ta suka savo seilėtą snukį į šoną, net duonos riektės, druska pagardintos, neberagauja. Šeimos galva, ankstyvam rytui brėkstant, išskubėjo į savo darbo vietą – kalvę. Žmonai šventai prisizadėjo pakeliui užėti pas veterinarių, o jeigu namie neris, tai ir iš po žemių iškas, bet karvutei pagalbą suieškos. Tačiau šeimininkei labai ilgu, neramu laukti visą rytą ir pradžią dienos. Tankiais žingsneliais, kad nepaslystų, mina tai į gurbą, tai prie vartelių, o gryčio būdama vis prie lango šokinėja. Nugį turėtų tas gyvulėlių daktaras „Aiskauda“ savo bričkų atidardėti. Jau petelnė guli platus lašinių spirgai, bliūdžioke du svogūnai ir trys kiaušiniai. Taip, taip – kiaušiniai, kurių visą žiemą nematėm, o dabar – va... Man kol kas tik šešeri ir kartais, kai ko užsimanau, nors verk...

Pagaliau kieme prunkšteli veterinaro bėroji, sparčiai risčia atidardinusi bričkelę ir nekantriai laukta pagalbą karvutei. Smarkiai patrepsėjęs aulinius priemenėje, pro mamos iš anksto atidarytas duris virtuvės žengia aukštakas ir tikrai neplonas juodbrūvas vyras. Ilgai nekalbėdamas gražius juodus kailiniokus kabina ant sienoje styrančios vinies ir apsirengęs paties atsineštas, kažkada buvusį baltą, ilgaskvernį chalata kartą su gospadine išskuba į gurbelį.

Pamatęs sujudimą kieme, ateina ir prakaulus, su amžinai lūpose žaidžiančia šypsenėle kaimynas Klemensas. Už kelių minučių „Aiskauda“ ir jį pasikviečia į pagalbą. Tik vėliau iš nuogirdų supratau, kad mūsų karvutė buvo paspringusi kieta griežčio viršugalvio kerpe. Ir labai pasisekė, kad karvę trumpai pririšus ir Klemensui tvirtai laikant už ragų, veterinariui pavyko išsprauti ranką į ryklę ir kažkokio prietaisėlio pagalba tą nelemtą griežčio gabalą ištraukti. Po to ilgokai kentėjusiai dar sugirdė nemažą butelį aliejuoto vandens su vaistais ir toji ašaroti liovėsi.

Gryčion grįžo gyvuliukų daktaras ir mama, skarelę aukštai pakėlus ant kaktos. Greitomis numazgojusi rankas mama, pakursčiusi plytą, pradėjo ruošti vaišes veterinariui ir Klemensui. Vyras, apsisėdęs batus bei rūbus, prausėsi rankas ir ceremoningai šluostėsi naminės drobės abrusu. Suuodęs kvapą ir išgirdęs gražią čirškinamos kiaušienės muziką, pradėjau trintis aplink mamos undaroką, primindamas, kad baisiai

labai ir aš kiaušienės noriu.

Mama griežtai pasakė:

– Aik un lovos ir mandagiai sėdėk. Kai liks, tai jau tadu...

Be ką tik iškepto valgio, ant stalo atsirado duonos ir pusbutelis arielkėlės. Vyras ilgai nelaukė, maktelėję po porą klebonišių čerkelių, ėmė skaniai užkandžiauti. Keptuvės turinys sparčiai tirpo. O aš ant lovos mandagiai sėdėdamas, netikėtai nusprendžiau pareikšti savo nuomonę motinai apie labai man rūpėjusią kiaušienę. Pasimuistęs dėl už nuogos miegojusį ir jau pradėjusių spurdėti brolio su seserimi, netikėtai garsiai ištariau:

– Kurgi tau liks, nieko neliks... Jau baigia viskų suryt!

Vyrų rankos su šakutėmis nustojo graibyti petelnės dugną... Persimetę žvilgsniais, jie kėlėsi nuo suolo, susigraibė savo kepurės ir apleido gryčią. Mama, atsiprašinėdama ir dėkodama už pagalbą, išlydėjo veterinara ir kaimyną į kiemą. Kai sugrįžo, įsispredė rankomis į šonus ir paraudusiu veidu ilgai, iš pradžių piktai, o paskiau nelabai, o dar vėliau su šypsena... o dar vėliau pradėjo juoktis bei paglostė mano čiupryną. Už kelių dienų tėvas pakaustė veterinariaus kumelę bei bričkai uždėjo naujus ratlankius. Į gryčią užėjęs „Aiskauda“ stuktėlėjo ant stalo suklusėjusį puslitrūką, o mamai padavė pilną pintinėle baltų kiaušinių. Šį sykį kiaušienės visiems užteko ir dar truputiukas liko pasigardžiuoti aplink kojas besitrynusiam katinui.

Kai jau buvau dešimties, žiauriai supykau ant Klemensų gaidžio, kam tas mūsų kiemo vištas skriaudžia... Besislapstydamas užu jį mino krūmo, patykojau, ir kai pentinuotas priėjo arčiau, smagia ranka paleidau akmenėlį. Ir pataikyk gi tu man tiesiai į skiauterę. Giedorius tik plastelėjo sparnais ir atgulė ant bulbielių. Pasidarė labai tylu. Didelis klausukas pakibo ore... Tik vėjas jau čiupinėjo ir šiaušė kaimyno gaidžio plunksnas.

Neramų minčių debesėlis nedavė ramybės ir drėkino nosį bei akis. Ypač tada, kai gaidį perkėliau per tvorą į kaimynų koloniją, bet tasai ir ant savos žemės nė krust. Pagalvojau, kad reikia ieškoti veterinariaus, nes jei skiauterėt užmušiau, tai jau bus... tai jau tikrai per mažai nebus... Toli eiti nereikėjo, „Aiskaudos“ kumelė su vežėliu stovėjo prie parduotuvės stulpo. Palaukiau, kol mano pagalbos viltis išėjo iš parduotuvės ir ašarodamas pradėjau aiškinti situaciją. Tas daug nekalbėjo, sėdom į vežėčias ir už poros minučių kieme. Atėjom į patvorį, o gaidžio nei padujų, tik pora plunksnelių prie serbento plevėna. Išgąstis šmaukstėlėjo per pakinklius – lapė arba vanagas nusinėšė pamislįjau.

Po kelių akimirkų pajutau ant peties „Aiskaudos“ ranką:

– Nepergyvenk. Gyvas tas tavo krikštytas gaidys. Antai prie malkų vėl vištas ulioja...

Paprašiau apie tai niekam niekam nepasakoti. Veterinarius šypstelėjo, spustelėjo nuo pergyvenimo drebančią mano ranką ir paliko kiemą. Ir tikrai, tikri vyrai laikosi žodžio. Niekas nieko nežinojo, kolei aš pats nepasigyrčiau...

Bėgo metai... Užaugau. Jau būdamas po karinės tarnybos užėjau pas savo draugą išsišiepėlį Rimantą, eigučio sūnų. Išsišiepėliu jį vadino todėl, kad jis šypsojosi kada reikia ar nereikia, net kai būdavo liūdna. Jis nematė skirtumo, kur tą šypseną dalinti – ar šokių aikštelėje, ar bažnyčioje, ar per pakasynas... Ant kiemo suolo sėdėjo trys bernai, prie jų teko prisijungti ir man. Prie slyvos pririšta snaudė pakinkyta sena veterinariaus kumelė. Eigučys su gyvuliukų daktaru gurbelyje gydė paršus. Labai jau skausmingai juos čiupinėjo, nes tie žviegė kaip išprotėję, lygtai su kažkuo amžinai atsisveikindami...

Paršams aptilus, draugams besišnekučiuojant sušiugždėjo basutėmis minamas kiemo žvyras. Į kiemą ieškodama savo draugės, eigučio dukros, atėjo stamantri juodaplaukė, juodaakė graži mergina, vilkėdama ploną vasarinę rūbą. Bernų žvilgsniai be jokio gailėsčio smigo į netikėtai atsiradusią viešnią. Pasimetusi nuo netikėto didelio dėmesio (kai kuriems net prasvėrė stalikai), mergaitė priėjo prie snaudusios kumelės ir paglostė jos purnas, sakydama: „Kuziukas, kuziukas“... O toji, netikėtai pažadinta iš senatvinių sapnų karalystės, užvertė galvą aukštyn ir iš viso vieko tris kartus nusičiaudėjo, plačiai aplink paskleisdama seilių ir nosies turinio purslus. Nėgana to, pakėlus uodegą iš savo didelių vidurių smagiu garsu driuktelėjo, ir aplinka pakvipo tikrom arklidėm. Bernai raitėsi mirdami iš juoko, o vienas, nuvirtęs nuo suolo, niekaip negalėjo išsipainioti iš agrastų krūmo. Mergaitė stovėjo delnais veidą prisidengus lyg stabo ištikta. Konfuzas augo aukščiau slyvų, aukščiau klevo – iki pačių baltagarbinių debesų. Padėtį pataisė atšlepėjęs veterinarius. Jis palietė mergos alkūnę ir pusbalsiu pasakė:

– Viskas čia natūralu. Nesigūžk... Seni ne visada suvaldo savo fiziologijos netikėtumus. O nuo šiandien kalbėk ir šok su tuo, kuris nesijuokė. Ar matei kuris?

Toji linktelėjo galva ir nuskubėjo prie gonkelyje laukusios draugės. Dar kartą pasitvirtino tiesa, kad jei moterys užsidengia akis, dar nereikia, kad nemato...

Vėl laiko upė nusinėšė daug metų. Jau ir man vėlyvas gyvenimo ruduo. Tačiau, kai valgau kiaušienę ar netikėtai pavada fiziologiją, dažnai atsimentu į amžinybes išėjusių veterinarių: geras rankas, geras akis, gerą širdį, ir tikrai ne veltui žmonės meiliai vadino jį „Aiskauda“.

Grafikės iš Leliūnų darbuose – užburiantys gimtines vaizdai

Lina NARČIENĖ

Polinkį piešti dar vaikystėje pajutusi leliūniškė Žydronė Mameniškienė prisipažino, kad laiko šiam pomėgiui lieka vis mažiau – ji užgožia šeimos rūpesčiai ir darbas Utenoje. Tačiau atitolti nuo kūrybos ji neketina, juolab kad prisiliesti prie meno veja ilgi ir tamsūs vakarai, taip pat ir į galvą nuolat lendančios naujos kūrybinės idėjos.

Vaikystės takais

Iki 12-os metų Ž. Mameniškienė kartu su savo gausia šeima gyveno Labeikių kaime, netoli Leliūnų, lankė šio miestelio mokyklą. Čia po studijų sukūrė šeimą ir liko gyventi. Pasak kūrėjos, labiausiai atmintyje įstrigę užželti žolė bebaigiantys vaikystės takai, tad ji ne tik mintimis grįžta į gimtąsias vietas, bet ir nuvažiuoja pasivaikščioti, pasigėrėti nuostabiais Aukštaitijos vaizdais. Gal todėl jos kūryboje gausu gamtos detalių iš gimtųjų vietų, dažniausiai medžių, kuriuos leliūniškė labiausiai mėgsta grafiškai pavaizduoti savo paveiksluose.

Dar būdama visai nedidelė ji mėgdavo piešti pieštukais ar flomasteriais, tačiau išsaugoti pirmųjų darbelių nepavyko dėl kraustymosi iš vieno namų į kitus. „Būdama gal 5–6 metų pabandžiau kažką nukopijuoti iš knygos. Ir pati nustebau, kad pasisekė“, – prisiminė pašnekovė, kuri mokykloje irgi neliko nepastebėta. Buvo organizuojamos įvairios šventės, vykdavo renginiai, tad kūrybingai mokinei mokytojai patikėdavo nupiešti plakatus, sukurti kalendorius, o dailės pamokos jai būdavo pačios įdomiausios.

Vyresnėse klasėse Ž. Mameniškienė vis dažniau mąstė apie studijas, susijusias su menu. Įstojusi į Kauno taikomosios dailės mokyklą mokėsi interjero apipavidalintojo-dekoruotojo amato, paskui sugrįžo į Leliūnus.

Paveiksluose – bažnyčios

Jauna menininkė visą laiką svajojo apie kūrybinį darbą, tad pakviesta į puodžiaus Vytauto Valiušio dirbtuvėles liaudiškais motyvais ėmė dekoruoti ąsočius, vazonus. Maždaug 10 metų su V. Valiušiu dirbusi moteris džiaugėsi, kad jai pavyko realizuoti savo kūrybines idėjas, turėjo galimybę išbandyti ir puodų žiedimą.

Gimus ir paaugus dukroms Ž. Ma-

Žydronė Mameniškienė sakė, kad jai labai patinka piešti medžius

meniškienė ėmė dalyvauti parodose, prasidėjo kūrybinis augimas, moteris tapo tautodailininke.

Grafika į pašnekovės gyvenimą atėjo tada, kai ji mokėsi Kaune, o grafikos darbų ciklas jos kūryboje atsirado visai netikėtai. „Kartą pagalvojau, kad reikia piešti bažnyčias, – prisipažino kūrėja. – Atsakyti į klausimą, kodėl, tikriausiai būtų labai sunku. Gal dėl to, kad jos man gražios, unikalios. 2012 metais kar-

tu su tautodailininkais dalyvavau parodoje, kur eksponavau savo pirmuosius grafikos darbus, juose – mūsų krašto bažnyčios. Iš pradžių ieškojau medinių bažnyčių, piešiau jas rudu tušu, kad pabrėžčiau jų natūralumą. Paskui sumaniau piešti vieno bokšto bažnyčias, žinoma, didelį dėmesį skyriau savo krašto maldos namams – įamžinau Leliūnų, Pakalnių bažnyčias. Nesu visų nupiešusi, dar yra ką veikti“, – šypsodamasi

prisipažino grafikė.

Didelis dėmesys – gimtinei vaizdams

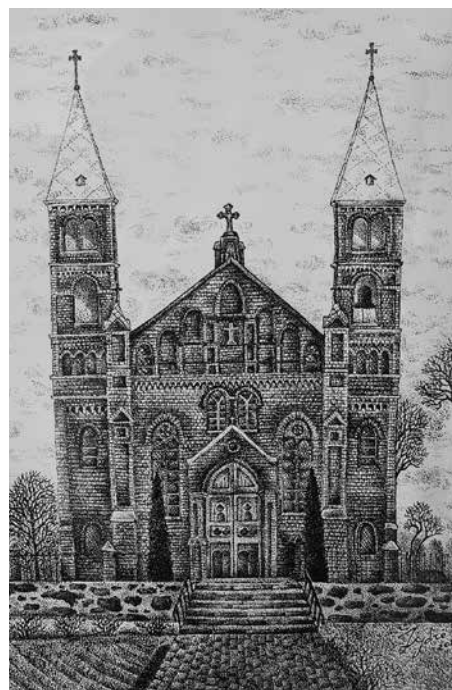
Savo pačios darytas bažnyčių nuotraukas plunksna, pamirkyta į tušą, talentinga kūrėja perkeldavo į baltą popieriaus lapą. Tiesa, kartais maldos namų fotografijų rasdavo internete. Jai sunkiausia smulkiai grafiškai pavaizduoti didesnio formato bažnyčias, nes tam tenka skirti daug laiko. Paveiksluose galima rasti ne tik mūsų apskrities, bet ir kitų šalies miestų ar miestelių bažnyčias.

„Paskutiniuose mano darbuose – šventieji, taip pat didelį dėmesį skiriu savo gimtinės vaizdams. Bažnyčių piešimą šiek tiek atidėjau į šalį, tačiau juk visuomet galima sugrįžti. Tikriausiai ir pačiai pabosta tą patį kurti, ir kitiems, parodos lankytojams, rodyti“, – pasakojo leliūniškė grafikė, kurią labiausiai užbūrė medžių vaizdavimas. „Man labai patinka piešti medžius. Neseniai

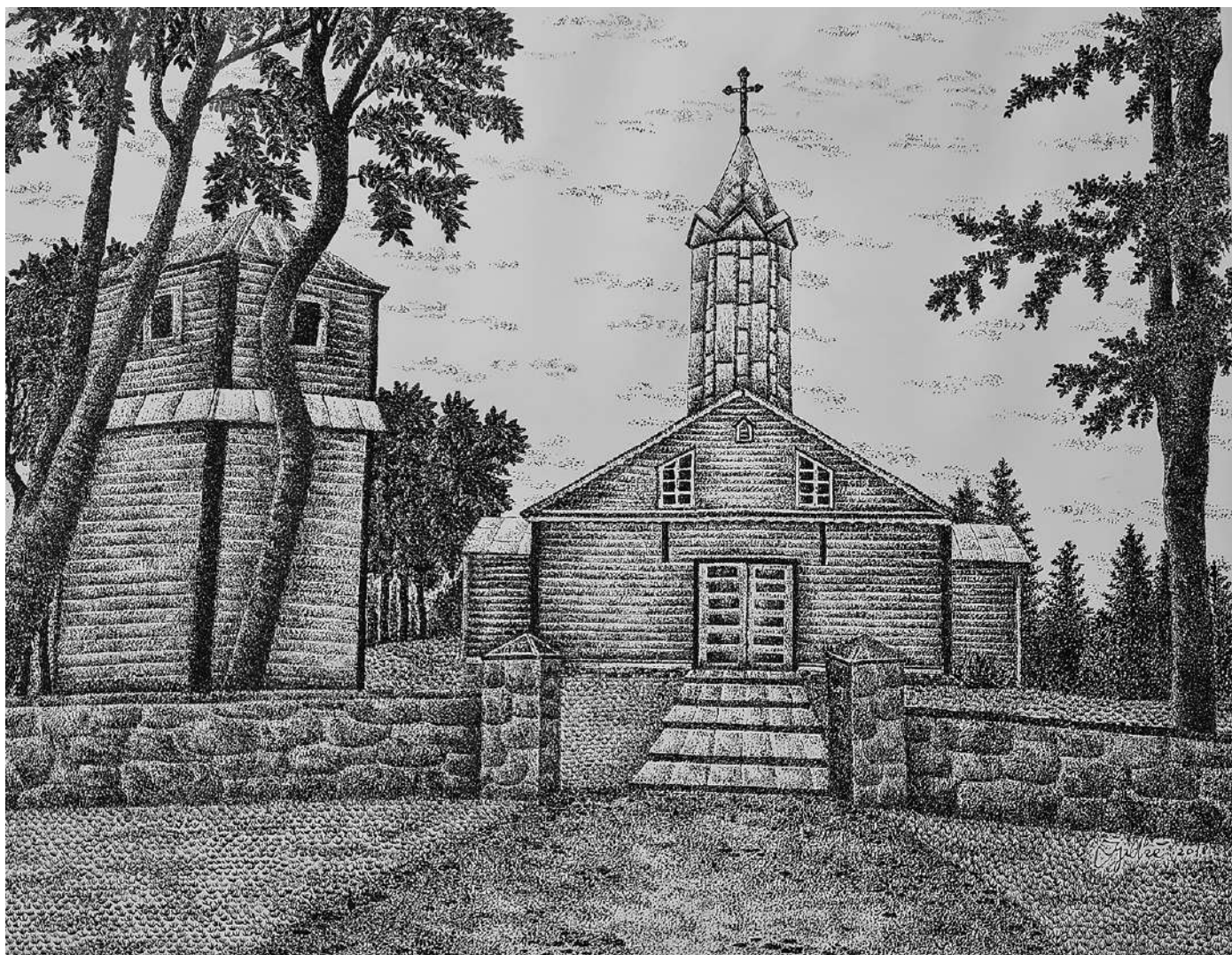
nupiešiau paveikslus su medžiais, kuriuose – penki broliai ir trys sesės. Šie darbai simbolizuoja gausią mano šeimą – penkis brolius ir tris seses. Manau, kad šie kūriniai išliks ateities kartoms“, – demonstruodama paveikslus kalbėjo Ž. Mameniškienė.

Moteris neslėpė – leliūniškai, atėję į parodas, neretai nustemba, kad jų miestelio gyventojai yra tokia kūrybinga asmenybė. Ji talkina rengdama kitų kūrėjų darbų parodas Leliūnų Šv. Juozapo bažnyčios koplyčioje, kur pernai atidarė ir savo personalinę parodą.

2015 metais tautodailininke tapusi Ž. Mameniškienė atskleidė, kad po dienos darbų maloniausia prie meno prisiliesti vėl vakarą. Visuomet palaikymo iš šeimos sulaukianti leliūniškė teigė, kad jaunesnioji jos dukra Mėta taip pat linksta į kūrybą – mergaitė kopijuoja vaizdus, piešia portretus. Ir tai puikiai sekasi.

Leliūnų bažnyčia

Spitrėnų bažnyčia

Į šiaudų kilimu nuklotą muziejaus menę – švęsti garbingos sukakties

Daiva ČEPĖNIENĖ

Praėjusių metų gruodžio pradžioje į Utenos kraštotyros muziejaus parodų menę su šypsenomis, gėlėmis ir dovanomis rinkosi tautodailininkai, vietos valdžios atstovai. Muziejaus parodų salės grindys buvo nuklotos šiaudų kilimu. Ir visa tai dėl to, kad čia vyko sertifikuotos tautinio paveldo meistrės šiaudinių sodų rišėjos, vadovaujančios Utenos rajono tautodailininkų klubui „Svirkas“, Zitos Indriūnienės jubiliejinės kūrybos darbų parodos „...iš šiaudo...“ pristatymas ir susitikimas su kūrėja.

Gausus būrys sveikintojų

Jubiliejinę – 70-ąją – sukaktį mininčią tautodailininkę sveikino LR Seimo narys Edmundas Pupinis, Utenos rajono savivaldybės administracijos Kultūros skyriaus vyr. specialistė Regina Skomskienė, kuri perskaitė ir rajono savivaldybės mero Alvydo Katino perduotą sveikinimo raštą, Utenos rajono savivaldybės kultūros ir meno tarybos narys Sigitas Mecelica, Utenos tradicinių amatų centro „Svirkas“ vadovė Dalia Urbonienė, tautodailininkės kolegos, draugai ir kiti svečiai.

„Man stebuklingai nuostabu, kiek visko galima sukurti iš šiaudo. Tam, kad šie stebuklingi sodai ir ne tik sodai puoštų mūsų erdves, jūsų namus, mūsų svečių namus, vestuvių apeigų stalus, lietuvių ir nelietuvių namus visame pasaulyje. Reikia specialiai paruošto šiaudo, reikia žinių, reikia idėjų, talento, kantrybės, užsispyrimo. Ir visa tai turi Zita. Noriu pasveikinti Zitą nuostabaus jubiliejaus, gražios parodos atidarymo proga. Ačiū, kad pasirinkote mus, ačiū, kad mes susitikome. Mes jaučiamės jūsų globojami lyg tikro gerumo angelo ir linkime jums visų angelų globos šiais, ateinančiais metais ir dar ilgos ilgos kelionės su mumis ir su šiaudu. Likite kūrybiška“, – kūrėją sveikino Utenos kraštotyros muziejaus direktorė Jovita Nalevaidienė ir įteikė simbolinę angelo globėjos skulptūrėlę.

Susirinkusieji grožėjosi auksarankės meistrės sukurtais sodais, klausėsi Audronės Misiukaitės ir Renatos Buzėnaitės fleita bei akordeonu atliekamos klasikinės muzikos.

Iki širdies gelmių

Z. Indriūnienė iki dar prasidedant šventei skyrė laiko pokalbiui ir mielai pasidalijo mintimis apie nueitą gyvenimo kelią, jo

Utenos rajono tautodailininkų klubo „Svirkas“ pirmininkė Zita Indriūnienė minėdama jubiliejų džiaugėsi sulaukusi gausybės sveikinimų

prasnę, ateities planus.

„Šiaudas mano rankose atsirado labai seniai, nuo pačių pirmųjų metų mokykloje dirbant mokytoja. Viskas prasidėjo nuo mažų šiaudinių darbėlių, kurie išaugo į žvaigždes, o paskui atsirado ir sodai“, – prisiminimais dalijosi Z. Indriūnienė.

Moteriai iki širdies gelmių svarbios lietuvių tautos tradicijos, jų saugojimas ir perdavimas ateities kartoms. Rugys, rugio šiaudas, anot pašnekovės, kiekvienam lietuviui reiškia labai daug, mat tai mūsų tautos simbolis, tai tikras Lietuvos auksas.

„Šiaudai atsiranda ne šiaip sau iš nieko.

Jie gimsta iš mažo grūdelio, ilgai auga... Šiaudais nuo senų senovės lietuviai dengdavo pirklių stogus ir tik labai mažą dalelę jų skirdavo tokiems darbams, kuriais puošdavo savo namus“, – pasakojo pašnekovė. Šiaudinius sodus, kaip ypatingą namų puošmeną, senovėje kabindavo patalose garbingiausioje vietoje – virš stalo vidurio. Sodai buvo populiari per tuoktuvių apeigas, jie įpareigodavo šeimose laikytis darnos.

Perduota genais

Utenos rajono tautodailininkų klubo „Svirmas“ pirmininkė jubiliejų pasitiko džiugiai gausaus būrio kolegų ir draugų apsuptyje. Moteris atviravo, kad per nuėitą 70 metų gyvenimo kelią buvo visko: ir gerų dalykų, ir sunkių momentų, kaip ir kiekvieno žmogaus gyvenime. „Kūryba mane lydi nuo pat lopšio. Aš ir mezgu, ir neriū, ir sodus rišu, anksčiau ir siuvinėdavau. Žodžiu, kaip žmonės sako – devyni amatai...“ – mintimis dalijosi ir nevengė juokauti jubiliatė.

Tautodailininkė įsitikinusi, kad polinkis į kūrybą, menišką prigimtį jai yra perduoti genais. Moteris džiaugėsi, kad šiaudinius sodus kuria jau apie 30 metų, o Utenoje formuojasi nauja sodų rišėjų karta. Tačiau

Z. Indriūnienė norėtų, kad ši tradicija taptų populiari ir tarp jaunimo. Kad jaunieji kūrėjai neleistų išnykti tradicijoms, puoselėtų jas ir perduotų ateities kartoms.

„Seniau visi žmonės viską patys pasidarydavo, juk *maximų* nebuvo. Seniau ir tradicijų žmonės laikydavosi. Kalėdas švėsdavo per Kalėdas, o ne taip, kaip dabar, kone nuo rugsėjo mėnesio pradeda švęsti“, – apie kintančias gyvenimo vertybes kalbėjo pašnekovė, apgailestaudama, kad šiuolaikinis gyvenimo tempas, pasikeitę įpročiai iškreipia ir lietuvių tautos papročius, tradicijas.

Dirba tik pajutusi įkvėpimą

Tautodailininkė Z. Indriūnienė vienu metu kuria bent kelis rankdarbius. Jos namuose visada yra pradėtas mezginytis, nėrinys ar sodas. Pašnekovė sakė, kad niekada nė neskaičiavo, kiek per kelis dešimtmečius sukūrė puošmenų iš lietuviškų rugių šiaudų. Nuo 1996 metų Z. Indriūnienė dalyvauja įvairiose tautodailės darbų parodose, konkursuose ir yra pelniusi įvairių apdovanojimų, nominacijų. „Sodai – tokie kūriniai, kurių negali kaupti. Jų bet kur nesudėsi, jiems reikia vietos, todėl daug darbų padovanoju. Rišu juos ir pagal užsakymus. Kiekvienas darbas man yra brangus. Čia kaip su vaikais – negali išskirti, kuris

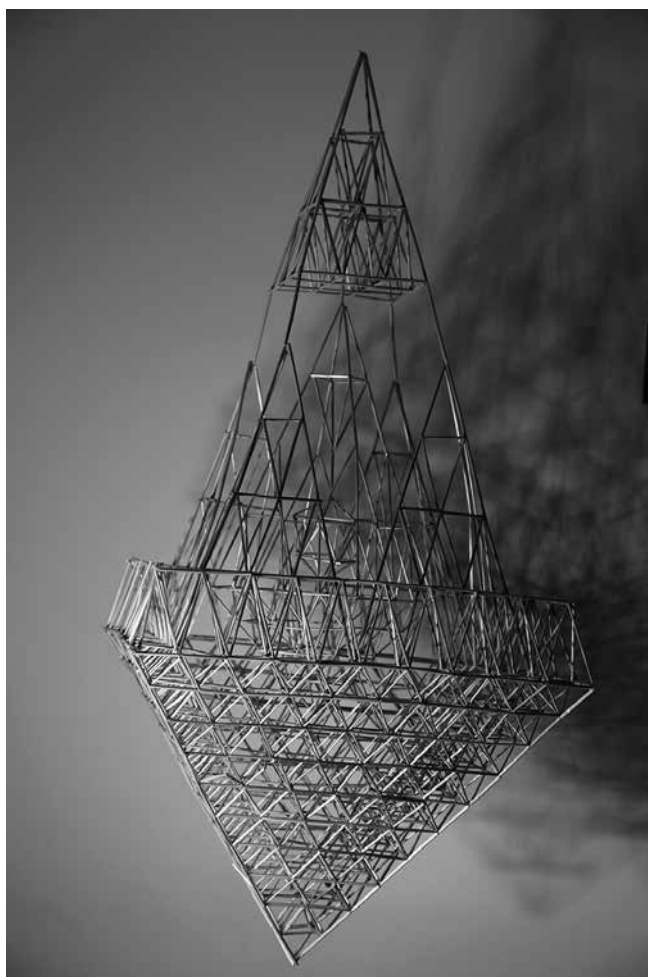
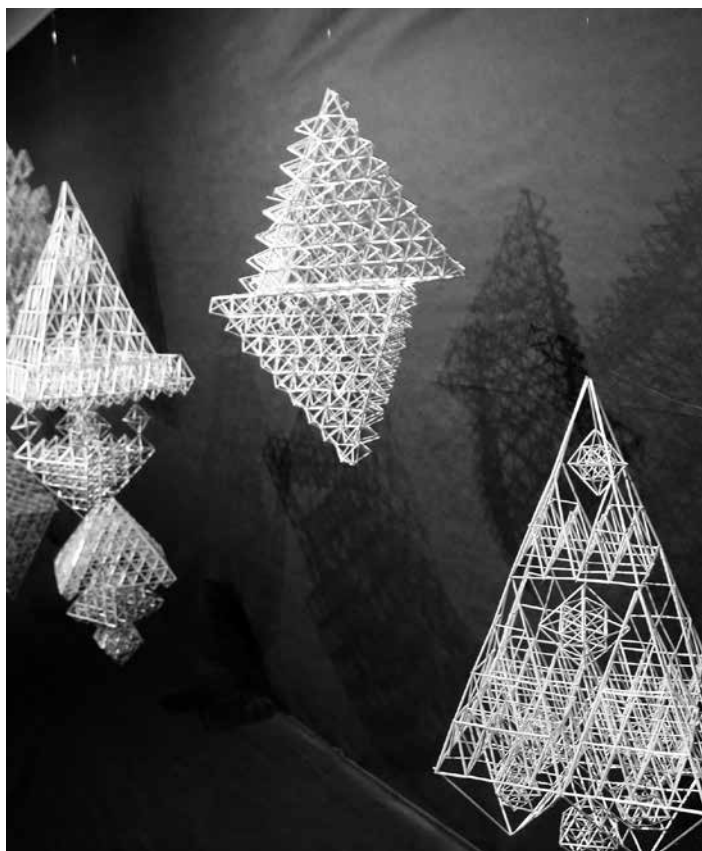
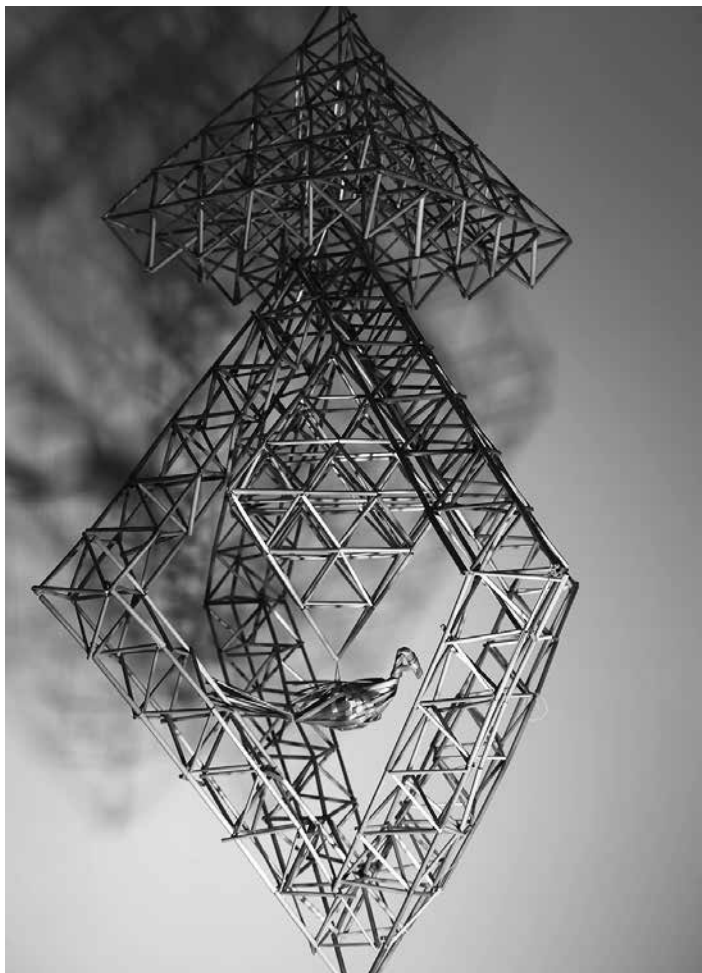
yra mielesnis“, – atviravo Z. Indriūnienė.

Sodų rišimo meistrė imasi tik tuomet, kai pajunta užplūstantį įkvėpimą ar užgimusią naują idėją. Ji niekada nekopijuoja kitų autorių idėjų ir kuria tik vienetinius darbus. Šiaudiniuose soduose bando atkartoti kažkur matytus vaizdus ar formas. Įkvėpimo semiasi gamtoje, lankydamasi meno parodose ar net buitės reikmenų parduotuvėse ir niekada nepradeda dirbti neturėdama nuotaikos.

Išliks, klestės ir skleisis

Sertifikuota tautinio paveldo meistrė džiaugiasi, kad Utenos kraštas turtingas gabių žmonių, tautodailininkų. Džiaugiasi ir bendryste su Utenos kraštotyros muziejumi. Jos teigimu, ir šios jubiliejinės parodos nebūtų, jei ne muziejaus kolektyvo iniciatyva.

Kalbėdama apie ateities planus moteris sakė, kad viskas priklausys nuo sveikatos. „Jeigu turėsiu sveikatos, tai kažką kursiu. Bet neabejoju, kad sodų rišimas, mezgimas ir nėrimas liks mano gyvenimo dalimi“, – kalbėjo Z. Indriūnienė ir vylėsi, kad senosios lietuviškos tradicijos ne tik išliks gyvos, bet ir klestės, o tautodailininkų bendrystė užtikrins lietuviškų tradicijų tęstinumą, leis skleistis ir augti kūrėjų menui.

Dailininkas Mykolas Elvirijonas Andriolis, kurio motina mūsų kraštietė

Antanas GASPERAITIS

(Tęsinys. Pradžia 2022 m. Nr. 4)

Mykolas Elvirijonas Andriolis buvo italo Pranciškaus Andriolio (1794–1861 m.), Napoleono armijos kario, patekusio į rusų nelaisvę, sūnus. Tėvas buvo amnestuotas, apsigyveno Vilniuje, Petrograde baigė skulptūros, tapybos mokslus, vedė Kuktiškių parapijos Vaclovynės dvarininkaitę Petronėlę Gosnevską, su kuria Vilniuje susilaukė sūnaus Mykolo Elvirijono Andriolio (1836–1893 m.), būsimo pasaulinio masto dailininko, 1863 m. sukilėlio.

Apie Elvyru vėliau vadinamą dailininką, jo kūrybą bei asmenį 1904 m. Varšuvoje buvo išleistas stambus albumas ANDRIOLLI su 303 jo kūrinių iliustracijomis. Du albumo autoriai buvo smulkiai ištyrinėję jo asmenį ir kūrybą. Ypač vertingi paskutiniai albumo skyriai, kuriuos pateikiame „Indrajos“ skaitytojams, rodą dailininko humanisto pažiūras, meilę savo gimtajai Lietuvai, tarp jų ir jo minimai motinos gimtinei, kurioje jis lankydavosi daugiausia vienas ar su draugais. Yra rašytinių šaltinių, jog Andriolis, matyt, tėvas skulptorius, jaunystėje mokė garsųjį Lietuvos kryždirbį Vincą Svirskį.

Paskutinė kelionė.

Priešmirtinės akimirkos.

Andriolis atsiminimuose, kurių paskutinisys datuotas 1892 m., jaučiama keista gaida, kartėlis, grėsminga nuojauta...

Visada kupinas gyvybės, kalbus, aktyvus, tų pačių metų pabaigoje Andriolis ėmė pulti į savotišką susimąstymą, kurio anksčiau nebuvo patyręs. Tai buvo prologas mirties tragedijai, kuri įvyko po dešimties mėnesių.

„Kažkas su manimi negerai, bet negaliu to suprasti, – pasakė jis man vieną žiemos vakarą. – Jaučiu, kad manyje vyksta kažkas neįprasto. Kažkokia nematoma ranka pakimba virš manęs; kažkokia keista jėga nuolat kreipia mano mintis į ateitį, kuri man pasirodo miglotas vaizdinys. Kai jie atvyko, man kartais ir anksčiau kildavo abejonių, bet tai truko labai trumpai. Galėjau jų atsikratyti ir pamiršti; dabar viskas visai kitaip... Nuodugniai mane stebėkite ir patarkite, ką su tuo daryti, nes pastaruoju metu net pradėjau truputį mesti svorį, o tai tikriausiai yra blogas simptomas.“

Kai po išsamios apžiūros pradėjau jį raminti, kad nieko rimto, kad panašios psichinės depresijos būseną paprastai lydi svorio kritimas ir ji yra laikina, – nes ligos, kurios auka vėliau tapo Andriolis, simptomai dar nebuvo pastebimi, – jį apėmė dvasingumas, akys nušvito ir buvo aišku, kad jam sublizgėjo viltis.

– Kaip dėl kelionės į pietus? – sušuko Andriolis. – Tai vienintelis būdas išsklaidyti šias juodas mintis. Man reikia kažko, kas užimtų mano mintis ir nukreiptų jas kita linkme. Man reikia saulės.

– Aš neprieštarauju, – atsakiau, – tik nesisivelkite ten į triukšmą, nes jei tai skirta gydymui, turėsite tvarkytis visai kitaip. Jūs sėdėsite Abasijoje ir tik tada, kai atgausite jėgas ir humoro jausmą, judėsite toliau, suprantate, ne anksčiau.

– Suprantu, suprantu, kitaip elgtis galima būtų tik vaikystėje. Na, bet kai eini, eik nedelsiant! – sušuko jis, – juo labiau kad čia visą laiką labai lietinga, o toks šuns metas mane tiesiog žudo.

Andriolis buvo teisingas, nes oro sąlygos jį keistai veikė. Aš taip pat kartais vadinu jį barometru, ir jis tai pripažįsta.

Velenas – jis teisėtai turi teisę į šį vardą. Šviesi saulėta diena pripildė jį džiaugsmo. Tada jis viską metė ir leidosi už pavasario ryto ar saulėtekio; saulėtą dieną jis sugerdavosi šviesą ir šešėlius tarsi fotojuostą, kad vėliau galėtų juos atkurti savo būsimame darbe. Jis jau laukė rytojaus kaip vaikas, kai žvaigždėtas dangus pranašauja rytdienos orus. Jį tiesiog svaigino mintis, kad vieną šviesią dieną išgyvens daugiau...

Kita vertus, tai tapo neįmanoma, kai dangų dengė pilki debesys. Jis praradavo nuovoką, niekas jo neužimdavo, jis be perstojo dejuodavo ir jausdavosi taip prislėgtas, tarsi būtų tikra nelaimė.

Tai buvo esamas spalvų vaikymasis,

Mykolas Elvirijonas Andriolis
vėlyvuoju metu

jis dar troško saulės didybės, jos auksinių spindulių ir šilumos, kuriam reikėjo žiūrėti į tuos nepakartojamo grožio paveikslus, kuriuos kasdien nuo žemės iki dangaus kabina didysis menininkas, vadinamas gamta.

– Taigi į pietus, gydytojau, bet kur? – jis paklausė. – Žinau, kur vyksiu – į Dalmatiją, Juodkalniją ir aplinkinius kraštus. Mane

visada traukė ten, bet dar nebuvo ten nuvykęs į Jonijos salyną ir Atėnus. Tai turi būti nuostabus kraštas.

– Ar pamiršai Abasiją? Juk tai pagrindinis kelionės tikslas, juk turėjai gydytis, kovoti. Tiesa, tiesa, pamiršau, bet, kaip sakote, būtų vaikiška elgtis kitaip. Taigi pailsėkite Abasijoje, tada keliaukite toliau.

Nors pasiruošimas kelionei truko neilgai, mūsų maestro iš įvairių bibliotekų surinko daugybę žinių apie šių kraštų istoriją, taip pat daugybę žemėlapių ir netrukus išvyko į kelionę.

Tai buvo paskutinė jo kelionė, kurių, manau, jis turėjo apie tuziną įvairiose Europos šalyse.

„Słowo“ ir „Kurjer Warszawski“ skaitydavome jo korespondencijas iš kelionės. Kartais šmaikštus savaitraštis „Kłosy“ aprašydavo daugybę gražių vaizdų iš šios įdomios ekskursijos.

Kelionės metu Andriolis pamiršo, tiksliau, stengėsi pamiršti savo negalavimus, nors kartais jautėsi pavargęs ir išsekęs, apie tai tik trumpai užsiminė viename iš savo laiškų, rašytų iš ten. Šie laiskai man visai nepatiko, nes juose jaučiau, kad jų autorius jaučia gilų liūdesį, apie kurį nebuvo pasirengęs prisipažinti.

Praėjo beveik du mėnesiai, kai praėjus savaitei po Velykų, dirbdamas vakaro tyloje, koridoriuje išgirdau pažįstamą balsą.

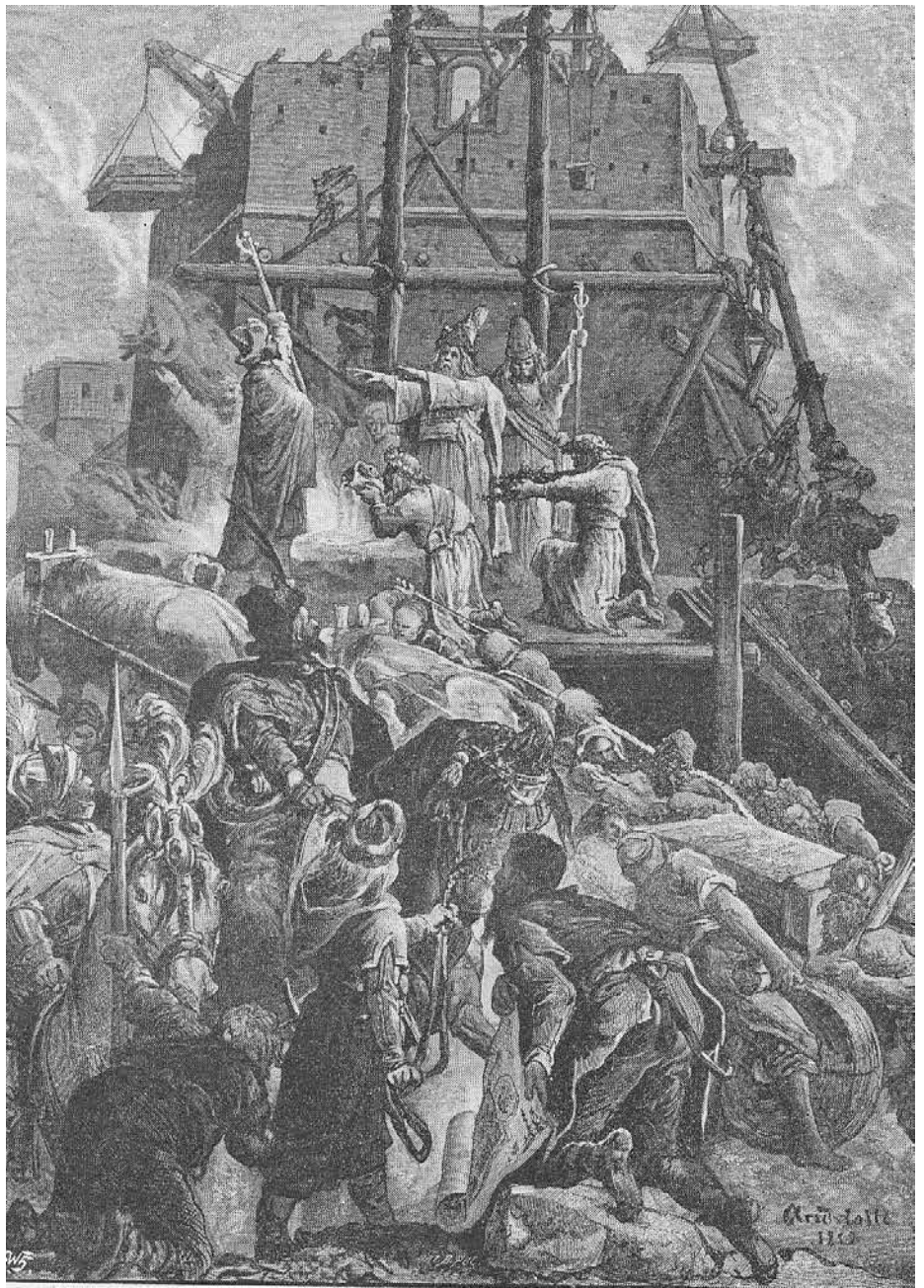
– Tebūnie pagarbintas Jėzus Kristus! Brangusis gydytojau! Eikš, leisk man tave apkabinti, – po akimirkos Andriolis stovėjo priešais mane.

Dar nebuvo spėjęs su juo pasisveikinti, kai jis manęs paklausė:

– Žinote, maniau, kad grįšiu geresnis, bet kol kas nematau didelių pokyčių į gerąją pusę. Pailsėsiu pas tave savaitę, o paskui grįšiu į Pakrantę. Galbūt pavasario oras ir ramybė grąžins man jėgas, nes, sakau jums, man kažkas negerai.

Jis buvo karštesnis ir akivaizdžiai liesnis nei išvykdamas, o keistas nuovargis nepaliko jo veido, nors jis ilsėjosi kelias dienas. Ir kai po kelių savaičių, nesijausdamas geriau, jis vėl atėjo pas mane norėdamas sistemingai gydytis, jau buvo galima suprasti, jog vystosi baisi liga ir kad jo akimirkos suskaičiuotos. Su siaubu pamačiau, kad šis raumeningas organizmas, dar visai neseniai buvęs stipruolis, slenka stačiu šlaitu į mirties bedugnę.

Dalį gegužės ir visą birželį jis praleido Varšuvoje, kur jam buvo taikomas gydymas, kuris, žinoma, dėl tokios ligos kaip vidaus organų vėžys, turėjo būti neveiksmingas pirminis planas išsiųsti pacientą į Slavutą (kurį primygtinai siūlė pats Andriolis), pasirodė neįgyvendinamas dėl sparčiai mažėjančių jo jėgų. Todėl buvo

Dailininko Mykolo Elvirijono Andriolio piešinys „Gedimino pilies statyba“ 1882 m.

pasirinktas artimesnis taškas – Nałęczówi, į kurį pirmosiomis liepos dienomis atvyko ir mūsų vargšas pacientas.

Apsuptas vietinių gydytojų rūpesčio ir meilės, per pirmąsias dvi savaites jis iškart pasijuto šiek tiek geriau, tačiau netrukus taip išseko, kad nebegalėjo nei stovėti, nei vaikščioti, nei net savarankiškai atsistėti.

Čia, t. y. Nałęczowe, jis atsitiktinai sutiko savo vaikystės mergaitę, kurios nematė daugiau nei trisdešimt metų. Ji pakeitė laikinai išvykusią šeimą bei dieną ir naktį atliko visas paslaugas kaip gailėstingoji sesuo.

Ne pro šalį būtų pridurti, kad ši aplinkybė paskatino nupiešti gražų paveikslą keliuose Andriolio nekrologuose.

Peršasi išvada, kad mirusysis turėjo neturėti šeimos ar artimų giminaičių, jei jį prižiūrėjo tik nepažįstami žmonės. Tačiau taip nebuvo.

Gydytojai pasakė, kad ligonio būklė blogėja. Jo sesuo ir dukterėčia, slaugiusios jį visą buvimo Varšuvoje laiką, nedelsdamos atvyko į Nałęczową ir nuo paskutinių liepos dienų iki rugpjūčio 23 d., t. y. iki pat mirties, dieną ir naktį budėjo prie ligonio lovos.

Buvo karšta 1893 m. rugpjūčio 5 diena, kai 9 val. ryto sustojau Nałęczowo stotyje, kad iš ten nuvažiuočiau pas Andriolį,

kelionė siaubingai užsitęsė. Norėjau kuo greičiau jį pamatyti, bet kartu norėjau tą akimirką kuo labiau atidėti, nes žinojau, jog matau jį paskutinį kartą.

Pagaliau atsistojau priešais pono Krawczyńskio namą, esantį pakraštyje prie Bochočnicos kelio. Čia, tamsiame kambaryje viršuje, ilsejosi Andriolis ir tyliai dejavo.

Kai priėjau prie jo, jis išmeigė į mane savo iškalingas, skvarbias akis, kuriose vienu metu buvo matyti gilus skausmas, baimė ir abejonės.

– Ak, tai tu, brangioji, kaip tu, bet kaip galėjai mesti savo pareigas ir dabar, sezono įkarštyje, kai esi labiausiai užsiėmusi, atvykti čia. Na, bet kol esate čia, ačiū.

Tada jis vėl pradėjo kalbėti:

– Jei pamiršote osteologiją, galite prisiminti mane, o jei kam reikia Lozoriaus modelio, sakysite, kad aš jam tarnauju.

Jis ištisė sudžiūvusią ranką, ant kurios, išskyrus odą ir dengiančius kaulus, nieko nebuvo. Tai lydėjo rūsti šypsena, kurios niekada jame nebuvau matęs. Pacientas iš Nałęczowo kalbėjo tik viensikiemeniais žodžiais su didelėmis pastangomis, o liga ir kančia taip iškraipė jo bruožus, kad jei ne jo balsas, nebūčiau galėjęs nieko apie jį prisiminti.

– Kiek kartų man kilo mintis apie mirtį, – sakė jis. – Visada norėjau, kad mane netikėtai ji nustebintų jūroje, kelyje, svaionėje... Drebjau vien nuo minties, mane esančio lovoje... Pažiūrėk, kaip likimas taip sutvarkė, kaip žiauriai su manimi pasielgė. Tragiškiau, baisiau gyventi, dvasia matyti, kaip kūnas nyksta kiekvieną dieną, beveik kiekvieną valandą kentėti... Kenčiu aš, – tęsė jis. – Ar gali būti kas nors tragiškiau, baisiau, jei matau, kad ši akimirka artėja. Ar tai tikrai turėjo būti mano pabaiga, ir dabar, kai mano protas stiprus, aiškus, kai dar galėčiau daug metų dirbti menui? Kaip gali būti, kad aš niekada daugiau nematysiu saulės, kad niekada nebepamatysiu gražios gamtos, kad kūryba, kurios dar tiek daug turiu savyje ir kuria dar tiek daug galėčiau pasakyti, amžiams išnyks kartu su manimi! Dar niekada mano dvasia nebuvo tokia stipri ir gebanti viską suvokti iš pirmo žvilgsnio kaip dabar. Dar niekada man nebuvo taip lengva susikaupti kaip šiandien. Ar visa tai turi logikos? Ar tai ne žaistas, žmogiškoji egzistencija?

– Aš tau ne kartą sakiau, – sušnabždėjo jis tyliai balsu, bet vis stipriau su entuziazmu, kad dailininkui ir apskritai bet kuriam menininkui sunkiausia ne pats kūrinio atlikimas, o idėja, pirminio eskizo sukūrimas, projekcija to, ką kompozitorius su visomis detalėmis priešakyje turėtų matyti savo sielos akimis. Kartais

tai pavyksta lengvai, kartais praeina daug dienų ir mėnesių, kol mintis subręsta ir esate patenkintas savo idėja. Kartais matėte mano raštelius savo portfelyje, nes žinote, kad juose įkalinta dalis mano esybės. Šiandien galėčiau lengvai nupiešti eilę tokių eskizų, iš kurių vėliau būtų sukurti paveikslai. Jau ligos metu mintyse su visomis detalėmis sukūriau keliolika iliustracijų „Dziady“ ir iki rudens turėjau jas pateikti Mickevičiaus šventei, bet kas iš to, kai ši ranka nebegali laikyti pieštuko, o mano kūnas – jau lavonas. Ak! Kodėl aš vis dar negaliu dirbti!

Laikydamas save pasmerktu, Andriolis visą mano viešnagės Nałęczowe laiką mažai kalbėjo apie savo sveikatą, nors nėra žodžių, kuriais būtų galima apibūdinti kančias, kurios jį kankino per pastaruosius kelis mėnesius.

* * *

Po trijų savaitių virš Andriolio kapo šlėmėjo Nolečovo liepos, o ant jo kapo buvo sukrauta krūva vainikų...

Ant šio kapo sudėti vainikai liudijo, kad čia palaidotas žmogus, kuris buvo plačiai žinomas žmonėms, visi jį žinojo, visa tauta jį žinojo, nes Andriolis, kaip ir Grotgeris, Matejko ar Kossakas, buvo nacionalinis menininkas.

Projektai. Testamentas

Nors menas, kurį Andriolis mylėjo labiau už viską, užpildė visą jo gyvenimą, nors per jį jis siekė aukštesnių tikslų, širdyje puoselėjo bendražmogiškus idealus.

Jis buvo labai dosnus žmogus. Tiksliai žinau septynis stambius kūrinius, ku-

riuos jis padovanojo įvairiems tikslams, pavyzdžiui, moksleiviams ir studentams, neturtingiems menininkams, vargšams ligoniams, taip pat apie kelis paveikslus, kuriuos jis padovanojo neturtingoms bažnyčioms. Sunku tiksliai pasakyti, kiek jis paaukėjo be šios sumos.

Jis suteikė pagalbą daugeliui žmonių, apie tai liudija jo palikimo dokumentai.

Tačiau tai buvo ne vienintelis kelias, kuriuo eidamas Andriolis norėjo būti naudingas kitiems. Šis kelias jam buvo per siauras, labiau privataus pobūdžio. Jis norėjo prisidėti prie to, jog būtų sukurta viešoji įstaiga, kuria galėtų naudotis plačioji visuomenė, ir šiuo požiūriu turėjo įvairių projektų.

Paminėsime tik du.

Buvo laikas, kai jis norėjo pusę savo „krantų“ Bžeguose visam laikui paaugoti vasaros stovykloms neturtingiems, silpniems vaikams.

Jis norėjo, kad Bžeguose būtų pastatyta pavyzdinė kolonija, kuri galėtų tapti pavyzdžiu, jei kuris nors turtingas asmuo taip pat norėtų suteikti prieglobstį tokiai naudingai ir institucijai savo teritorijoje.

Tačiau kai atidžiau apsvarsčius paaiškėjo, kad šiai įstaigai suteikus nekilnojamąją turtą iškiltų įvairių sunkumų, Andriolis atsisakė šio projekto, grįžo prie savo pirminės idėjos anksčiau ar vėliau įkurti sanatoriją Bžeguose.

– Ar pagalvojate, kokią vargšę kartą dabar turime? – nuliūdęs pakartojo Andriolis. – Kai kurie iš jų dar nespėjo užsiauginti ūsų, o jie jau pilkėja, prasideda nuplikimas ir keturiasdešimtaisiais metais jie pasensta. Anksčiau nieko panašaus nesate sutikę. Nors vyresni žmonės įpratę be saiko

Mykolas Elvirijonas Andriolio piešinys pagal Adomo Mickevičiaus poemą „Ponas Tadas“

girti savo jaunystės laikus ir smerkti bei niekinti dabartį, kurioje, kaip suprantama, visada esama perdėjimo, dėl kurio reikia būti atlaidžiam, vis dėlto šiuo atžvilgiu, t. y. dėl to, kad šiandien yra daugiau ištvirtimo, mažiau sveikatos ir daugiau ligų, turime pripažinti, kad jie visiškai teisūs.

– Dabartinė karta yra silpnesnė, ir ar žinote kodėl? Todėl, kad ji per mažai gyvena gamtoje, todėl per mažai jaučia jos grožį. Ji nežino, kaip pasinaudoti jaunystės lobiais, kurie ją turėtų traukti – viskas, kas drąsu ir energinga, kas gražu savo turiniu ir forma. O kas gali būti gražiau už amžinai jauną, amžinai besišypsantią gamtą? To nesuprantate, vadinasi, pasenote, nesuprantate gyvenimo. Esate linę pramogauti salonuose, nuobodžiuose susitikimuose ir nereikšminguose pokalbiuose, kuriuose nerandate nei prasmės, nei tiesos. Aš gyvenau tik tada, kai esu už miesto sienų po atviru dangumi, kur matosi miškas, saulė, dangus ir vanduo, kur tave supa ramybė ir tylą. Tiesiog klausykite, ką Dievas sako. Tokioje tyloje smalsiai įtempiu ausį, kad išgirsčiau balsą iš Lietuvos.

Pavyzdžiui, ar kelionės neturėtų įtakos miestiečių sveikatai. Kodėl jie neorganizuoja ekskursijų, užuot miegoję dūmuose ir dulkėse? Juk norėjome išleisti žinyną, bet kai visos pastangos šia kryptimi žlunga, tai niekam neįdomu.

– Kol kalbame apie keliones, kodėl gi jums pagaliau neišvykus atostogauti? Važiutume į Konstantinopolį, tada gali būti kitaip, jei jų mėgstamiausias užsiėmimas yra sėdėjimo sportas, dūminė užiegos atmosfera, kuri pakeičia švelnų mūsų miškų orą. Man tai yra gyvenimas! Laimei, pastaruoju metu berniukai pradėjo judėti: jie irkluoja, šiek tiek sportuoja, užsiima gimnastika, daro ekskursijas su savo „mašinomis“, nors man labiau patiktų, kad jie jodintų žirgais.

Su moterimis tikrai yra blogiau. Parodykite man bent vieną, vienintelę, kuri būtų sveika, kuri nebūtų gydoma, ir aš jums duosiu arklį arba nupiešiu, ko norite, nes man taip lengviau.

– Į Atėnus ir Korfunamo grįžtama per Užbaikalės šalis. Jūs nepažįstate Graikijos saulės, kokia didybė, kokie vaizdai! Bet su tavimi sunku, – tęsė Andriolis, – Tu galvoji metus prieš išvykdamas, o aš, kaip žinai, visada pasirošęs.

– Su vyrais, tai dar pusė blogio, nors visa tai nusivylimas, kartus didžiąja dalimi. Kodėl jūs, gydytojai, nevedate šių isterikų į gimnastiką, plaukimą, lauko žaidimus, vasarą dirbti laukuose ir t. t., nes ar yra kitų būdų pašalinti įvairias kančias, ypač nervines, kurios kaip erkės laiko dabartinę kartą? Sergančios, nervingos motinos tada

turi turėti silpnus sūnus. Būtinai nuolatinis judėjimas gamtoje, gimnastika ir t. t. Aš pats esu geriausias pavyzdys. Vaikystėje buvau toks silpnas, kad kiekvieną akimirką bijodavau dėl savo gyvybės. Buvo sakoma, kad esu panašus į nelaimingą vorą. Penktoje ar šeštoje klasėje, kaip prisimenu, vos galėjau užlipti ant kėdės. Nepaisant tokių priešingybių, šiandien nemanau, kad mane pavadintumėte ligoniu voru...

Jei taip buvo iš tikrųjų, o tuo abejojti nėra pagrindo, nes Andriolio sesuo man tai pakartojo žodis žodiniu, – tai higienos normos rezultatas, pranokęs visus lūkesčius, nes šis „vargšas voras“ virto stipriu, beveik atletu.

Kas iš jo artimų draugų nežinojo, kad Andriolis buvo drąsus sportininkas nuo galvos iki kojų. Jis plaukė ir vairavo valtį kaip zaporožietis, nebuvo arklio, kurį jis neišjodinėtu su balnu, o jo atkaklumas žygiuose su žirgais kėlė baimę.

Jis taip gerai išmanė sporto meną ir visas jo paslaptis, kad ne vienas fechtavimo meistras pagal profesiją negalėjo nuo jo atsilikti.

Bene labiausiai Sienkiewiczzius dievino jį už tai, kad savo monumentaliam epe „Ogniem i mieczem“ Wolodyjowski, kaip jis vadinamas, pavertė vienu iš savo herojų.

– Koks jis būtų didvyris, – pasakė Andriolis, – jei nemokėtų kapoti kaip Wolodyjowskis.

Nenuostabu, kad, atsižvelgiant į šiuos faktus, Andriolis, kuris buvo puikus stebėtojas, pagrįstai pasitikėjo kūno mankšta, įvairiomis sporto rūšimis, o svarbiausia – žmogaus ryšiu su gamta.

– Būtina, kad žmonės išmoktų vertinti gryną orą, būtina juos supažindinti su jo verte, – sakydavo Bžegų šeimininkas. – Jūsų medicinos ateitis slypi tame, be ko negali pagerėti negaliojančios kartos sveikata. Gali būti pašalintos tos įvairios psichopatijos, neurastenijos, kaip jūs jas vadinate, kurios dabar taip dažnai baigiasi Ponu Dievu. Ar nesutinkate su mano nuomone, daktare?

– Žinoma, – atsakiau.

– Tuomet reikia ką nors daryti? Manau, – tęsė jis, vis labiau įsiliepsnodamas ir išsi-verždamas kaip ugnikalnis, – kad vienintelis būdas tai ištaisyti – įkurti kuo daugiau sanatorių. Kiekviena didelė mieste jų turėtų būti labai daug. Kaip sanatorijos būtų įrengtos, tai jau ne mano reikalas, aš tik žinau, kad jų reikia. Aš taip pat žinau iš medicinos, nes jau daugiau nei metus dirbu su jumis (kai buvau gydytojas Menėje, Andriolis, mano tuometinis artimas kaimynas, ne kartą buvo mano puikus pagalbininkas operacijų metu). Tokiose sanatorijose žmonės turi būti gydomi, ir ne kokiais nors bromais, antipirinais ir t. t. Čia turi būti taikomas tik

natūralus metodas, jūs taip gražiai jį pavadinote, bet kuris taip mažai naudojamas. Tegul visi šie nevykėliai vasarą dirba laukuose, pjauna, grėbia šieną, miega tvartuose, o gal net tiesiai po dangumi, a? Ką manote?.. Jūsų ataskaitose skaičiau, jog miegoti sveika atidarius langus. Ženkite dar vieną žingsnį, ir jūsų pacientai galės pagyti. Galiausiai, toli ieškoti nereikia, žinote, kad mano artimiausias kaimynas, atkaklus vegetarizmo apaštalas, dar vadinamas „jarchatu“, miega „jarchate“, kuris nors ir turi visas keturias sienas, bet tik pusę stogo. Ir žinote ką: galbūt būtų gerai įkurti „pataisos koloniją“, tiesa, ne teisine prasme.

* * *

Geriausias to įrodymas – 1893 m. birželio 18 d. Varšuvoje sudarytas jo testamentas. Šiame testamente pirmiausia keliamas sanatorijos steigimo klausimas.

Ir jūs mane pričiupote, nes jis atrodo kaip emigrantas iš katafalko, bet tai jokių būdu nesumenkina principo, kad miegojimas turi būti naudingas. Tačiau juokaudami pakalbėkime apie tai. Sanatorių laukia ateitis. Tvirtai tikiu, kad kada nors, galbūt ne greitai, jos turėtų reformuojantį vaidmenį medicinoje. Mums jų reikia skubiai. Nors mūsų drąsūs irklotojai ir dviratininkai dar viską, kas įmanoma, kad bent dalis negaliojančių žmonių, tai nesumažina sanatorių poreikio. Manysčiau, kad kiekvieno, kurio teritorijoje yra tam reikalingos sąlygos, pareiga sudaryti žmonėms palankesnes sąlygas naudotis tokiomis sąžiningai valdomomis ir nebrangiomis įstaigomis.

– Puikiai pažįstu Varšuvos apylinkes ir galiu jus patikinti, – sakė Andriolis. – Keturių ar penkių mylių spinduliu nerasite miesto, kuris sveikatos, ramybės ir visų kitų palankių sąlygų požiūriu galėtų prilygti Bžegams.

Nelaimingasis menininkas rašo, kad jis įkūrė Bžegus su mintimi ten įkurti sanatorią ir perduoda bylą patikimo asmens, kurį ten nurodo, teismui ir suteikia jam įgaliojimą.

Neįmanoma nepripažinti, kad tiek vėlyvojo „Shores“ savininko motyvai, tiek pats projektas turėjo visas galimybes.

Nors ši kilni mintis negalėjo būti įgyvendinta praktiškai dėl sunkumų, jos buvo pašalintos po jo mirties ir numatyti dar jam gyvam esant, ši aplinkybė nesumenkina didžiojo menininko atminimo, nes išlieka faktas, kad jei Andriolis labai mylėjo meną, jis taip pat mylėjo ir visuomenę, kurios laimės ir sveikatos troško visa siela ir apie tai liudijo savo testamente. <...>

Tęsinys kitame žurnalo numeryje

Parengė Lina Narčienė

Antazavėje žiūrovus žavėjo dviejų šeimos menininkų kūrybos paroda

Vilija VISOCKIENĖ

Žiemiška prieblanda, apgaubusi visus susirinkusius, nušvietė vilniečių menininkų Danguolės ir Edmundo Brogų kūrybos parodą, atidarytą Antazavės dvare praėjusių metų gruodžio mėnesį. D. ir E. Brogos yra Dusetų dailės galerijos menininkai, dalyvauja čia rengiamose parodose, pleneruose. E. Broga kilęs iš Bilaišių kaimo, ten tebestovi ir jo gimtoji sodyba. D. Brogienės šaknys – Dzūkijoje, Valkininkuose.

Jubiliejinė paroda Antazavėje

Parodos atidaryme aikčiojo ir žiūrovai, ir parodą organizavusi, autorius kalbinusi kultūrinės veiklos Antazavės dvare koordinatore Liliana Žutautienė, regėdama spalvų žaižaravimą D. Brogienės autorine šilko technika sukurtuose tekstilės paveiksluose. Abstraktus ornamentinis ritmas, sodrios spalvos, optiškai kintantis vaizdas – viskas lyg iš lietuvių liaudies tekstilės, taip sava, artima, bet nerastumėt čia kopijavimo – meistrės viskas virtuosiškai šilko siūlais perpinta, išjausta savaip, kaip tik ji geba matyti. „Tapyba siūlais“, – taikliai

pavadino autorė savo darbus.

Tekstilininkės, juvelyrės, Vilniaus dailės akademijos profesorės D. Brogienės paroda jubiliejinė, šiemet – menininkės kūrybinės veiklos 40-metis.

„Iš 40 dėstytojavimo metų 20 metų dėstau spalvotyrą. Tad žinau, kaip spalva daro poveikį žmogui, savo žinias naudoju ir kūryboje. Man mano darbas yra meditacija – kuriant visos bėdos, nesklandumai, nemalonumai tiesiog kažkur dingsta, – parodos atidarymo metu kalbėjo D. Brogienė. – Kūrybinį kelią pradėjau nuo tradicinių senųjų gobelenų. Vėliau perėjau prie abstrakcijų,

į kūrybą įpinu baltų simbolių iš lietuviškų audinių, lovatiesių – baltiškai rašyti labai „pasiduoda“ maniškai autorinei technikai. Kartą parodoje žiūrovas paklausė, kodėl darbuose vien aštrios linijos, gamtoje jų tokių nebūna... Pradėjau apie tai galvoti ir nuo 2019 metų paveiksluose atsirado lenktos linijos. Tikiuosi padaryti apvalių darbų seriją ir Dusetose arba Antazavėje surengti dar vieną visiškai naują parodą.“

Apie tekstilininkės kelią menininkė pradėjo svajoti nuo penktos klasės, kuomet į klasės auklėtojos klausimą „kuo norite būti“ ji nedvejodama parašė –

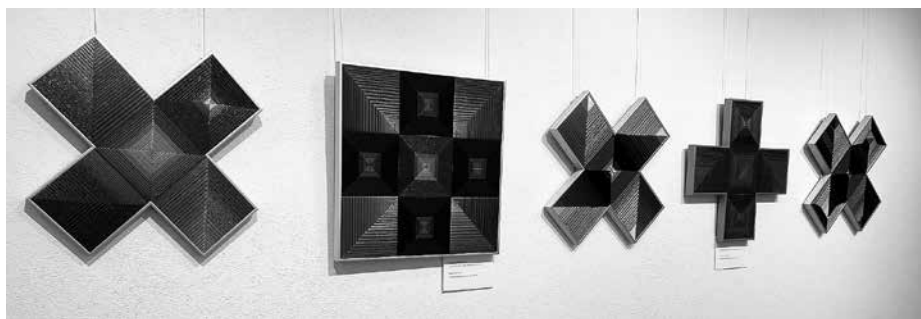
Antazavės dvaro koordinatore Liliana Žutautienė pristatė Danguolės ir Edmundo Brogų (*dešinėje*) kūrybos parodą

„kurti interjero darbus“ (didelį išpūdį jai buvo palikę žurnale pamatyti žymios tekstilininkės Salvinijos Giedrimienės darbai). Po dvidešimties metų klasės susitikime auklėtoja sakė, kad labai retai nutinka, kai vaikas nuo mažens žino, kokį kelią pasirinks.

„Kantri buvau nuo vaikystės. Esu dėkinga mamai, kuri mane labai palaikė, leido po aštuonių klasių stoti į tekstilės specialybę, nors daugelio manymu turėjau baigti vidurinę – mokiausi vien penketais. Auginant vaikus, reikia jiems leisti pajusti, kuo jie nori būti. Viduje jie tai žino, bet bijo pasakyti, nes jaučia spaudimą iš šalies“, – prisiminimais dalijosi D. Brogienė.

Menininkė daro ir papuošalus, kurie kaip ir tekstilės paveikslai kuriami naudojant originalią šilko vyniojimo techniką plokštumoje. Tai sudėtingas darbas, reikalaujantis ypatingai daug išmanymo ir milžiniškos kantrybės. Savo autorinę techniką ji sukūrė prieš 30 metų, pamąčiusi, kaip vyras Edmundas riša žvejybinės museles. Jis ir paskatino šia technika sukurti pirmąsias miniatiūras. Vėliau darbai didėjo, darėsi vis sudėtingesni. „Vyras – mano pirmas kritikas, pirmas patarėjas“, – prisipažino menininkė. Panašiai apie savo žmoną atsiliepė ir vyras: „Vienas kitam patariame, pasitariame ir dažniausiai priename bendrą nuomonę. Smagiausia, kai du žmonės ilgai kartu gyvena ir vis dar turi apie ką šnekėtis“.

Į parodos kuratorės L. Žutautienės klausimus: „Labai stebiuosi, kada tu miegi? Ir studentai, ir vaikai, ir gausybė parodų... Kada viską spėji padaryti?..“ menininkė atsakė šypsodamasi, kad miega, bet ir

miegodama kuria. „Prabundu ir galvoju, ką toliau darysiu?.. Mes visi, dirbantys įvairiuose darbuose, esam savaitgaliniai, atostogų menininkai...“ – prisipažino D. Brogienė.

Vyrą sužavėjo medis

Ilgametis Vilniaus miesto architektas, meno kūrėjas E. Broga miniatiūrinės medžio skulptūrėlės pradėjo drožinėti, kai užklupusi liga nebeleido daryti didelių kūrinių. „Teko padėti pjūklą, kirvį ir paimti peiliuką – pasirenki pagal galimybes. Kur benuvažiuoju, visur drožinėju“, – atviravo E. Broga. Miniatiūras menininkas kuria iš kietos medienos. Kaip pats sakė, jam didelį išpūdį yra palikusios japonų necke – laimę nešančios medinės skulptūrėlės. Jo drožinių kompozicijos stebina išmone, plastiškumu, kruopštumu, filosofinėmis mintimis. Menininko sukurti unikalūs mediniai papuošalai su pirmykščio žmogaus, toteminių gyvūnų atvaizdais – gali būti nešiojami ir kaip amuletai, ir kaip prabangūs aksesuarai, nes juose panaudotas ir metalas, gintaras.

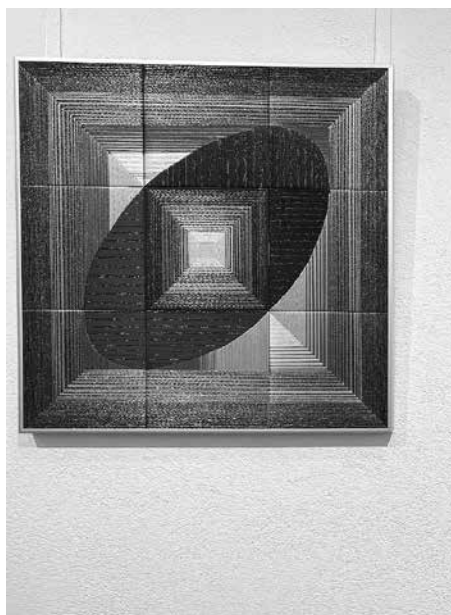
Sveikindamas parodos autorius, Kultūros centro Dusetų dailės galerijos direktorius Alvydas Stauskas džiaugėsi

estetiška, gražiai išeksponuota, labai išpūdinga paroda, taip tinkančia dvarui. „Kaip džiugu, kad Kalėdas sutiksime su tokio dviem puikiomis, viena kitą papildančiomis parodomis. Skambantys, muzikalus šie darbai – dailėje, kaip ir muzikoje, labai svarbu ritmas, darnos pojūtis“, – sakė Dusetų dailės galerijos vadovas.

Norai kurti

Kai L. Žutautienė renginio pabaigoje abiejų parodos autorių paklausė, ką jie dar norėtų pasakyti, menininkai tylomis susižvalgė. „Dažnai klausiam savęs, kam to reikia... darai, darai, o kam... Po parodos jautiesi lyg nusimetęs kažkokią naštą. Praeina kažkiek laiko, ir vėl kyla noras dirbti, kurti. O jei praleidi dieną nieko nedarydamas – taip vakare pikta būna ant savęs, kad tuščiai diena praėjo“, – atviravo E. Broga.

Menininkai, anot L. Žutautienės, privalo kurti, nes tai Dievo duota. Neišduoti savo kelio, dalytis kūryba – tai sunki, o kartu ir labai džiugi lemtis. Apie tai ir skambėjo ši unikali paroda, kurią Antazavės dvare galima buvo aplankyti iki 2023 metų sausio mėnesio pabaigos.

Vievyje – uteniškių paroda, puoselėjanti istoriją

Valdas MINTAUČKIS

Vievyje, mieste tarp keturių Lietuvos sostinių (Kernavės, Trakų, Kauno ir Vilniaus), dar dažais kvepiančiame kultūros centre direktorė Audronė Stepankevičiūtė miesto gyventojams ir istorijos puoselėtojams pristatė uteniškės Jolitos Gradauskaitės-Levčenkienės paveikslą, pavadintą Žalgirio mūšio „Miniatūra“, ir Valdo Mintaučio dokumentinės fotografijos parodą „Akmenyje iškalta atmintis“, pasakojančią apie paminklo idėjos atsiradimą.

Direktorė pristatė ir renginio svečius: šios idėjos autorių ir įgyvendintoją dim. plk. Romą Žibą, Lietuvos kariuomenės Strateginės komunikacijos departamento karininką mjr. Donatą Mazurkevičių, dvylika metų Žalgirio mūšio rekonstrukcijose kuriantį Vytauto Didžiojo sceninį paveikslą.

Sausio dešimtoji į vieną istorinę grandinę sujungė keturias datas: 1410 metais Žalgirio lauke vykusias kautynes, pakeitusias tuometinės Europos politinį veidą, grandiozinį 2010 metais vykusį mūšio 600-ųjų metų minėjimą, 2020 metais pastatytą paminklą „Nuo lietuvių tautos už bendrą pergalę“ ir Sausio 13-ąją ant laisvės aukuro sudėtas aukas.

Paminklo idėjos autorius R. Žibas papasakojo, kaip metęs tarnybą sovietų armijoje, atvyko į Vilnių ir įsijungė į atgimstančios Lietuvos karinių struktūrų kūrimą, o 2005 metais, pasiūstas į diplomatinę tarnybą gynybos atašė Lenkijoje, Čekijoje, Slovėnijoje, Slovakijoje ir Vengrijoje, dažnai lankėsi mūšio vietoje, komunikavo su vietinės valdžios atstovais.

2005 metais, pirmą kartą vykdamas į mūšio vietą, Užsienio reikalų ministerijoje pasiteiravo, ar mūšio rekonstrukcijoje bus lietuvių karių. Gavo atsakymą, kad Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei atstovauja Baltarusija. Kalbant bokso terminais, tai buvo smūgis į saulės rezginį.

Buvo sutarta, kad prie šio klausimo bus grįžtama, ir po savaitės iš Užsienio reikalų ministerijos gavo žinią, jog mūšio inscenizacijoje dalyvaus būrys Karo akademijos kariūnų, aprengtų to laikotarpio šarvais. Dabar šią misiją vykdo Garbės sargybos kuopos kariai.

Kilo paminklo idėja, prie kurios galėjo grįžti tik 2018 metais, ja pasidalijo su Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos vadu Perliu Vaisieta, aptarė detales, įvairiuose renginiuose pradėjo rinkti lėšas.

Pasirinktas skulptorius Valentinas Šimonėlis pasiūlė draugo Alfredo Aiduko palaukėję dūlėjusį akmenį, labai tinkamą šiai idėjai įgyvendinti. Akmens pirkti nereikėjo – jį A. Aidukas padovanojo.

Pristatydama išpūdingo dydžio paveikslą dailininkė J. Gradauskaitė-Levčenkienė kalbėjo: „Esu gimusi su teptuku rankoje, tačiau

Žalgirio mūšio „Miniatūros“ fragmentas

to neįvertinau. Ilgus metus tai buvo hobis. Esu animalistinio žanro kūrėjas – žirgas man tobuliausias Dievo kūrinys, tačiau nevengiu tapyti naturmortų. Kaip kilo „Miniatūros“ idėja? Menininkas mato vaizdus ir perkelia į drobes, o šiuo atveju sutikau istorikus, pakeitusius mano gyvenimą ir pastūmėjusius į istorinį žanrą.“

D. Mazurkevičius trumpai apžvelgė didelį istorinį tarpinį, gausiai iliustruodamas nuotraukomis pasakojo linksmus nuotykius iš mūšių rekonstrukcijų istorijos, Vievio gimnazijos mokiniams ir dalyviams ekspromtu uždavinėjo klausimus, vedė mini viktorinas, dovanojo istorinio turinio brošiūrą.

Pasakojimą apie dokumentinio fotografijų ciklo „Akmenyje iškalta atmintis“ atsiradimą ir renginio nuotaiką pagyvino Vievio meno mokyklos mokytojų muzikavimas, talentingų dainorėlių dainos, smuikininkių ir akordeonininkių trio atlikti muzikos kūriniai.

Parodą Vievio kultūros centre galima buvo apžiūrėti iki kovo 1 d.

Parengė Lina Narčienė

Dailininkė Jolita Gradauskaitė-Levčenkienė (trečia iš dešinės) sakė, kad sutikti istorikai pakeitė jos gyvenimą ir pastūmėjo į istorinį žanrą

Parodoje „Žirgas mene“ – išskirtinė įvairovė

Vilija VISOCKIENĖ

2023 metai Lietuvoje paskelbti Žirgo metais, tad ir dėmesio šiam gyvūnui skiriama žymiai daugiau. Vasario 18 dieną Kultūros centro Dusetų dailės galerijoje buvo atidaryta tarptautinė paroda „Žirgas mene“, kurioje neregėta žanrų įvairovė. Tapyba ir fotografija, skulptūra ir grafika, koliažai ir tekstilė – viskas darniai parodų salėse bei fojė sutilpo, o tuo pasirūpino ilgamečiai tradicinės parodos, skirtos žirgo vaizdavimui mene, kuratoriai menininkai Alvydas Stauskas ir Normantė Ribokaitė.

Parodą atidarė, jos dalyvius, gausiai atvykusius tiek iš Lietuvos, tiek iš Latvijos, pristatė bei visiems jiems naujutėlį parodos katalogą „Žirgas mene“ įteikė Kultūros centro Dusetų dailės galerijos direktorius ir parodos kuratorius A. Stauskas. Sveikinimo žodžius autoriams, parodos organizatoriams bei gausiai susirinkusiems žiūrovams tarė Zarasų rajono savivaldybės meras Nikolajus Gusevas, Zarasų rajono savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotojas Gediminas Gaidamavičius, Dusetų seniūnijos seniūnas Darius Steponavičius.

Parodos atidarymas vyko Žiemos šventės metu. Tą dieną Dusetų mieste LR Seimo Pirmininko pavaduotojas Paulius Saudargas oficialiai paskelbė 2023-uosius Žirgo metais. Vyko žirgų paradas, buvo apdovanoti jame pasirodę raiteliai, važnyčiotojai. Dusetose, pievelėje priešais ambulatoriją, skulptorius Algirdas Gaižauskas „paleido“ ganytis išpuodingą metalinį žirgą. Šalia liko stovėti ir autoriaus prieš keletą metų iš medžio vytelių pagaminta žirgo skulptūra, tebetraukianti Dusetų gyventojų ir svečių dėmesį, bet jau vis labiau linkstanti prie žemės, tačiau kol kas nepasiduoanti vėjo gūsiams – gražiai šis žirgelis mums kalba apie ištvermės, kantrybės galią ir primena apie visa ko laikinumą skubančio laiko tėkmėje.

Parodoje eksponuojamuose kūriniuose didingas, be galo įvairus, žemiškas ir metaforiškas žirgo pateikimas. Eiklieji ristūnai su vėju karčiuose ir ugnimi akyse, ramūs ir ištvermingi sunkiasvoriai arkliai, fantastiški, iš legendų atėję – visi jie išaukštinti, išglostyti teptukais, išminkyti molyje, išskaptuoti iš medžio, išlankstyti iš plieno vielų, įamžinti fotografijose su didžiausiu išsijautimu ir dėmesiu žirgo formai bei charakteriui.

Žirgą mylėti turime už ką – keliasdešimt tūkstančių metų jis lydi žmogų, yra ir jo draugas, ir nepakeičiamas pagalbininkas. Jei ne žirgas, ir žmonijos istori-

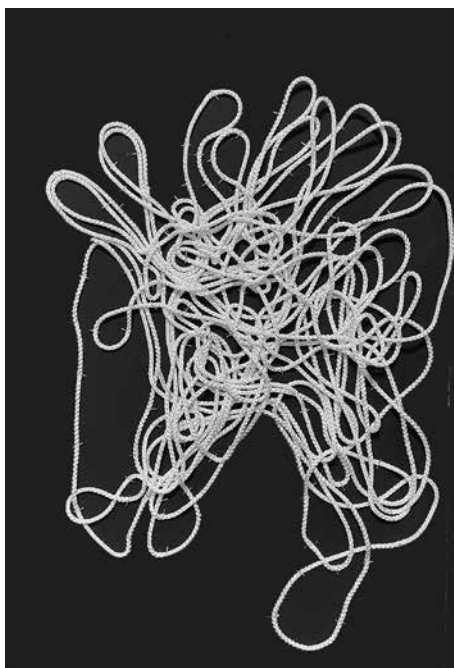

Savo naująjį kūrinį Dusetose visuomenei pristatė Algirdas Gaižauskas

ja būtų visai kitokia. Žirgo archetipas – vienas iš labiausiai žinomų, jis susijęs su laisve, grožiu ir jėga. Žmogaus troškimas būti laisvu, pasitikėjimas savo jėgomis, grožio pajautimas, noras keistis, permainų siekis – gal tai žirgas žmogų

to išmokė per tūkstantmečius...

Parodoje dalyvavo 42 autoriai: dailininkai Artūras Braziūnas (Vilnius), Jonas Kazlauskas (Vilnius), Remigijus Janušaitis (Birštonas), Rimvydas Pupelis (Kaunas), Rima Leipuvienė (Vilnius),

Normantės Ribokaitė „Vėlyje“

Edvins Krūminš „Žirgo portretas“

Jolita Gradauskaitė-Levčenkienė
„Šokio kūry“

Vilmantas Adamonis „Žirgas“

Normantė Ribokaitė „[sibridės“

Romualdo Pučekas diptikas „Agresija“

Rima Leipuvienė „Tarpanas“

Jolita Šlepetienė (Ukmergė), Ilona Žvinakienė (Panevėžys), Ramunė Sladkevičiūtė-Dainienė (Zarasai), Eglė Lipinskaitė (Marijampolė), Saulius Kruopis (Vilnius), Arvydas Bagdonas (Vilnius), Virginija Kalinauskaitė (Vilnius), Nijolė Sitonytė (Šiauliai), Jolita Gražauskaitė-Levčenkienė (Utena), Irmėna Dūdėnienė (Vilnius), Vilmantas Adamonis (Vilnius), Algirdas Gaižauskas (Dusetos), Violeta Gasparaitis (Dusetos), Miglė Kosinskaitė (Kaunas), Romualdas Pučekas (Dusetos), Edvins Krūminš (Ryga, Latvija) bei fotografai Linards Onzuls (Daugpilis, Latvija), Inese Grižane, (Ryga, Latvija), Slobodan Čavis (Simanovci, Serbija), Irina Melikjan (Klaipėda), Stasys Povilaitis (Panevėžys), Zaiga Šteina (Ryga, Latvija), Ineta Freimane (Ryga, Latvija), Dainis Ozols (Ryga, Latvija), Silvia Danelsonė (Ludza, Latvija), Alex Kharvat (Rivne, Ukraina), Oleg Kutskiy (Odesa, Ukraina), Vilija Visockienė (Dusetos), Regina Barzdaitė (Dusetos), Ramunė Bernotaitė (Šiauliai), Ilze Onzule (Daugpilis, Latvija), Rimantas Bikulčius (Salakas), Daiva Šeibelienė (Šiauliai), Marite Melnika (Ryga, Latvija), Eduards Kapsa (Jelgava, Latvija), Eženija Freimane (Ryga, Latvija), Algimantas Navickas (Zarasai).

Parodoje dalyvavo menininkai (iš kairės) Normantė Ribokaitė, Edvins Krūminš ir Romualdas Pučekas

Aukštaitijos metų atidarymo šventėje užsimota šio regiono sostinę perkelti į Uteną

Jurgita ULKIENĖ

Paskutinį vasario penktadienį Švenčionių miesto kultūros centre (toliau – ŠMKC) vyko ypatingas renginys – tądien ne tik oficialiai buvo atidaryti atmintini Aukštaitijos metai, bet ir pagerbtas bei pasveikintas 2022 metų Nacionalinės Jono Basanavičiaus premijos laureatas Jonas Vaiškūnas. Daugiau nei keturias valandas trukusiose iškilmėse nestigo nei iškilmingų kalbų, nei istorinių pranešimų, nei nuoširdžių palinkėjimų, nei muzikinių sveikinimų Aukštaitijai ir renginio dalyviams.

Metas pasidžiaugti Aukštaitija ir aukštaičiais

Aukštaitijos metai paskelbti pabrėžiant, kad 2023 metais sukanka 700 metų nuo pirmojo reikšmingo Aukštaitijos vardo pagarsinimo tarptautinėje erdvėje. 1323 metais Lietuvos valdovas Gediminas ir Didžiojo kunigaikščio taryba spalio 3 d. sudarytoje taikos ir prekybos sutartyje su Livonijos ordinu (Livonijos vyskupais, Rygos miestu, Danijos karaliaus vietininku Šiaurės Estijoje bei jo vasalų pasiuntiniais) užrašė: „Štai tos žemės, kuriose mes nustatėme taiką: iš mūsų pusės – Aukštaičių ir Žemaičių žemė (lant to Eusteythen unde Sameyten), Pskovas ir visi Rusinai, kurie yra mūsų valdžioje...“. Šią sutartį patvirtino popiežius, prisakydamas visiems jos laikytis.

Aukštaitijos metai – puiki proga atkreipti dėmesį į savitus Aukštaitijos papročius (sąkytinį ir muzikinį folklorą, kulinarinį paveldą, tradicinius amatus ir verslus, kalendorinius ir kitus papročius, tarmę ir patarmes),

aktualizuoti jų išsaugojimą, pasidžiaugti stipria šio krašto žmonių etnoregionine savimone.

Nalšios muziejaus, ŠMKC, Etninės kultūros globos tarybos (toliau – EKG), Aukštaitijos EKG ir rengėjų pagalbininkės Švenčionių rajono savivaldybės organizuotas iškilmės archajiškais, senus laikus menančiais ragų garsais atidarė Biržų „Saulės“ gimnazijos folkloro ansamblio „Saulalė“ ragų pūtėjų grupė (vadovė Nijolė Kaulinienė) bei nuostabių šokių pademonstravusi ŠMKC dainų ir šokių ansamblio „Aukštaitija“ šokėjų grupė (vadovės Agnė Paulavičienė ir Jolanta Razmienė).

Šių dienų įvykiai privertė susimąstyti

Švenčionių rajono savivaldybės meras Rimantas Klipčius pasveikino visus susirinkusius į renginį ir priminė, jog Švenčionių miestas ne tik yra vaizdingoje vietovėje, bet ir turi labai turtingą istoriją. „Aukštaitija yra tas kraštas, kuris ilgą laiką formavo

Lietuvą, todėl šiandien bus nuostabu išgirsti žmonių, mylinčių Lietuvą ir Aukštaitiją, minčių, pasidalijimų ir istorijų, – kalbėjo meras. – Žvelgdami į savo brolių ukrainiečių kovą dėl savo krašto, turbūt suprantame, kaip svarbu žinoti savo šalies istoriją, mylėti savo kraštą ir žmones, kaip svarbu būti susitelkus. Tikiu, kad šiandien čia susirinko visi, mylintys Aukštaitiją.“

Lietuvos Respublikos Seimo narys, Kultūros komiteto pirmininko pavaduotojas Robertas Šarknickas prisipažino, jog nors pats ir nėra aukštaitis, bet su šiuo etniniu regionu yra labai glaudžiai susijęs. „Aukštaitija man paliko gilų pėdsaką dėl pilietiškumo, patriotiškumo, – prisipažino Seimo narys. – Augau paprastų, savo kraštą, papročius, dainą ir šokį mylinčių globėjų aukštaičių šeimoje. Aš visa tai mačiau ir tai mane ugdė kaip vaiką suprasti, kas yra Lietuva, kas yra žodis, kuris gali apginti laisvę ir išsaugoti pamatines Lietuvos vertybes. Mano biografijoje Aukštaitija liks amžinai,

Į Švenčionių miesto kultūros centrą atidaryti Aukštaitijos metų atvyko gausi uteniškių delegacija

Laureatą sveikino buvęs jo astronomijos mokytojas Albertas Dinda ir Švenčionių Zigmo Žemaičio gimnazijos bendruomenė

kiek aš tęsiu čia savo kelionę.“

Kad atsiskleistų Aukštaitijos gyvybė

EKGT pirmininkė etnomuzikologė, etnochoreologė doc. dr. Dalia Urbanavičienė, prieš skaitydama pranešimą „Aukštaitijos reikšmė, praeitis ir dabartis“, atkreipė dėmesį, jog EKGT, skelbdama regionų metus, norėjo, jog Lietuvos visuomenė labiau pažintų etnografinius regionus, todėl 2019 metais savo metus minėjo žemaičiai, 2022 metais – Sūduva, o šiemet – aukštaičiai, dzūkai (Dainava) ir Klaipėdos krašto žmonės.

„Visi Lietuvoje jau žino Vilniaus 700 metų pagarsinimo jubiliejų, bet kad kartu su Gedimino laiškais pirmąkart buvo pagarsinta ir Aukštaitija, tą žinojo nedaug kas, – kalbėjo D. Urbanavičienė. – Aukštaitijos metai turėtų atskleisti visą Aukštaitijos gyvybę.“

Etnomuzikologė pastebėjo, jog nemaža istorikų dalis laikosi nuomonės, kad pirminė aukštaičių teritorija apėmė Nevėžio baseiną su Nemuno vidurupiu nuo VI a. iki pat Lietuvos valstybės susidarymo, o istorikas ir archeologas Mindaugas Bertušius šioje Lietuvos žemėje išskiria kelias aukštaičių žemes: Veliuoną, Krekenavą, Kauną, spėtina, kad priklausė ir Ariogalos-Betygalos žemei.

Archeologas Eugenijus Jovaiša savo tyrimuose pabrėžia, jog tuometinių aukštaičių nevertėtų tapatinti su lietuvių gentimi, kilusia iš rytų galindų, gyvenusių Okos ir Ugros upių baseinuose, kurie VI a. pirmiausia įsitvirtino Rytų Lietuvoje, o XII a. prie Šventosios, Neries ir Žeimenos upių įtvirtino savo žemes – svarbiausią Lietuvos, didžiausią Našios ir Deltuvos. Spėjama, kad lietuvių genčiai priklausė ir Neries

žemė. Dabar Aukštaitijai priskiriame ir Sėlos žemę, bet būtent lietuvių gentis X–XII a. palaipsniui užėmė pietinę Sėlos dalį, prijungdama rytinę jos pusę prie Našios, pietinę – prie Deltuvos, o vakarinę – prie Upytės žemės, kuri ilgainiui irgi buvo priskirta Aukštaitijai.

Aukštaičiai plus lietuviai lygu Lietuva

Anot EKGT pirmininkės, visi žinome, kad XIII a. pradžioje atsiradusią Lietuvos valstybę kūrė aukštaičiai ir lietuviai, suvieniję savo žemes. Vėliau prie šių žemių, kaip prie pagrindo, buvo prijungti dainavai, dalis jotvingių ir sūduvių, žemaičiai ir žiemgaliai.

Aukštaičių vardas žinomas nuo XIII a. pabaigos iki XV a. vidurio, pagarsintas 1323 m. Gedimino laiškuose. Vokiečių šaltiniuose jis paminėtas labai įvairiomis formomis XIV–XV a. Labiausiai žinome Vytauto Didžiojo 1420 m. lotyniškame rašte Šventosios Romos imperatoriui paminėtus aukštaičius siejant su žemaičiais. Jis rašė: „Žemaičiai Lietuvą vadina Aukštaitija, t. y. aukštesnė žemė iš žemaičių žiūrint“.

D. Urbanavičienė pastebėjo, kad po Vytauto laikų aukštaičių etnonimas išnyko iš vartosenos – dichotomiją aukštaičiai ir žemaičiai pakeitė dichotomija žemaičiai ir lietuviai. Lektorė svarstė, kad taip galėjo nutikti dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) administracinių reformų, pradedusių nuo XV a. ir panaikinusių ne tik aukštaičių, bet ir senųjų baltų genčių pavadinimus, išskyrus žemaičių, turėjusių savo atskirą administracinį vienetą – Žemaičių seniūniją. Senajai lietuvių genčiai priklausiusių Našios ir Lietuvos žemių pagrindu buvo suformuota Vilniaus kunigaikštystė, vėliau pavadinta vaivadija. Trakų

kunigaikštystei buvo priskirta aukštaičių genties susiformavimo teritorija Nevėžio upės baseine, taip pat rytiniai žiemgaliai, Upytės žemė, dalis sūduvių ir jotvingių. Žemaičių seniūnijai be žemaičių buvo priskirti Nemuno vidurupio aukštaičiai, dalis sūduvių ir vakariniai žiemgaliai.

Etnografinių regionų atsiradimas

Aukštaitijos vardas grįžo tik XIX a. Kaip pirmąjį galima įvardyti Simoną Daukantą, kuris 1845 m. leidinyje „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ kalbėjęs siejo su aukštaičiais. Bet aukštaičius pirmasis įvardijo vokiečių kalbininkas Augustas Šleicheris, kuris 1856 m., remdamasis senąja Vytauto laikų dichotomija, lietuvių kalbą padalijo į dvi tarmes – aukštaičių ir žemaičių.

XX a. pradžioje pradėjo formotis etnografinių regionų samprata, o skirstymas į etnografinius regionus pirmą kartą paminėtas Antano Smetonos 1914 m. straipsnyje „Lietuvos etnografijos ribos“.

Aukštaičiai atsiranda Kazio Šimonio skirstyme 1934 m., kur jis įvardijo aukštaičius, žemaičius, dzūkus ir Mažąją Lietuvą. Antanas Tamošaitis 1939 m., klasifikuodamas tautinius drabužius, ko gero pirmasis pakeitė senąjį pavadinimą aukštaičiai į naujądarą Aukštaitija. Šalia to jis dar skyrė Vilniaus, Klaipėdos kraštus, Žemaitiją, ir Suvalkiją, kurią suskirstė į zanavykus, kapsus ir dzūkus. Etnomuzikologė Jadvyga Čiurlionytė 1938 m. lietuvių liaudies dainų rinkinį suskirstė į aukštaičių, dzūkų, suvalkiečių ir žemaičių dainas.

Pasak etnomuzikologės, sovietmečio pradžioje buvo vengiama etnografinių regionų pavadinimų. 1964 m. Aleksas Stanislovas Girdenis ir Zigmas Zinkevičius,

tęsdami ankstesnį įdirbį, tarmių klasifikaciją suskirstė į aukštaičių – rytų aukštaičių, vakarų aukštaičių (dabar įvardijamų Suvalkija ar Sūduva) ir pietų aukštaičių (dabar – Dzūkija arba Dainava) ir žemaičių. Ši klasifikacija vėliau tapo pagrindu kitiems mokslo darbams ir mokymo programoms. Galutinius taškus, kokie Lietuvoje yra etnografiniai regionai, sudėliojo Lietuvos liaudies buities muziejus Rumšiškėse, įkurtas 1966 m. Čia buvo Aukštaitija, Dzūkija, Žemaitija ir Suvalkija.

Siūloma keisti herbą

Anot D. Urbanavičienės, net ir išnykus iš vartosenos seniesiems baltų pavadinimams po LDK administracinės reformos, jų pėdsakai išliko kultūros paveldė, ypač nematerialiajame – dainose, tarmėse, papročiuose, drabužiuose.

Kas yra sąvoka etnografiniai regionai, tai, kad ji aprėpia baltų genčių palikimą, buvo įteisinta 1999 m. Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatyme, jame 2016 m. atsidūrė ir visų etnografinių regionų pavadinimai.

EKGT pirmininkė prabilo ir apie Aukštaitijos herbą, kuris 2006 m. buvo suskubtas suderinti su Lietuvos heraldikos komisija, norint pasivyti žemaičius. Bet galutinio patvirtinimo iš Prezidento kol kas sulaukė tik Suvalkijos (Sūduvos) herbas. Anot lektorės, dabartinis Aukštaitijos herbas pernelyg panašus į Panevėžio, Vilniaus apskrįčių, Vilniaus rajono savivaldybės ar net Lietuvos herbus, todėl EKGT Aukštaitijos regione nusprendė, jog jis netinkamas –

suabejota dėl Vyčio, herbo spalvų, angelų ir lotyniško užrašo. Vietoj dabartinio su Lietuvos heraldikos komisija suderinto herbo siūloma Aukštaitijos herbu pasirinkti baltą laisvą žirgą raudoname fone. Lotynišką užrašą siūloma keisti į lietuvišką „Aukštaitija – šventa protėvių žemė“, o vietoj herbo skydą laikančių angelų siūloma rinktis ažuolo arba ąžuolo šakų simbolius – juk čia auga Stelmuzės galiūnas.

Nauja Aukštaitijos sostinė

Utenos kultūros centro direktorius Erikas Druskinas į publiką prabilo tarmiškai. Anot jo, Utenoje per Užgavėnes, gerai pašventus ir pasilinksminus, buvo nuspręsta, kad Aukštaitijos sostinė turi būti perkelta iš Panevėžio į Uteną, taigi, patvirtinta ir Aukštaitijos Konstitucija, kurią direktorius ir perskaitė. Kartu su Aukštaitijos Konstitucija E. Druskinas įteikė dovanų duonos ir medaus Nalšios muziejaus direktorei Alytei Šiekštelienei, ŠMKC direktoriui Aurimui Baliukoniui, EKGT pirmininkei D. Urbanavičienei ir J. Vaiškūnui.

Iš Anykščių krašto kilęs Lietuvos istorijos instituto mokslo darbuotojas, istorikas dr. Tomas Baranauskas, skaitydamas pranešimą „Aukštaitija viduramžių Lietuvos valstybėje“, atskleidė, kas yra Aukštaitija ir apibrėžė jos įtaką Lietuvos valstybės formavimuisi.

Anot istoriko, XIX a. neatidžiai išvertus ir neteisingai interpretavus tos pačios Gedimino taikos sutarties, kurioje ir buvo pirmą kartą paminėta Aukštaitija, popiežiaus patvirtinimą suprasta, kad Gedimino

valdas tuo metu sudarė trys žemės – Lietuva, Aukštaitija ir Žemaitija, nors iš tiesų tekste buvo rašoma: „Karaliaus Lietuvos, kurios žemės yra Aukštaitija, Žemaitija ir t. t.“ Toks neteisingas interpretavimas davė peno archeologams klaidingai pavadinti skirtingas Lietuvos archeologines kultūras, tai neleistinai iškreipė Aukštaitijos vaizdinį.

Aiškindamas skirtingų istorikų minimas Lietuvos žemių ribas skirtingais istoriniais laikotarpiais, T. Baranauskas pabrėžė, kad Lietuva viduramžiais buvo dalijama į dvi dalis, o tai kas nebuvo Žemaitija, buvo Aukštaitija.

XIX a., pasak istoriko, Aukštaitijos ribos labai susitraukė. Mikalojaus Daukšos rašytas „Katekizmas“ ir kiti raštai neva buvo parašyti lietuvių kalba, iš tiesų tai buvo žemaičių kalba arba vakarų aukštaičių tarmė. „Vakarų aukštaičių tarmė LDK rytų aukštaičių, lietuvių, Vilniaus vyskupystės gyventojų supratimu, yra žemaičių kalba, – pastebėjo lektorius. – Vėl turime sąvokų painiavą ir persislinkimą. Kokia kalba aš dabar kalbu? Bendrine kalba, bet ji sukurta vakarų aukštaičių tarmės pagrindu. Vadinasi, pagal XVII a. sampratą, aš labiau kalbu žemaitiškai. Aukštaičių tarmė yra truputį kitokia.“

T. Baranausko teigimu, etnografinis žemėlapis labai priklauso nuo tarmių žemėlapių. Itin neaiškios ribos, lektoriaus teigimu, yra tarp Aukštaitijos ir Dzūkijos. „Yra pietų dzūkų tarmė, kuri turi tam tikrą istorinį pagrindą, nes tai yra Trakų kunigaikštystės tarmė, – aiškino istorikas. – Bet kad Vilnių būtų galima priskirti Dzūkijai... Tai tada Vilnius – Dzūkijos sostinė. Bet Vilnius buvo ir yra Lietuvos sostinė.“ Lektorius pabrėžė, jog į šiaurę ir į pietus nuo Švenčionių rajono neabejotinai yra Aukštaitija, nors kai kurie etnografiniai žemėlapiai šį faktą pateikia kitaip.

Poetiška aukštaičių siela

Panevėžio kraštotyros muziejaus vyr. muziejininkė Vitalija Vasiliauskaitė, skaičiusi pranešimą „Tradicioniniai aukštaitiškos savasties ženklai“, pabrėžė, kad Aukštaitija yra labai didelis ir margas regionas, todėl net važiuojant beveik 200 kilometrų iš Panevėžio lygumų į kalvotus Švenčionis jau pasimatė, kaip skiriasi tie patys aukštaičiai. „Akyse keitėsi peizažas, namų struktūra, laukus keitė kalvos, girios ir kuo arčiau Švenčionių buvome, tuo labiau jautėmės esančios kitame krašte“, – prisipažino muziejininkė.

Anot jos, labai skirtingus ir skirtingomis patarmėmis, šnektomis kalbančius aukštaičius sieja vienodas grožio ir gėrio pajautimas, vienodai ryškiai geltonai dažomi namai, moterų ryšimas baltas nuometas arba

Joną Vaiškūną sveikino (kairėje) Etninės kultūros globos tarybos vyriausioji specialistė Aukštaitijos regionui dr. Regina Mikštaitė-Čičiurkienė ir uteniškė Dalia Urbonienė

nuometėlis, šviesūs ir ryškūs tautiniai drabužiai, pinamos pintinės juostos, o geriausiai aukštaičio būdą bei sielą apibūdina nuo Svėdasų krašto kilusio Juozo Tumo-Vaižganto ištrauka iš vieno kūrinio: „<...> tai buvo gyvas aukštaičiuikas, pašvenčių dainius poetas širdyje. Niekas už jį labiau nemėgo ir nemylėjo gimtinės vietos. <...>“. Gal todėl daugybė iškilių poetų yra kilusių iš Aukštaitijos – nuo Antano Barausko, Pauliaus Širvio, Jono Strielkūno, Jono Aisčio, Antano Miškinio iki Elenos Mezginaitės.

Muziejnininkė pasakojo, jog mitologijos tyrinėtojas Norbertas Vėlius baltų pasaulėžiūros matmenyse yra apibrėžęs skirtumus tarp aukštaičių ir žemaičių pasaulėvokos ir iškėlęs aukštąją, dangiškąją natą, būdingą aukštaičiams – jie ir kryžius stato aukščiausius, ir turi Aukštojo kalną, ir dainas veda aukštai. O aukštumas, atgręžtas į šviesą – šviesūs ir ryškūs tautiniai drabužiais su daug baltos spalvos, šviesiai dažomi namai. „Polinkis į šviesą yra aukštaičio prigimtyje, tai suteikia jo charakteriui optimizmo, linksmumo“, – teigė V. Vasiliauskaitė, priminusi ir anekdotą apie į maišą žemaitį, aukštaitį, suvalkiatį ir dzūką sugrūdusį velnią, kai net tokioje apgailėtinoje padėtyje optimistas aukštaitis mąstė: „Kaži, ar mergos matys, kai aš iš maišo išsiu“.

Tradicinėje prigimtinėje aukštaičių kultūroje pastebima per ilgus šimtmečius, gal net tūkstantmečius perduota archajika – sutartinės, tribalsės dainos. Kartu su dainomis, sutartinėmis išliko ir instrumentai, kuriuos pažįsta tik aukštaičiai – ragai, daudytės, skudučiai, penkiastygės kanklės. Aukštaitijai, pasak V. Vasiliauskaitės, būdingas kaimyniškumas, stiprios bendruomenės, bendras švenčių šventimas ir „iš miežio grūdo, ne iš Labanoro samanės išspaustas alus“.

Apdovanotas už daugybę nuopelnų

Antra renginio dalis buvo skirta muziejnininko, etnoastronomo, Alkas.lt vyriausiojo redaktoriaus, Nacionalinės Jono Basanavičiaus premijos laureato J. Vaiškūno pagerbimui, kuriam ši premija buvo skirta už išskirtinį indėlį tyrinėjant ir puoselėjant etnoastronomijos žinią, už įvairiapusį ir patrauklų etninės kultūros aiškinimą, viešinimą bei tradicinių kalendorinių švenčių rengimą.

Nacionalinės Jono Basanavičiaus premijos komisijos pirmininkas dr. Vytautas Tumėnas atskleidė, jog iš Švenčionių krašto kilęs laureatas iškilius labai įvairialypę veiklą – tai ir muziejnininkas, ir mokslininkas, ir publicistas, ir švenčių vadybininkas, ir etninės kultūros puoselėtojas bei ugdytojas. „Džiugu, kad Lietuvoje gyvena toks plačių pažiūrų žmogus, kuris tyrinėja

lietuvių mentalitetą, jį gyvina, puoselėja, – pasidžiaugė V. Tumėnas. – Labai norėtusi, jog atsirastų galimybė skelbti bei platinti jo surinktą kosmologinę medžiagą, kad jo kelias būtų nuklotas rankšluosčiais ir juostomis, kad sėkmė toliau lydetų ir mums kuo plačiau būtų atverti jo mintyse bei archyvuose sukaupti lobiai.“

J. Vaiškūnas, prieš pradėdamas savo pranešimą „Kodėl mes švenčionys“, prisiminė, jog ŠMKC sceną dar vaikystėje kartu su čia dirbusia mama šveisdavo ir gremždavo, jog ji būtų švari renginio metu. Turėdamas atsarginį raktą nuo užkulisų durų, jis galėdavo čia paslapčiomis užėiti, „pasidarkyti“ ant scenos. „Niekada negalvojau, kad stovėsiu ant šios scenos, o mane sveikins Seimo nariai, merai, visi mano mieli bičiuliai, – atskleidė laureatas. – Švenčionys yra ta vieta, kur aš nesijaudinu, kur mano širdis tiesiog užsidega ugnimi. Po šios dienos mano gyvenimas bus kitoks. Už tai, kad mane gerbiate, aš turėsiu atidirbti. Tik tu pas, žmogau, žinai, kiek tu norėjai padaryti ir kiek tik padarei.“

Mes – švenčionys

„Gimiau Švenčionių rajone, Papiškių kaime, už kurio palei Gojalių giraitę sruvena iš Švento ežero ištekančias Šventelės upelis, Šventam ežerui pusiasalis – Alkas. Už Gojalių, Gurių girioje, kūpo slaptingi pilkapiai. Jei būčiau likęs gyventi kaime ir nepersikėlęs į Švenčionis, man būtų tekę pėsčiomis keliauti į aštuonmetę mokyklą Šventoje pro laukuose užsilikusius senus ažuolus.“

Kai išsikėlėme į Švenčionis, čia baigiau Zigmo Žemaičio vidurinę mokyklą, dabar gimnaziją. Mus švenčioniškius mokslivius labai traukdavo Perkūno kalnas, arba dar vadinamas Perkūnkalniu, kuris

dunkso šalia užpelkėjusio ežeriuko. Netoli teka Kūnos upelis, kuris man kažkaip siejosi su mano pavarde – Kūna, Vaiškūnas, Trinkūnas... Netoli Perkūnkalnio į šiaurės vakarus dėmėsį patraukdavo gyvenvietė Vaiškūnai. Matote, koks tas kraštas...

Švenčionių miestas įsikūręs giliame Kūnos senvagės slėnyje, nors dabar upelis numelioruotas ir įkalintas į vamzdžius po miesto grindiniu, bet senoliai pasakoja, jog Kūna buvo plati ir srauni upė. Tokia srauni, kad jų atmintyje net Napoleono kareiviai per ją keldamiesi skėsdavo. Švenčionijos sąsajos su šventumu nuolat augo sulig mano augumu ir dėsningai virto manosios asmenybės dalimi. Gimtinės šventumas, įaugęs į mane, visur su manimi keliauja. Nuvažiavęs į Indiją irgi pamačiau, kad tą patį prigimtinių šventumą vietiniai gyventojai jaučia taip pat, kaip ir mes. Paklausus vienos Indijos genties žmonių, kas yra jūsų dievai, jie atsakė: „Štai tas kalnas, tie medžiai, tas ežeras, šitas upelis“. „O kokie jų vardai“, – klausiau. „Tai to kalno, to ežero, to upelio vardas“, – atsakė.

Manau, kad esminį prigimtinių pagrindą mums duoda gimtoji žemė. Ji šaukia. Kada atgulsiu Švenčionių kapinėse, kur ilsisi mano tėvai ir senelis knygnešys Stanislovas Vaiškūnas. Mes gimstame šventybėje ir aiškinamės, ką tai reiškia. Esu tikslųjų mokslų atstovas, ragavęs fizikos žmogus, bet lieku priaugęs prie žemės ir savo tėviškės, nuo jos niekur nebėgu. Gyvenu Kulionyse, Labanoro girios pakrastyje. Už girios – Kretuono ežeras, Papiškių kaimas, Šventa, Švenčionėliai, Švenčionys. Visa tai palaiko mane, tarsi būčiau Nalšios žemės galo galindas. Ir šis šventumas plinta tolyn ratilais nuo Švenčionių link Šventosios per visą Aukštaitijos žemę, kurios herbe ir

norime parašyti, kad Aukštaitija – šventa protėvių žemė. Švenčionys man – kosmoso centras, šventosios žemės vidurys, gimimo ir mirties vieta. Džiaugiuosi, kad niekur nuo jų nenutolau. Jei ir išvažiuoju pasidžiaugti, kaip kitur gražu, privalau grįžti į savo erdvę, kaip žuvis į vandenį, kad atgaučiau orą ir amą. Beje, Švenčionių heraldinis ženklas – dvi žuvys. Žuvis – visuotinis dvasinis simbolis, jų panirimas į vandenį – susitapatinimas su dvasios gelme. Tad Švenčionių ženklas šio krašto šventumą liudija dviem nebyliomis žuvimis. Nesupratusieji mūsų dvasinio šaltinio ištakų mus pavadino pagonimis, o mes esame švenčionys.“

Joną Vaiškūną ir jo žmoną Daivą sveikino doc. dr. Dalia Urbanavičienė

Prapliupusi sveikinimų liūtis

Nacionalinės Jono Basanavičiaus premijos laureatą pasveikino Seimo narys R. Šarknickas, Švenčionių Zigmo Žemaičio gimnazijos bendruomenė, linkėjusi J. Vaiškūnui būti kaip tam gyvybės medžiui – šaknimis žemėn, o šakomis – dangun, senojo lietuvių tikėjimo bendruomenės „Romuva“ vaidila, kanklininkas Gediminas Žilys, Švenčionių rajono savivaldybės meras R. Klipčius, Molėtų rajono savivaldybės mero pavaduotoja Vaida Saugūnienė, Molėtų muziejininkai, Aukštaitijos regioninės EKGt pirmininko pavaduotoja, Utenos kraštotyros muziejaus padalinio Tradicinių amatų centro „Svirnas“ vadovė Dalia Urbonienė ir kiti Aukštaitijos regioninės EKGt nariai, vyriausioji senojo lietuvių tikėjimo bendruomenės „Romuva“ krivė Inija Trinkūnienė, astronomas, Lietuvos etnokosmologijos muziejaus įkūrėjas dr. Gunaras Kakaras, ta pro-

ga apsilankęs tautiniais latvių drabužiais, meteorologas ir astrologas Naglis Šulija, Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo direktorius Gintaras Songaila, mitologas, religijotyryninkas, rašytojas dr. Dainius Razauskas, padovanojęs kalendorių ir priminęs, kad dar liko laiko surinkti tautosakai parengti bei publikuoti, religijotyryninkas Gintaras Burneika, miškininkas, visuomenės veikėjas Jonas Rimantas Klimas, Nalšios muziejaus direktorė A. Šiekštelienė, politinis bei visuomenės veikėjas Šarūnas Birutis, muziejininkė Viktorija Kazlienė, Utenos rajono savivaldybės administracijos atstovės Jūratė Misiūnienė, Regina Skomskienė ir Jūratė Brasiūnienė, tautodailininkas keramikas Vytautas Valiušis, sveikinimų puokštę EKGt vardu užbaigė dr. D. Urbanavičienė.

J. Vaiškūno bendraklasis Algirdas Paľiūnis, kartu praleidęs vaikystę, papasako-

jo vieną nutikimą, kaip kartą jiedu bėgo iš pamokų ir tarpduryje susitiko direktoriaus pavaduotoją. J. Vaiškūnas, paklaustas kur eina, atsakė eilėraščiu: „Kur norim, ten važiuojam, / Ką norim, tą bučiuojam, / Tik nieks mums to neleidžia / Ko mūsų širdys geidžia...“ Pavaduotoja po tokio atsakymo liko be žado ir be kalbų leido eiti.

Tarp iškilmingų kalbų ir sveikinimų, senoviškumo, mistiškumo bei muzikalumo renginiui vingriomis sutartinių pynėmis suteikė Kupiškio rajono savivaldybės kultūros centro folklorinio ansamblio „Kupkėmis“ (vadovė Alma Pustovaitienė) atlikėjos ir Švenčionėlių miesto kultūros centro sutartinių giedotojų kolektyvas „Lakiūtė“ (vadovė Milda Petkevičienė), o unikaliomis cimbolų melodijomis papuošė ŠMKC Adučiškio skyriaus cimbolininkai Stanislovas Rumbutis ir Dainė Stanislava Rumbutytė.

Į Aukštaitijos metų atidarymą susirinko mylintys Aukštaitiją

Utenos miesto augimas ir modernizacija

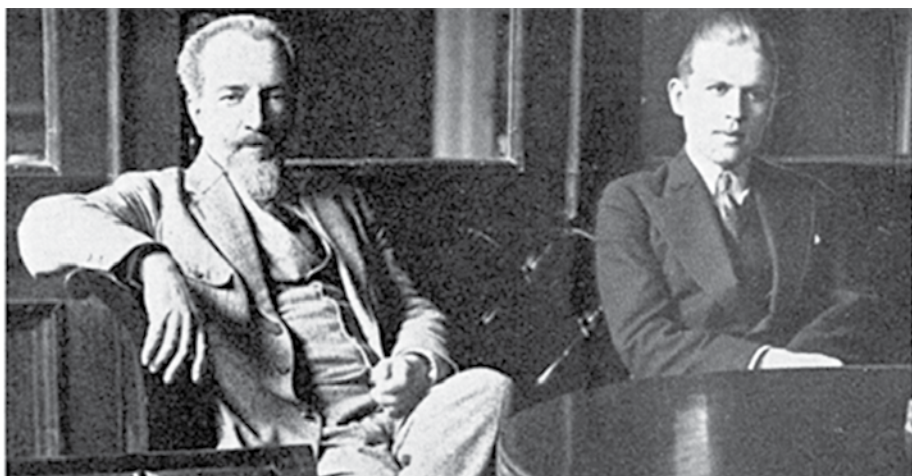
Edmundas KUTKA

Prieš porą metų Kauno technologijos universiteto Architektūros istorijos ir paveldo tyrimo centro vadovas Vaidas Petrulis gana išsamiai aprašė Utenos miesto augimą, pažangą ir modernizavimą. Miesto augimas išnagrinėtas žvelgiant iš prieškarinio laikotarpio pabaigos perspektyvos.

Nors Utenos apskritis įsikūrė 1919 metais, po svetimšalių invazijų, ūkio nuolinimo intensyvesni pokyčiai prasidėjo nuo 1924 metų, kai Utenai buvo suteiktos miesto teisės. 1930 metais Utenos miesto burmistru tapo Juozas Bartašius, organizacinio darbo įgūdžių įgijęs ankstesnėse tarnybose Rusijoje. Utena pradėjo puoštis mūriniais dviejų aukštų pastatais. Net praėjus geram šimtmečiui liekame dėkingi inžinieriams Eugenijui Kliugui, Vladimirui Lvovui, Povilui Litui, Juozui Matusevičiui, architektui Broniui Eisbergui, Mykolui Songailai ir Arnui Funkui už statinių projektų paruošimą bei statybų priežiūrą. Gatvių, upelių tiesinimui, šaligatvių įrengimui, J. Basanavičiaus gatvės asfaltavimui, taip pat Šaulių namų, banko, miesto pirties, dviejų pradžios mokyklų statybai ir įrengimui buvo būtinos didelės investicijos. Dažnai statybų vertė kelis kartus viršijo metinį miesto biudžetą. Tuo metu kilo svarbus klausimas, kaip tinkamai sutvarkyti mokesčių sistemą, kuri ir tuomet tarp gyventojų nebuvo populiari.

Mokesčiai alino valstiečius, sudarančius pagrindinę gyventojų sudėtį, mokesčiai slėgė miestelių žydus bei visus tarnautojus ir darbininkus. Tad pagrįstai galima daryti prielaidą, jog prie miesto

Lietuvos banko Utenos skyriaus architektai Mykolas Songaila ir Arnas Funkas 1933 m.

modernizavimo prisidėjo visi tuometinės Utenos savivaldos gyventojai.

Anuomet miestą puošė ne tik išvardinti pastatai. Miesto modernizavimo pradžią galime priskirti gyventojams žydams, išpuošusiems pagrindinę visą tuo metu vadintą Turgaus, Pompos, Hinderburgo, Viešąją aikštę. Ją dažnai matome įvairaus laikotarpio nuotraukose bei aprašymuose. Meno mokyklos mokiniai paruošė šios aikštės keraminę instaliaciją.

Ketvirtajame XX amžiaus dešimtmetyje ir tarp lietuvių atsirado turtingesnių žmonių, investuojančių į didesnius mūrinius dviaukščius pastatus. Pirmiausia tai buvo vaistinės pastatas Kęstučio gatvėje, statytas beveik vienu metu su bažnyčia. Šis pastatas atsirado anksčiau už nagrinėjamą laikotarpį, bet jis vertas didesnės istorinės apžvalgos. Savivaldybės rūpesčiu vakarinėje aikštės pusėje buvo pastatyti trys mūriniai gyvenamieji kelių butų pastatai. Verti dėmesio – M. Urbonavičiaus manufaktūros parduotuvė Tauragnų gatvės pradžioje, du mūriniai dviejų aukštų pastatai J. Basanavičiaus gatvėje ir trys pastatai S. Dariaus ir S. Girėno gatvėje.

Daug pasikeitimų pastatų vertinime turėjo okupantų atėjimas į mūsų šalį. Diegdami pasaulyje neregėtą santvarką, energingų asmenų puoselėtus statinius okupantai nacionalizavo. Patys šeiminkai kaip liaudies išnaudotojai buvo represuojami. Rusai, tik užėmę Lietuvos Respubliką, taikė gyventojams savo šalyje galiojusius įstatymus. Tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę, visi aprašomi pastatai grįžo tikriesiems šeiminkams. Dalis šeiminkų jau buvo išvykę į kitus miestus ar įsikūrę kituose pastatuose, jų statinius nusipirko kiti žmonės.

Parengė Deimantė Zarankienė

Šaulių namų statyba 1932 metais

Mano prisiminimai apie tėvą

Zenonas TARTILAS

Šeimoje augome keturi broliai. Kaip ir dauguma kaimo gyventojų, prie darbų buvome pratinami iš jaunų dienų. Namų ūkyje darbų niekada netrukdamo. Tėvas pasakodavo, kad ir jam, būnant dar nepilnamečiui, teko dirbti prie Kauno tvirtovės fortų statybos. Kaip anksčiau buvo įprasta, šeimos buvo skaitlingesnės – tėvų šeimoje augo du broliai ir keturios seserys. Seneliai gyveno pasiturinčiai, turėjo 40 ha žemės Priepalės kaime už Tauragnų.

Pasitaikius progai, kada dvaro žemė buvo dalijama Padbuožės kaime, seneliai nupirko 10 ha sklypėlį su dalimi kaimui priklausančio miško sūnui Kazimierui. Tik pradėjus kurtis naujoje vietoje, senelis, būdamas metuose ir ne visiškai sveikas, parašė testamentą ir dovanojo sūnui Kazimierui 20 ha sklypą Priepalės kaime su trobesiais ir ūkiniais pastatais su sąlyga, kad ištekančioms seserims turės išmokėti po du tūkst. litų.

Tad mano tėvui dar iki vestuvių su motina Uršule teko dirbti dviejuose ūkiuose. Jau sukūręs šeimą, mus, vaikus, tėvas mokydavo gyvulių priežiūros ir lauko darbų subtilybių. Svarbu ne tik gerai užauginti gyvulį, nuimti gerą derlių, bet ir naudingai parduoti.

Prieš karą buvo rugių veislė, iš kurių

varpų lengvai išbyrėdavo sėklos – reikėjo sumaniai jas saugoti. Nukirstus rugius surišdavo į pėdus ir sustatydavo į gubas, savotišką piramidės formos kaukę. Kai rugiai išdžiūdavo, juos atsargiai kraudavo į vežėčias ir veždavo į klojimą, ten sukraudavo į prėslus. Kraunant pėdus į prėslą nemažai rugių išbyrėdavo ant pado: kartais susidarydavo vos ne pusės metro sluoksnis. Štai tada su dideliu vežimu atvažiuodavo žydai, rieškučiomis (jokiu būdu ne *šiupeliu*) susemdavo rugius su visais pealais į savo maišus, brangiai sumokėdavo už *tavorą* ir ilgai dėkavodavo.

Dar gyvendami Priepalės kaime, Tartilai palaikė artimus santykius su Tauragnų žydais. Gyvendamas Utenos priemiestyje, Padbuožės kaime, mano tėvas jau po kelių metų didžiavosi pažintimi ir draugiškais

Zenonas Tartilas

Uršulė (sėdi kairėje) ir Kazimieras (sėdi dešinėje) Priepalėje su Kazimiero tėvais (centre) ir keturiomis seserimis

santykiais su viešbučio savininku Leibu Gardonu, prekybininku Saliamonu Lipšicu. Bet daugiausiai reikalų turėjo su teisėju, vėliau notaru Rachmiliu Bermanu. Štai kodėl į tėvą kreipdavosi kaimynai, prašydami išspręsti turtinius nesutarimus ar teisinius klausimus.

K. Tartilas, gerai sugyvendamas su žydais ir įgijęs jų pasitikėjimą, bendradarbiavo su žydų banku, gerai sutarė su skerdyklos vadovais. Pieną pristatydavo į Utenos pieninę. Sūnams tekdavo po 5–6 bidonus atvežus supilti į didelį rezervuarą, gaisrais iššutinti, išdezininfekuoti bidonus. Gaila, kad uteniškiai šią pieninę nugriovė – būtų buvęs įdomus muziejus.

Mano atmintyje išliko tėvo pasakojimai apie košerį. Košeris – tai žydams labai svarbi maisto būklė, priklausanti nuo maisto paruošimo, gyvulio paskerdimo ir kt. Žydai, pavyzdžiui, supirkdavo jaunus teliukus, kai kurias daržoves ir už tai gerai mokėdavo, nes tai buvo košeris. Ypač brangiai mokėdavo už košerinius rugius.

K. Tartilas dažnai prisimindavo tragišką Utenos žydų likimą ir piktinosi hitlerininkų ir jų talkininkų žvėriškumu. Bendraminčių turėjo ir tarp Utenos kunigų, su kuriais palaikė labai gerus ryšius. Be to, abu su žmona jaunystėje buvo pavasarininkai, motina – choristė. Buvo uolūs katalikai, bažnyčios rėmėjai.

Utenos žydai buvo suvaryti į getą Ežero gatvėje, o vietiniai gyventojai sukelti daugiausia į žydų namus. Gyvenimas gete buvo vargas, žmonės pusbadžiavo. Getą saugojo vadinamieji *baltaraištininkai*. Įvažiuoti į getą ir išeiti iš jo buvo draudžiama. Metams slenkant, tėvas vis

dažniau prisimindavo, kaip jis įvažiuodavo į getą su vežimu bulvių, burokų, kitų daržovių ir padėdavo vargstantiems žydams. Atrodo, kad jautė didelį dėkingumą už prekybą, draugiškumą. Be to, buvo šiaip jautrus baisiai neteisybei, nežmoniškumui, niekuo nepaaiškinamam žiaurumui.

„Kartą, važiuoju su bulvių maišais į getą, – pasakojo tėvas. – *Baltaraištis* atstato šautuvą ir kimiai rikteli: „Stok!“. Aš pastūmiau šautuvą ir pasakiau: „Juk, snargliau!“ ir važiuoju. *Baltaraištis* pasimetė ir nuleido šautuvą. Tik įvažius į getą išbėgo iš namų žydai, kapt, kapt maišus ir per minutę vežimas tuščias. Greitai gražiai sulankstyti tušti maišai jau buvo vežime. Apsisukau ir išvažiuau.“ Iš pasakymo „nuveždavau“ galima manyti, kad gete buvo ne vieną kartą. Tėvas *baltaraiščių* nebijojo, nes buvo stambus ūkininkas, su tokiais vokiečiai *skaitėsi*, turtinieji savo pyliavomis šėrė vermachta. Kritiniais atvejais užtarti galėjo ir kunigai.

Šiandien, praėjus beveik aštuonioms dešimtims metų nuo karo pabaigos, sudėtingo pokario laikotarpio, tenka tik žavėtis mūsų tėvo išvalgumu, gebėjimu nekonfliktuoti su tarybų valdžia, išsiskirti nuo buožės etiketės ir Sibiro platybių. Pirmas rūpestis buvo namas Utenoje. Ką su juo daryti?.. Net ir mes, vaikai, nenorėjome suprasti, kad teks atsisveikinti. Namas dar nebuvo baigtas. Mes, mokiniai, grįždami iš mokyklos apsilankydavome jame.

Gerai prisimenu ilgus svarstymus su turtingesniais kaimynais, giminaičiais, su

Karo ryšininkas Kazimieras Tartilas, tiksliau, telefonistų-telegrafistų bataliono karys Kaune, Šančiuose. Dalyvavo nepriklausomybės kovose su lenkais 1919–1920 m.

Utenos klebonu. Nuspręsta – nieko nelaukiant, namą padovanoti tarybų valdžiai. Atlikęs tokią misiją, tėvas visai be šypsenos pasakė: „Dabar bus *spakainiau*.“

Namas – dar ne viskas. Priepalės ūkio irgi pavyko atsikratyti: jį paprasčiausiai, tėvui paprašius, savo vardu užsirašė sesuo Elena Tartilaitė. Elena neištekėjo, erdvų, gerai išsilaikiusį namą 1969 metais pardavė Tauragnų bažnyčiai. Talkininkai greit išmontavo ir Tauragnų miestelyje *surinko* jau bažnyčiai skirtą pastatą. Tais metais tarybų valdžia leido Tauragnuose įrengti bažnyčią tokio dydžio, koks buvo namas. Tėvui buvo apmaudu, kad E. Tartilaitė taip įsijautė į šeimininkės vaidmenį, kad parduodama namą net neatsiklausė savo brolio, tikrojo jo savininko. Neabejoju, kad namą tėvas bažnyčiai būtų padovanojęs...

Pokario metai visoms šalims, karo dalyvėms, buvo nelengvi. Sunku buvo ir lietuviams. Padbuožės kaimo valstiečiai dirbo kolūkyje „Tarybų Lietuva“, vėliau, po stambinimo – „Už taiką“. Tėvas dirbo laukų darbininku, o motina kurį laiką buvo karvių melžėja, vėliau dirbo kitus darbus, skiriamus kolūkio brigadininko. Sulaukęs vyresnio amžiaus, K. Tartilas, buvusio paukštyno vadovo pakviestas, dirbo sargu Utenos paukštyne. Visi keturi sūnūs mokėsi aukštosiose mokyklose.

Parengė Deimantė Zarankienė

Tartilų kapas Utenos senosiose kapinėse

Kazimiero ir Uršulės Tartilų namas

Edmundas KUTKA

Namą pastatė ir įrengė Kazimieras (1894–1976 m.) ir Uršulė (1898–1990 m.) Tartilai. Jų šeimos šaknys siejamos su Padbuožės kaimu. 1925 metais tėvai Kazimierui nupirko 10 ha žemės. Buvusioje dvaro žemėje, be anksčiau gyvenusių penkių ūkininkų, žemę įsigijo dar penki jaunuoliai. Visi ūkininkai užėmė per 100 ha žemės plotą. Dalijamasi buvo gana demokratišku būdu. Jei žemė lygumoje ir derlingesnė, anksčiau jau įdirbta, tam savininkui teko 10 ha, jei žemė prastesnė – pridėdavo daugiau. Pastatų statyboms pasitarnavo netoliese buvęs nemažas miškas. Dar nesukūrę šeimų, jaunieji šeimnininkai, padedami tėvų, pradėjo sparčiai kurti ūkius, statėsi naujus trobesius, tvarkė esamus. Tik 1930 metais pasiskirstytą žemę įtvirtino matininkas, o kaimui priklausantis miškas padalintas Padbuožės gyventojams.

K. Tartilas ūkininkavimo ir pareiginumo mokėsi iš savo tėvų, turėjusių nemažą 40 ha ūkį Priepalės kaime už Tau-ragnų. Pagal testamentą jam atiteko 20 ha, dalis ūkio pastatų. Įdirbęs žemę Padbuožėje, susikraudavo į vežėčias plūgą, kitus padargus ir traukdavo į Priepalę – ten laukdavo nearti laukai. K. ir U. Tartilų šeimoje augę vaikai buvo pratinami prie darbų, kas ką galėjo: ravėjo ir laistė daržus, kas ganė karves, avis, grėbė ir džiovino šieną. Žiemą kreikdavo tvartą, girdė gyvulius ir t. t.

Pats K. Tartilas pasakodavo, kaip jam, dar 20 metų neturėjusiam jaunuoliui, teko uždirbti rublį Kaune, įsidarbinus prie fortų statybos. Tai buvo metas, kai carinė Rusija prieš Pirmąjį pasaulinį karą skubėjo įrengti Kauno tvirtovę. Tam buvo skirti nemaži pinigai: už vieną darbo dieną darbininkui mokėdavo po pusę rublio ir gerai maitino. Kaip žinia, tais laikais cirkuliavo ir popieriniai, ir auksiniai rubliai, kas susigaudė tuose reikaluose, nepraloshė.

Tartilai kaime pasistatė trobesius, klėtį, buvusio dvaro arklidėje įrengė tvartą. Sodyboje užveisė sodą, turėjo didelę vyšnyną. Šeimos galva buvo kaimo „šviesuolis“, domėjosi teise. Buvo daugiau ragavęs mokslo, turėjo gražią rašyseną, neatsisakydavo padėti kaimynams.

Atsiradus laisvų lėšų ūkiuose, buvo galvojama pinigų naudingai investuoti. Ir tarpukario metu buvo galvojama, kad gyvenamoji statyba turės gerą vertę. Nuspręsta sumūryti dviaukštį namą. Vien to namo brėžiniai kainavo du tūkstančius litų. Sklypelį namo statybai Basanavičiaus gatvėje nusipirko iš Onos Saulėnaitės. Tik vieta ne visai patogi – gerokai žemiau kelio, šlapioje pievoje. Teko vežti akmenis ir žvyrą. Nebuvo galima apieisti savų ūkių Padbuožėje ir

Dviejų aukštų mūrinis namas pastatytas J. Basanavičiaus ir Meldų gatvių kampe. Vyresnio amžiaus žmonėms daugiau žinomas kaip gaisrinės namas.

Priepalėje, todėl statybos užsitęsė. Po šešerių metų, jau vykstant karui, buvo įrengtas antras aukštas. Karo metu šalia namo lėktuvas numetė bombą, – atsiradusi kūdra buvo naudinga ir gyventojams, ir vėliau įsikūrusiems ugniagesiams.

Atėjo permainingi metai. J. Basanavičiaus gatvė nesustodami prariedėjo rusiški tankai. Naujoji valdžia jau visai kitaip vertino Tartilų ir kitų turtingesnių žmonių pasiekimus. Tačiau permainingo nesibaigė – pakartodami rusų greitą manevrą, vokiečiai jau trečią karo Lietuvoje dieną užėmė Uteną. Hitlerininkai su uoliais prisitaikėliais lietuviais *bal-taraištininkais* sunaikino mūsų kaimynus žydus. Nutrūko nusistovėję prekybiniai ryšiai. Tačiau karo metu žemės ūkio produktai turėjo dar didesnę paklausą.

K. Tartilas buvo supažindintas su vokiečių kariškiais, besirūpinančiais maisto tiekimo klausimais. Pastarieji buvo apsistoję kaimynų Paragių name.

Tartilų jauniausias sūnus Juozapas prisiminė tokį tėvo pasakojimą, kad tėvas su vienu kunigu kreipėsi į vokiečių valdžią, kad atiduotų iš geto 10 žydų vaikų, kuriuos Tartilas pajėgus išmaitinti. Vokiečių viršininkas pikta iš-klausė tokį prašymą, vėliau beveik sutiko, tik su sąlyga, kad vietoje žydų vaikų atiduotų į getą savus keturis sūnus.

Grįžus rusams, K. Tartilas stengėsi neaštrinti santykių su naująja valdžia. Gerai prisiminė prieškarinę patirtį, todėl jautė, kad neteks šeimos puoselėto dviaukščio namo ir kad likimas siejamas su Sibiro platybėmis. Truputį padvejo-

jęs ir pasitaręs su įtakingais pažįstamais, nelauktai išreiškė norą ir *padovanoto* mūrinį pastatą sovietų valdžiai. Valdžia, suprantama, su džiaugsmu sutiko tokį *susipratusių* lietuvių poelgį. Tokie pavyzdžiai buvo reikalingi ir plačiai reklamuojami. Buvo galima patikėti, kad Tartilų šeima išvengė Sibiro.

Su nerimu ir nelauktai atėjo dar viena bėda – prievartinė kolektyvizacija. Marksizmo vadovai nusprendė, kad socializmui įgyvendinti būtina valstiečius apjungti į arteles, puoselėti kolektyvinį darbą. Toks Maskvos išradimas buvo įgyvendinamas ir Lietuvoje, tik tai buvo atliekama visai netinkamu laiku – neatstačius karo nuniokoto ūkio. Neverta aprašinėti tą agitaciją, bauginimus, raginimus stoti į kolūkį. Viskas vyko, kaip politikai sako, buldozerio principu. Dažniausiai į susirinkusius valstiečius kreipdavosi koks agitatorius, dažnai rusų kalba, ir agituodavo, kaip kolūkiuose bus gera gyventi, kad visus sunkius darbus atliks galinga technika. Tuo pat metu pažangiausi žmonės buvo tremiami į Sibirą, vyko partizaninė kova. Neutrūko kalbų, kad tuoj *būsime išvaduoti*, kad *ateis amerikoniai*, kad „Velykas jau švęsime nepriklausomoje Lietuvoje“...

1949 metų vasarą Padbuožės, Garnelių kaimų, Šaltupio ir kitų vienkienų ūkininkai įkūrė kolūkį „Tarybų Lietuva“. Steigiamajame susirinkime dalyvavę valstiečiai, žvalgėsi į turtingesnius, juk jie buvo daugiau išlavę ir jų žodis buvo svaresnis. Ir kaip jie buvo nustebinti, kai valdžios atstovai perskaitė K. Tartilo, Adomo Berno-

Uršulė ir Kazimieras Tartilai apie 1970 metus

to ir kitų stambesnių ūkininkų prašymus priimti į kolūkį. Mažąžemiai jau be raginimų suraitė savo parašus.

Visaip galima vertinti tokį K. Tartilo pasekėjų poelgį. Galima teigti, kad tuo laiku buvo didžiausi šalyje ūkio suirutės metai. Pyliavos – atsiskaitymai su valstybe buvo sunkiai pakeliami, pirmieji ūkininkavimo metai visų vadinamuose *kolchozuose* buvo vargingi. Tačiau sunkiausias laikotarpis Padbuožės ir jų kaimynų ūkininkams sutrumpėjo.

Nors ir nelengvas buvo pokario gyvenimas, visi keturi Tartilų sūnūs studijavo aukštosiose mokyklose. Tėvai stengėsi išmokslinti savo sūnus. Pastarieji pasirinko skirtingus mokslus. Vyriausias sūnus Romualdas 1950 metais, studijuojant Vilniaus Pedagoginiame institute, buvo sovietinio saugumo suimtas. Jis apkaltintas antisovietine veikla – Bernardo Brazdžionio ir kitų kūrėjų patriotinės literatūros laikymu ir platinimu. Po penkerių metų, jau po J. Stalino mirties, grįžęs iš tremties, savo tolesnę veiklą susiejo su medicina. Baigęs institutą, paskutiniu metu R. Tartilas dirbo Anykščių poliklinikoje. Mirė 1979 metais.

Antras sūnus Česlovas buvo įstojęs į Kauno kunigų seminariją, tačiau dėl užsitęsios ligos nebaigė seminarijos, pasiliko tėvų sodyboje ūkininkauti.

Trečias sūnus Zenonas universitete baigė lituanistikos studijas ir savo gyvenimą susiejo su žiniasklaida. Jis dirbo lietuvių kalbos mokytoju bent ke-

liose mokyklose, vėliau tapo respublikinių laikraščių ir žurnalų korespondentu, skyrių vedėju bei redaktoriumi.

Jauniausias sūnus Juozapas 1962 metais baigė Kauno politechnikos institutą, įgydamas statybos inžinieriaus kvalifikaciją. Dėstė aukštosiose mokyklose, apgynė technikos mokslų kandidato laipsnį. Aktyviai dalyvavo Sąjūdžio veikloje, buvo Lietuvos demokratų partijos atkūrėju ir ilgamečiu jos vicepirmininku, 1992 metais buvo išrinktas Seimo nariu.

Dar keletas sakinių apie K. Tartilo sovietams po karo padovanotą savo dviaukštį namą Utenoje, kuriame vėliau įsikūrė gaisrinė. Gaisrinę įrenginėjo patys ugniagesiai. Pirmame aukšte buvo įrengtas garažas dviem mašinoms, antrame – kambarys būdinčiajam ir poilsio kambarys. Rekonstruotose patalpose šildymui buvo įrengtos krosnys, o 1963 metais – vietinė šildymo sistema. Ant namo stogo stovėjo apžvalgos bokštelis, kuriame budėdavo vienas gaisrininkas. Tik iš šio bokštelio matėsi netoli, nes namas stovėjo ne aukščiausioje vietoje. Telefono ryšiui tapus prieinamesniam, bokštelis neteko prasmės ir 1962 metais buvo išmontuotas.

Gaisrinei išsikėlus, šiuose namuose buvo įsikūrę keletas organizacijų ir parduotuvių. Atkūrus nepriklausomą Lietuvą, namas gražintas tikriesiems savininkams, kurį jie pardavė.

Parengė Deimantė Zaranckienė

Vyriausias sūnus Romualdas pasirinko gydytojo odontologo profesiją

Elvyra TAURAGNĖ

KOVO TERACIJOS

I

*Prigesusių spalvų peizažas, –
Dar ežerai užsalę.
Berželiai, juodalksniai
Ir karklai dar brenda
Per ištvinusias balas.*

*O tėviškės kalvų raudonas molis –
Švari, dar netapyta drobė.
Tas oras toks vaikus ligi pat
Juostos besidriekiančių miškų,
Su kovarnių atkimstančiais lizdais
Ir violetiniais šešėlių tonais.*

II

*Dar debesų keliais
Negrįžo gervių trikampiai,
Ir auštant neskardeno gulbių pratisi trimitai,
Bet vienkiemiuose vėlei nerimauja
Pilkasparnės žqsys... Ir tas laukimas
Skamba tarsi uvertiūra,*

*Žiemkenčių pamelsvėjusia spalva
Ir garbanotomis pušų viršūnėmis.
Dar bemarškiniai plačiašakiai qžuolai
Ir skroblai tebesaugo kovo sapną,
Bet prunkščia jau visai arti
Obuolmušiai pavasario žirgai.*

*Greit karieta apskries vėl apie Saulę
Visatoj nužymėtą ratą
Ir plūgai įsirėš žirgų kanopom,
Ir vagos nusidrieks mažorinėm gaidom...
O iš aušra sužvilgusio padangių šilko
Skersai ir išilgai karpyto kregždžių žirklėmis
Gegužės sodų tulpės sau apdarus pasiūs.*

1969 m. kovas

Medžių horoskopai

Dr. Eugenija ŠIMKŪNAITĖ

Kas rytoj?

Gera ar bloga buvo praeitis – jos pakeisti nebegalime, dabartis – nepastovus ir trumpas ruoželis tarp vakar ir rytoj, tad ir bandomė atspėti tolesnę ateitį. Jei gerai atspėsime, tinkamai jai pasiruošime. Nors, regis, keista, ateitį atspėti nėra sunku. Ir visai nekeista – kokiai ateičiai pasiruošime, tokią ir turėsime. Gal ir neįvertindami pasiruošimo reikšmės, įvairiose vietose žmonės labai seniai tai pastebėjo, tad ateities spėliojimas buvo nemenkas užsiėmimas, ir, kol neišeina „iš krašto“, visai rimtas.

Vaisiui ne tas pats, ar motinai nėštumo metu geros sąlygos, ar tenka pabadauti, sunkiai dirbti, kitokių negandų pakelti. Gimimo laikas iš tikrųjų kiek susijęs su naujagimio ateitimi, tad beveik visi ateities spėliojimai siejami su gimimo laiku, bent jau pavienių asmenų. Ne vienodas ūkinis išsivystymas, visuomeninė santvarka, klimatas – ir tie patys gimtadieniai gali turėti visai kitokią prasmę, nelygu, kur gimta. Kai vertiname pagal savas sistemas – galima šį tą ir protingai suregzti, kai vaikomės svetimų horoskopų – juokų darbas, ir kuo toliau nuo mūsų, kuo seniau jie sudaryti, tuo mažiau tinka.

Spėliojo ateitį ir mūsų protėviai. Nuo seno būdami praktiški, ne iš vieno kokio požymio, o iš kelių ar keliolikos: žiūrėjo, kokie metai, atseit, pagal ciklišumą, kokio gyvūno ar kokio medžio mėnuo, kokie darbai tuo metu dirbami ir t. t. Ir dar, iš visų požymių pasirinkdavo tuos, kurie labiausiai sutapdavo, be to, jei tik galima, stengdavosi atmesti visus neigiamus ir akcentuoti teigiamus lėmimus. Laumės laumėmis, bet psichologija tokia yra: jei augantį žmogutį supanti aplinka nuteikia optimistiškai, viskas jam gerai klostosi. Tai nesunkiai įrodomas faktas, pastebėtas jau senų senovėje, nors ir nežinant tikrosios priežasties.

Ateities spėliojimas įdomus, kaip viena iš priemonių formuoti ar bent kiek paveikti ateitį. Ateities spėliojimo elementai įdomūs ir tuo, kad juose galime atsekti mūsų protėvių pasaulėžiūros likučius,

etikos normų, praktinių žinių bei aplinkos pažinimo dalykų. Taigi horoskopų nagrinėjimas gali būti gana rimtu mokslo objektu, žinoma, nesvaičiojant apie nesamų žvaigždynų charakterius ir panašiai, juoba kad iš tiesų nėra nė vieno žvaigždyno, tai tik mums matomos žvaigždės, esančios dažniausiai visai kituose lygmenyse ir labai toli: be to, žvaigždynai nėra pastovūs, skirtingos žvaigždės vis kitaip matomos (kinta jų atstumas nuo mūsų), tad keičiasi ir žvaigždynų išvaizda, na, ne per metus ar šimtmečius, o per tūkstantmečius.

Ūkanotas, debesuotas mūsų dangus ne itin skatino astronominius stebėjimus, bet mūsų protėvių būta ne taip jau menkų astronomų, ir ne skolininkų, o pačių, nes pastebėjimai atitinka vietos sąlygas.

Kur kas daugiau dėmesio skirta metų cikliškumui, juk mūsų platumoje nuo Saulės daug daugiau priklausoma, negu kur arčiau pusiaujo. Neatsitiktinai mūsų šviesa Saulė ne kieno nors sutverta, nukalta ar kitaip padaryta, o „pati iš savęs šviesa“. Kiek prasčiau, kad ir senieji žinovai ne visai sutardavo, po kiek metų reikia ciklus skaičiuoti: po vienuolika, dvylika ar trylika.

Įvairių gyvūnų aktyvumas įvairiu metų laiku nevienodas, tad spėjimui tiko ir žuvis, ir paukščiai, ir įvairūs žvėrys. Dabar ar kiek anksteliau – jie kaip klimato rodikliai, o gerokai anksčiau – jie buvo ir maistas, ir apranga, ir prekė, tad gyvūnų charakteriui, o kartu ir įvairiems spėjimams skirta daug dėmesio.

Bet daugiausia dėmesio skiriama augalams – be augalų neįmanomas mūsų egzistavimas ir gilesne prasme (deguonis, pašaras, įvairios žaliavos), ir pačia artimiausia – maistas, dalis aprangos, medžiojamų žvėrių ir laikomų gyvulių pašaras. Todėl spėliodami mūsų protėviai daugiausia atsižvelgdavo į augalus, ypač ryškesnius – medžius. Kiekvienam jų paskyrė tam tikrą metų laiką, kiekvieno būdą nužiūrėti.

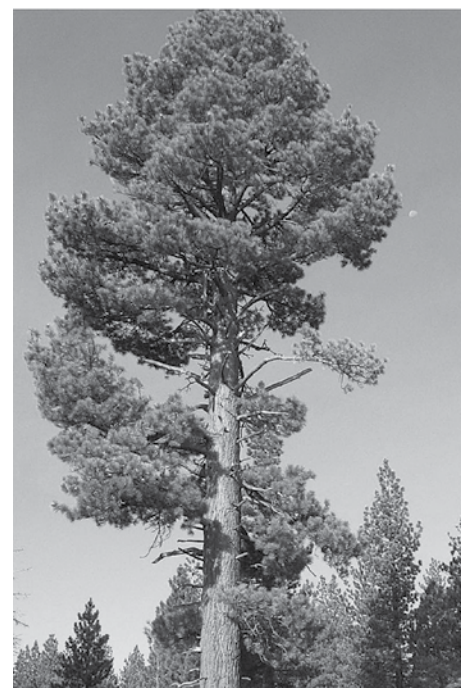
Tad ir mes pasižiūrėkime, kaip jie medžius matė.

Pušis metus pradeda

Pušis metus pradeda, pušis metus veda – šie žmonių pasakymai dabar jau pamiršti. Bet iš tiesų ne taip seniai metų pradžią pradėta nuo viduržiemo skaičiuoti. Bene pirmiausia metai nuo pavasario, paukščių grįžimo buvo skaičiuojami. Vėliau, sudėtingėjant ūkiui, metai ėmė slinkti žiemos pusėn. Slenkant tenlink metų pradžiai, labiau ryškėjo žiemą žaliuojantys medžiai. Taip pušiai teko metus pradėti. Negalėtume tos teisės nuginčyti: dar ligi baltiškųjų mūsų protėvių, tie patys, kurie paukščių taką Paukščių taku pavadino ir piešiniu jį toli pietuose uolose įamžino, į mūsų žemes atsekė paskui besitraukiančią tundrą, paskui šiaurės elnius. Ne kažkokie medžiai tundroje, dažnai už grybus žemesni, tad ir medžio įvaizdis mūsų žmonėms nėra toks šventas, kaip šaltinį parodanti datulinė palmė dykumų gyventojams, kaip kokoso palmė vandenyno pakrantėse, bet, kad ir ne tokio svarbumo ir šventumo,

tundrai besitraukiant, pušis buvo vienas pirmųjų medžių, kuriuos mūsų protėviai pažino. Teisėtai pušis metus pradeda.

Tolimoji praeitis maisto pertekliaus neturėjo, tad prisidurti reikėjo iš daug kur, prisidurdavo jo ir iš pušies. Tiko maistui jauni ūgliai dar nesukietėjusiais spygliais, beje, turį gan daug vitamino C, cukrinių medžiagų ir kur kas daugiau dervų negu žiemojantys pumpurai. Dabar pušų ūgliai – nebe maistas, bet dar labai neseniai manyta, kad pavasarį reikia nors kelis suvalgyti, kad metai sotūs, dalingi ir sveiki būtų. Tiko maistui ir pavasarį brazdas; ne mes vieni jį pažinojome, minimas ir Kalevaloje. Seniai mūsų nebevertojamas pušies brazdas valgiui, primiršta ir kaip, ir dėl ko, bet dar prieš pusšimtį metų derėjo pavasarį jo suvalgyti nors kiek, vėlgi, kad metai būtų sėkmingesni, kad nuovargis ir dusulys nevargintų. Prietaras prietaru, bet gan geru pagrindu – esama brazdo eterinio aliejaus, dar nesudervėjusio, gan

gerai dezinfekuojančio. Tiko maistui prisidurti ir pušies vyriškieji žiedynai. Ir dar daug jų, ir stambūs. Matyt, šis priedas ilgiausiai buvo naudojamas, nes nei ūgliai, nei brazdas neparemiamas koku ilgesniu komentaru, o pušies žydėjimas siejamas su valgiu – kviečiais, viena pirmųjų grūdinių kultūrų. Siejamas šit kaip.

Seniau žmonėms nereikėję žemės dirbti, prisirinkdavę maisto nuo medžių – pušys kvietijusios. Daug gero turėdami, ištingo žmonės, nustojo kviečio grūdus nuo medžių rinkti, su šakomis laužė. Taip ir aplaužė pušį, kad vos truputis šakų viršūnėje beliko. Nebeapsikentusi pušis pasiskundė medžių močiai. Perpyko medžių močia, kad jos dukterį taip skriaudžia, ir išdulkino grūdus, tuščius lukštus žemėn išmetė. Didelis vargas, baisus badas žmones ištiko. Pasigailėjo žmonių Indraja, surinko tuos tuščius lukštus (beje, tikrai į kviečio grūdus panašūs), gražiai žemės prašė, gražiai medžių močią persiprašė, gražiai Saulės prašė – sutarė, kad lukštus sės, žmonių prakaitu laistys, ir vėl grūdų būsią. Taip ir nutikę – žmonės kviečius sunkiai dirbdami auginti pradėjo, o kad neužmirštų ir vėl neištingtų, pušys kasmet kvietija, dulkėmis jų grūdai nueina, o tušti lukštai

žemėn byra. Graži moterų draugija šioj pasakoj minima – galima daryti išvada, kad grūdinės kultūros matriarchate perprastos.

Pasakas tepalikdama nueina senovė. Pušis ir daug vėlesniais laikais itin svarbi buvo: pagrindinė statybinė medžiaga namui, pagrindinis kuras krosniai, iš pušies įvairiausių padargų prisidaroma, sunaudojama pušis iki skiedrelės – net lankščios jos šaknys tiko įvairiems krepšiams bei rakandams pinti. Su pušimi mūsų protėviai matė ir geresnių, ir blogesnių laikų, didėjo ir mažėjo pušies plotai, bet su ryškiais klimato pablogėjimais pušis nesisiejo, tad ir nebuvo laikoma bloga lemiančiu medžiu, atvirkščiai, lyg ir pakylėta, pašventinta buvo: kai reikėdavo prieš duoną krosnin šaunant padą pašluoti – pušine šluota, ne kuo kitu šluodavo. Vėlgi tam tikras ryšys su maistu. Susidėvės, susišluos pušinė – niekada nemes jos, o tik sudegins, nepames pušies šakų ar senos pušinės kojoms nusivalyti. Nebarstys pušies šakomis ir lavonui kelio.

Kad ir nelengva pušies dalia – ją kerta, skaldo, degina, bet ji vis gera, šilta, šviesi. Pušis visas mėsles sumena, pušis žiemos darbus nudirba, pušis ir dainas

išdainuoja, ir pasakas seka. Dirbdama pušis kilni ir protinga, o gyva – dosni: pušynuose geriausi uogienojai, pušynuose geriausi grybai. Kokia pušis, tokie ir pušinukai, t. y. gimę sausio mėnesį. Nelengvu metu pušis žaliuoja – šalta, pūgos, vėjai, o žaliuoja; tokie ir pušinukai. Pušinukų daliai tenka įvairių negandų ir sunkumų, tik spėk suktis, o jie vis linksmi, vis gerą išiegtį randa. Ir ne tik visas gyvenimo mėsles įmena, susitvarko, bet ir geri, visur tinkami, pakantūs, šviesūs būna. Pušinukai darbštūs, visada sotūs.

Šiandien pušies dalį turėtume papildyti ir naujoviškesniais pastebėjimais. Spygliuočiai, lyg ir svečiai iš senųjų laikų, jie labiau pažeidžiami, jautresni įvairiems naujiems veiksniams, ir pirmieji nukenčia nuo visokių teršalų. Džiūstančios ar suapvalėjusiomis viršūnėmis pusaugės pušelės – oro užterštumo matuoklės. Senieji pastebėjimai pušinukams lėmė neblogą dalį, vargu ar tokią galima numatyti iš dabartinių pušų pokyčių. Teks pušies horoskopą papildyti naujųjų laikų lėmimais, o gal turėsime persitvarkyti taip, kad ir pušiai būtų gerai, ir medžių močia nesibartų, ir kad pušinukams nereikėtų blogai lemti?

Eglelė žalioji

Šimtas seklytelių, kiekvienoj po mergelę, šilko skarelę beryšincią, kartu augančią, bet nesueinančią. Įminti, bent jau kaimo žmogui, nesunku – eglės

kankorėžis. Negali sakyti, kad eglei pasakų, dainų, mįslių nesudėta, bet, kai pasižiūri į kitų medžių dalį, labai jau mažai eglė minima, jos lyg ir vengiama...

Gims aukštaičiui vaikas, jei tik žemė neįšalus, tuoj medį sodina, jei žiema, pirmų pavasario dienų palaukia: pirmajam sūnui – ažuolą, antrajam – uosį, trečiajam – beržą, ketvirtajam – auksuotą – jį klevą, pirmajai dukrai – liepą, antrajai – obelį, trečiajai – kriaušę, ketvirtajai – vyšnią ar slyvą. Pasižiūrėjai į tokią medžių chronologiją, žinai, kiek vaikų ne tik toj kartoj buvo, bet ir senelių, prosenelių. Iš skirtingo medžio augimo spręsdavo, kaip gyvenimas klostysis. Kai seneliams ar proseneliams pasodintas medis sunykdamo, manydavo jo savininką jau nebesidomintį gyvųjų gyvenimu, su jais nebebendraujantį. Tas jau pas kaukus išėjęs, kad ir liekās mirusiųjų pasaulio gyventojas, bet jau nebe kokios šeimos ar giminės, o visiems bendras. Sodino skirtingus medžius, gerbė juos, jei kurį vėtra palauždavo ar nukirsti tekdamo, to kaimo žmonės kentėjo, lyg artimo žmogaus netekę. Neskyrė, nesodino dukroms tik eglų, nors eglė ir žiemą žalia, nesodino, kad eglelės dalia nebūtų sunki nelaiminga. Na, negalima tvirtinti, kad nesodino, pasodindavo – skirtingą eglę sodindavo mergaitei, kurios motina gimdydama

mirė. Kad ir galėjo našlaitė pasiguosti tai eglelei motinėlei, visam kiemui buvo nelaimės ženklas: nei kas tokios varguolės į marčias norės, nei berneliui tokia pati rūpės. Jei ir nelikdavo senmergiauti, tai nebent už kokio varguolio našlio išteklėjusi. Vargana tokios eglelės mergelės dalia, o aiškino tai šitaip.

Esą kitados žmonės gerai gyvenę, orai buvę gražūs, visokių gėrybių sočiai, tad visi sveiki, linksmesni buvę. Tik ar kokios aplaidos prasidėjusios, ar patys žmonės kuo nusikaltę, ar dar kas atsitikę, tik orai subjurę, kažkur nuplaukusios žuvis, nebeatskrisdavę paukščiai – ir prasi-dėjęs badas, ligos, žmonės silpę ir mirę, ir nuo ligų, ir nuo bado. Viena vargana motina, matydama nebegalėsianti savo vaikų išmaitinti ir nuo didžiųjų bėdų apsiginti, apsigobė šiurkščia skara, susiglobė savuosius vaikelius ir šaukėsi medžių močios, medin pati su visais vaikais užsikeikdama. Per tai eglė ir esanti mirties, nelaimės medis.

Kai namuose numirėlis pašarvotas, ke-liuką į namus, priebutį ir priemenę žmo-nės smulkiais eglišakiais išbarsto, karstą eglų šakomis apkaišo. Kai laidoti veža, vežimą jaunomis eglaitėmis papuošia, ir tik supiltą kapą eglutėmis apsmails-to, kad matytųsi, ką mirtis neseniai pasigrobusi. Kol tokių eglaičių spygliai

žali, nenurudę, nenubyrėję, laikydavo ženklų, kad mirusysis nori su gyvaisiais bendrauti, pasakyti jiems tai, ko gyvas pasakyti nespėjęs.

Eglė, šakota nuo viršūnės lig apačiai, gerai sulaikytų šaltus vėjus, gintų sodybą ir sodą, bet eglė... nelaimės medis. Mūsų tėvų seneliai gudrūs buvo: sodino vėjo užtvarams egles, bet už sodybos ribų, ir ne vienas sodino, o su liepomis tarpavo. Liepa – gerų geriausias medis, eglė – visokių nelaimių nešėja, o kad bus abi greta – ką eglė blogo pramanys, liepa – atlaikys. Ogi ir ne kieme, o užkiemyje pasodinta. Tikti tikrai tiko: platus šakotas liepos vainikas gerai viršutinę dalį saugojo, smailių eglės viršūnių tarpus tvėrė, o tanki eglės apačia pažemę dengė.

Dabar užmiršome liūdną eglės dalį, nebebijome jos sunkios lemties, ne vienoje šeimoje ir Eglų – dukrelių ir anūkių – atsiranda, ir Kalėdoms tiek ir tiek eglių papuošiama. O kiek daugėliau negu prieš pusšimtį metų eglų ne juokais bijota. Tauragnai – nemažas miesčiukas, gyventojų buvo apie tūkstantį, pusė – žydų, pusė lietuvių ir nedaugelis įvairių kitokių (rusų, ukrainiečių, totorių); dažnai Tauragnuose ir čigonai žiemodavo. Žydai, aišku, Kalėdoms eglių nepuošė, neskubėjo ir Naujiesiems metams puošti, ūkininkai – nė galvoti negalvojo, mokykloje mokiniams per atostogas surengdavo vakarėlį, eglutės, žinoma, ne. Tik vaistinininkas, labai dažnai atbulu vadinamas, ir vargonininkas papuošdavo savo vaikams eglutę. Net ir dvare nebuvo puošiamą eglutę, nors pas Antaną Gineitį dar buvo mažų vaikų. Dvidešimt septintaisiais pradėjau lankyti mokyklą, be artimiausių kaimynių, Rusijoje gyvenusių tėvų dukterų, atsirado daugiau draugių, tad pasikviečiau per Kalėdas eglutės pasižiūrėti. Kur tau – nė viena naujoji draugė neatėjo. Ketinau bažnyčioje sugaudyti, dar kartą paprašyti, tik išmintinga tarnaitė patarė nekviešti, motinos vis tiek neišleisiančios. Kokia gi motina leis savo vaiką ten, kur puspročiai gera valia į namus nelaimę prašosi. Tik apie trisdešimtuosius metus švietimo ministerija rekomendavo rengti kalėdines eglutes, „Vaikų darbymetyje“ buvo išspausdinta Hanso Kristiano Anderseno pasaka, atsirado atvirukų su kalėdinėmis eglutėmis, apie Kaune rengiamas eglutes rašė laikraščiai, pasakojo radijas: pradėta nebebijoti kalėdinės eglutės, pradėta į namus įsileisti. Tik ar ne geriau būtų, jei eglės, kad ir papuoštos, kiek privengtume.

Žiemos eglė gal nelaimių į namus ir neatneš, bet vasarą eglynuose dera kur kas apdairiau negu pušynuose ar

lapuočių miškuose vaikščioti – erkių eglynuose kur kas daugiau, o toli ne visos erkės tik kraujo kiek išsiurbia, labai dažnai ir kokios sunkios ligos virusą palieka.

Eglė – spygliuotė, bet ne tokia, kaip pušis: šaknys jos ne ligi pat žemės gelmių sminga, o paviršiumi driekiasi, pūstels stipresnis vėjas, eglė jau ir išvirtusi. Ir vėl prisimeni nedalingą eglės likimą – eglė nei sau, nei kitam laimės neatnešanti. Labai jau giliai mūsų protėvių atmintin įstrigo sunki eglės dalia, išties, priežasčių neturko. Besitraukiantį ledyną lydėjo tundra, joje paukščiai (ir ne bet kokie, o žąsys, gulbės, antys) perėjo, ganėsi elniai, juos sekė medžiotojai. Toli nusekė, net ligi speigračio, matė, kaip ledo kalnai susiveria ir Indrajės žodžiu prasiveria, matė, kaip ragana ilgam ilgam saulę pasigrobia. Orams šiltėjant, tundrą keitė taiga, atsirado ir lapuoto miško. Medžioklės pablogėjo. Lyg ir keista – miške gerokai daugiau organinės medžiagos negu tundroje, o elniams esti nėra ko: lapuotos viršūnės aukštai, ne elnio kaklui. Teko kitų medžiotojų žvėrių pasižvalgyti. Pirmieji miško degimai atsirado tikriausiai netyčiomis, bet vėliau jau būta degimų sistemos, o su ja – krūmų, uogynų. Ir pašaras, ir maistas, ir daug žiedų, tai ir medumi koriai varvėjo. Tikriausiai būta ir pirmųjų darželių. Gyventa tikrai neblogo, bet prasidėjo atšalimo laikotarpis, į pietus trauktis buvo sunkoka: trukdė susiformavę dideli pelkynai. Ir laisvų vietų nebebuvo, ir prie šių jau priprasta, nėr kaip palikti. Teko su atšalimu taikstyti, prasimanyti, kaip vargą išvargti. Su atšalimu atėjusi eglė tapo ir ilgam liko nelaimių, vargo, sunkios dalios simboliu. Ką gi, be tiesos nėra ir pasakos.

Eglės spygliuotės mediena sakinga, bet daug minkštesnė negu pušies, trobos iš eglinių rąstų nesusiręsi, bet prisiskelti skeldinių ir storesnių įvairiems padargams, ir plonesnių balanoms – tikrai galima. Geriausias kankles ar kitas „muzikas“, t. y. styginius, padarydavo ne iš pjautų, o iš skeltų lentelių – skeldinelių. Eglinės esančios ypatingos: muzikos gaudžiu balsu grojančios. Eglės mediena retesnė negu pušies ar kitų spygliuočių, dervų lizdai kiek didesni, bet atokiau išsimėtę, tad eglinės greit užsiplieskia, greit ir sudega, ne kažkaip krosnį teįšildo ir gerų anglių nelieka. Nelygiai, traškėdama dega ir eglės balana – plyksteli šviesa ir vėl prislopsta, nesunku suprasti, kad eglinėms balanoms degant dažniau kerčiose kas pasivaidena. Jei dar vakarotojai prasimanydavo kokias baisias pasakas ar siaubingus nutikimus pasakoti –

kiek baimės būdavo!..

Matyt, tokia eglės dalia, kad visur ji už kitus medžius prastesnė. Ko jau nepeikdavo, tai tik eglės šakų. Per visą ilgį beveik vienodo svorio, kiek išlenktos, sakutos, geriau ir nenorėk, kaip tiko įvairioms tvoroms tvirti. Ne tik pačioms tvoroms, bet ir įvairių pastatų – gurbų sienoms. Padeda pamatinį rąstą, pastato dar storesnį kertinį, viršuje vėl rąstu sujungia, kertiniuose rąstuose šulines įkertas įkerta, tarp pamatinio ir šelmeninio (viršutinio) pristato plonų rąstų, į šulines įkertas karčių pritvirtina ir gauna dvisienę tvorą gero sieksnio tarpais. Tuos tarpus išpina eglų šakomis, tarp jų susidariusį tarpą kapotų plonųjų šakelių, sumaišytu su moliu, prigrūda, – stovi toks tvartas ne dešimtimis, o šimtus metų. Ir ne tik šimtus. Bekasant Švenčionių vaistažolių fabriko vandens rezervuarą buvo rastas gal 2x2 m pastatėlis viengubomis pintomis eglų šakų sienomis. Manytum, prieš kokį dešimtį metų išpintomis, tik kartu rastos šukės buvo ketverto tūkstančių metų senumo... Senelio pintos eglišakių tvoros ir anūko gyvenimui pakako. Tiesa, pindavo kur galudaržės, užkiemių tvoras, o ne atšlaimo, ne darželių, kurioms ir gražioms derėjo būti.

Auga eglynuose rudmėsės, auga baryvykai, auga ir kiti grybai, bet ne tokie derlingi, ne tokie geri kaip pušynuose ar mišriuose miškuose. Ir uoga eglynuose prastesnė. Et, kaip bežiūrėk, vis eglė prastesnė, vis menkesnė negu nelepi, tvirta pušis.

Kad jau eglės dalį nužiūrėjo, kad jau eglei mėnesį skyrė, negalėjo nenumatyti dalios ir eglinukams, gimusiems vasario mėnesį. Pušis tik su visu krantu šaknimis išvirsta, o eglė ir nuo nedidelio vėjo keberioškšt ir visą šakų „vorą“ iškėlusi. Taip ir eglinukai – kad ir menkas kas spustelės, stumtelės, jie jau ir užsileidžia. Dažnai juos ir visai į nieką sumurkdo. Neatsparūs, nemoka gintis, nors kartais it eglės spygliai šiurkštoki. Kad kas nelenngvos dalies eglinukus pagloboja, jie būna ir ramūs, ir geri, ir meilūs. Nelygiai dega eglės balana, nelygus ir eglinuko būdas – gali linksmai plykstelėti, bet sudraustas – ir visai savyje užsiglausti. Kitų eglinukai nevargina, bet patys labai retai būna laimingi ar linkę ką keisti, elgtis savo nuožūra. Vasaris – šaltas žiemos mėnuo, bet vasaryje jau būna gražių šviesių dienų, būna šakų blizgančiu sniegu papuoštų, būna ir blizgančio šerkšno, būna, bet dar nedaug. Būna šviesių, tviskančių dienų ir eglinukų gyvenime, ir, nors jų būna ne itin daug, eglinukams jos lieka šviesios labai ilgai.

Kovas – kadagio mėnuo

Sultingi kankorėžėliai „uogos“ lip- te prie šakučių prilipę, ir tiek jų, kad net juodojoja. Krimstelėsi – smalkūs, už daug kur valgytą pušies brazdą gerokai smalkesni, bet ir saldumo daugiau turi. Tiesa, kiek daugiau prisivalgius – per juosmenį rėžte rėžia ir šiaip visokių negerumų randasi, bet... kai pilvas prie nugaros pridžiūsta, valgo. Jei žmoniškai nurinkti moka, lazdomis nedaužo, negurina, su šakomis neplėšia – metų metais nuo tų pačių kadagių rinkti galima. Alkani būdami, ką darys, valgė ir bevalgydami pastebėjo, kad gerai sugrūdus, šaltu vandeniu užpylus galima saldumą ištraukti, o smalkumas palieka. Tą saldų vandenį kiek palaikius, dar ir nuvarius – atsiranda smagybės gėrimai. Ne bet kokie, o garsūs. Gėrimai gėrimais, o smalkumo prireikia virtuvėje: sugrūda kelias „uogeles“, gerai su druska išmaišo, įtrina žuvį, mėsą ar paukštį, kelias valandas palaiko – visai kitas skonis. Verta kadagi gerbti.

Gera, kad pagardui tinka, gera, kad girą ar kokią kitą gėrimėlį galima iš jo pasidaryti, bet, jei padauginus, kenkia... Tai gal ir vaistu gali būti? Galvotų žmonių visais laikais buvo, pagalvojo, paderino, pabandė – tikrai, gali ir šlapimą pavartyti, ir tulžies išskyrimą paskatinti, netgi, nors ir nelabai įtikėtina, – akis prашviesinti. Šiandien nebe tokie filosofai ir poetai esame, bet žinome: gleivinė padirginta stipriau veikia, tiesa, jei nuolat dirginsime, susilauksime priešingo rezultato. Dirginti ir galima, ir reikia, bet la-

bai apdairiai. Kadagys ne vienintelis taip veikiantis, bet kuo besidirgintume po trijų–keturių dienų bent porą dienų pailsėkime. Kai smarkiai pavaromas šlapimas, sumažėja organizme skysčių, sumažėja kraujospūdis, sumažėja spaudimas ir akies obuolyje, glaukoma sergantis lyg ir geriau mato. Deja, daug kas priklauso ne nuo kokios vienos priežasties, o nuo daugelio. Kadagys turi ne tik eterinių aliejų, bet ir nemažai dervų, o šių mums dabar per akis. Ir tenka kadagio vaisto atsisakyti, jei gyvename ant asfalto, jei negalime gatvėse dūmų išvengti.

Prie degančio kadagio arčiau priėjus ar ugniakuran jo šakų įmetus, užuosi – kadagio dūmas kitoks. Ir vėl mėgino, derino ir perprato, kad kadagio dūmais parūkyta mėsa kur kas geriau išsilaiko ir skonis labai malonus būna. Kas gerai rūkyti mokėjo, visi daugiau ar mažiau kadagio dėjo. Tik vėl – taip esame rūkę prarūkę, kad ne tik kadagiu, bet ir drebule rūkytų gardesius turime atsisakyti.

Vonioje, žinoma, pasiprausi ir tiek, o pirtyje būdavo gerai išsivanojęs, visus kaulus išmiklinai, o kad reiks ir kokia mostim ar užpilu po garo vanojimosi išsitrinsi. Geram vanojimuisi ne viena vanta buvo: buvo beržinės, ąžuolinės, liepinės ir dar daug kitokių, buvo ir kadaginės. Kniškos adatos prieš gerą kadagio vantą nusimanančio vanotojo rankose, – tai tik kirviu tašymas, o ne lyginimas ar švitrinimas.

Jei kadagys toks parankus, gal ne tik gydyti, bet ir saugoti gali? Pabandė patys apsirūkyti, paskui ir gyvulius aprūkyti – tikrai gerai, bent jau erkės ne taip puls. Ryšio tarp erkių ir sunkių ligų nežinojo, tačiau žinojo, kad parūkyti gyvuliai būna sveikesni, žvaliesni, pienas kraujais nepa-eina, o ir miške dirbančius kokios aplaidos neištinka. Ir ne tik kadagio dūmas, bet ir kadagio degutas ant ragų ar kano-pų užteptas – labai gerai saugo. Kurgi nesaugos – lipnus, gyvuliui besimuistant ragais patapa paslėpsnius ir kitas kraujasiurbų vabzdžių ar erkių mėgstamas vietas. Pateptų – nepuola. Ligi mikrobiologijos, ligi tarpinių ligų šeimininkų reikėjo nueiti dar tolimą kelią, tad nesistebėkime ir nesišaipykime, kad pastabūs mūsų seneliai didžiai kadagi gerbė, laikė jį išskirtiniu medžių močios sūneliu.

Kadagai – ne vienišiai, kur auga, ten plėtomis. Nesunku suprasti, kad tas vietoves kadagynėmis vadino, o kai tose vietose atsirado gyvenvietės ir miestai – jie gavo kadagio vardą, nors ir kiekvienas savaip. Tai ir Orša, ir Možaiskas, ir Gentai abipus Lamanšo, ir Ženeva, ir daugelis kitų.

Daug kuo kadagys išskirtinas, išskirtinas kadagys ir gyvųjų bei mirusiųjų santykiuose. Stebindami ir piktindami ordininkus, mūsų protėviai mokėjo lavonus ilgai išlaikyti: iš karo laukų parveždavo ar šiaip mirusius išlaikydavo, kol visa giminė į šermenis suvažiuodavo, išlaikydavo švarius gražius, o Ordino mirusieji, nepaisant visų maldų, pašvinkdavo, iš burnos, ausų ir nosies vikšrai imdavo verstis. Ne vien kadagio nuopelnas tai buvo, tačiau be jo neapsieita. Stengdavosi savuosius laidoti arti tų vietų, kur gyveno. Jei per dvi tris dienas spėdavo, išvogdavo ir nepagarbiai kur palaidotus nužudytuosius, bet jei greit lavono parsigabenti negalėdavo arba ir nežinodavo, kur palaidotas, kieme arba kapinėse kadagi pasodindavo. Tai ne tėviškėje mirusio atmintis. Nemažai mirusių svetur, palaidotų nežinia kur, o gal ir nepalaidotų turime ir dabar, ir tikrai būtų gražu, kad, užuot pamynę senovinį paprotį ir tempę kaulus, mirusiųjų atminimui pasodintume kadagių giraitę. Mūsų tėvai tikėjo, kad mirę gyvena ten, kur palaidoti ilgai buvo, lankydavo jų kapus, šnekėdavosi, bet mirusiųjų liepiami šalin eidavo. Jei norime branginti savo praeitį, neturime užmiršti ir tokio svarbaus dalyko. Labai gražu būtų, jei atminimo giraitėje atsirastų ir koplytstulpių, ir kitokių mažosios architektūros darbų, o tikrose palaidojimo vietose reikėtų elgtis, kaip civilizuotame pasaulyje įprasta: tvarkyti ir prižiūrėti kapines. Utenoje buvo vokiečių karių kapinės, gražiai sutvarkytos, prižiūrimos, lygiai vokiečių, lygiai ne vokiečių karių ar visai nežinomų, teko matyti pasamdytus žmones tvarkant, nors lankančių kapines ir neteko matyti. Taip ir kitose vietose. Ir ne tik vokiečiai savais kapais rūpinosi.

Taip jau mūsų darbai klostėsi, kad kovo mėnesį dar ne taip daug darbų, motina gali daugiau dėmesio vaikui skirti, kovo mėnesį gimusieji ligi pavasario darbų, vasaros karščių spėdavo sutvirtėti ir jau mažiau motinas atitraukdavo ir patys stipresni būdavo, tad kovo mėnesį gimusieji neblogai augdavo, o kad neblogai augdavo, tai ir dalingesni tapdavo. Nebloga koviuku gimti – jau daug šviesių dienų, saulė ilgiau danguje pabūna. Taip jau nusiėjo medžių močiai, kad kadagys ne bet koki būdą turi, tokie ir koviukai: stiprūs, visur tinkami, aštrialiežuviai ir dygūs, ko nori pasiekia, bet ir kitiems naudingi, nors ir šaipokai, nors nenuolaidūs. Kas jų būdo vingius perpranta – sugyvenami, kai reikia – visada pagelbsti.

Parengė Jurgita Ulkienė

